บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์หนองคาย โทร ๐๔๒-๔๙๕๓๓๓

ที่ อว.๘๐๒๐.๑ (๖) / ๐๓๕ วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๘

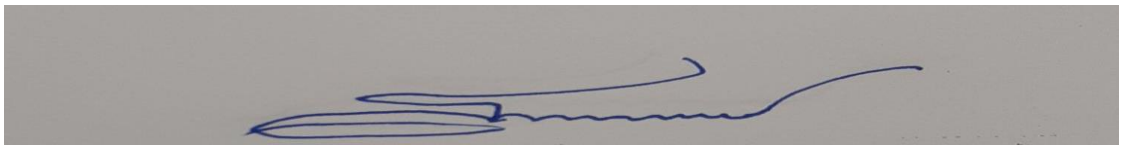
เรื่อง ส่งรายงานความก้าวหน้าวิจัย (**ฉบับสมบูรณ์**) ปี งปม.๒๕๖๗

เรียน/นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ตามที่มหาวิทยาลัย ได้อนุมัติให้ข้าพเจ้า ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ ตำแหน่ง อาจารย์ ได้จัดทำโครงการวิจัย ปี งปม.๒๕๖๗ เรื่อง “ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย” ตามสัญญาเลขที่ ว.๒๐๒/๒๕๖๗ โดยกำหนดให้นักวิจัยส่งรายงานความก้าวหน้าการวิจัยให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อตรวจสอบพิจารณา ความทราบแล้วนั้น

บัดนี้ ข้าพเจ้า ได้จัดทำรายงานความก้าวหน้าการวิจัย(**ฉบับร่างสมบูรณ์**) ๕ บท เรียบร้อยแล้ว จึงส่งรายงานความก้าวหน้าการวิจัย จำนวน ๑ ชุด พร้อมไฟล์ข้อมูล แก่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อดำเนินการตรวจสอบต่อไป ตามรายละเอียดที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียน/นมัสการมาเพื่อทราบ และดำเนินการต่อไป

(ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ)

หัวหน้าโครงการ

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

AN APPLICATION OF BUDDHIST INNOVATION IN DEVELOPING THE AGRICULTRRE OF PEOPLE IN THE AREAR OF NONGKAI PROVINCE

โดย

ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ

ผศ.ดร.เจษฎา มูลยาพอ

พระครูพิศาลสารบัณฑิต,รศ.ดร.

พระมหาไพฑูรย์ สิริธมฺโม,ดร.

ภัทราภรณ์ นามเกตุ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS ว. 202/2567

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

AN APPLICATION OF BUDDHIST INNOVATION IN DEVELOPING THE AGRICULTRRE OF PEOPLE IN THE AREAR OF NONGKAI PROVINCE

โดย

ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ

ผศ.ดร.เจษฎา มูลยาพอ

พระครูพิศาลสารบัณฑิต, รศ.ดร.

พระมหาไพฑูรย์ สิริธมฺโม, ดร.

ภัทราภรณ์ นามเกตุ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

MCU RS ว. 202/2567

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

An application of buddhist innovation in developing the agricultrre of people in the arear of nongkai province

By

Asst. Prof.Dr. Somdet Namket

Asst. Prof.Dr. Jesada Munyapho

Phrakru Phisalsarbunthit, Assoc Prof. Dr.

Asst. Prof.Dr. Jesada Munyapho

Pattaraporn Namket

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campas

B.E.2567

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS จ. 202/2567

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

ผู้วิจัย : ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, ผศ.ดร. บุญส่ง สินธุนอก, ฯ ล ฯ

ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ปีงบประมาณ ๒๕๖๗

ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาสภาพและปัญหาของการการกระทำเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย ๒) ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นพุทธนวัตธรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในจังหวัดหนองคาย และ ๓) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการ หรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น จะต้องแสวงหาอย่างมี หลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมีอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เลี้ยงชีพด้วยการหมั่น ประกอบการงาน (๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความ ขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม (๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดีไม่คบคนชั่ว (๔) สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์

หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนใน เขตจังหวัดหนองคาย การจัดการ หมายถึง กระบวนการในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายหรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยการใช้ศาสตร์และศิลป์ในการนำทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ อันได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ และวิธีการจัดการ ผ่านกระบวนการทางการบริหาร คือ การวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นการบริหารจึงเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานขององค์การ เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญในอันจะชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จ หรือล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพ หรือความไร้ประสิทธิภาพของหน่วยงานหรือองค์กรการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนเชิงพุทธในงานวิจัยนี้ ดังนี้

การประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนเชิงพุทธในงานวิจัยนี้ หมายถึง การประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนใน เขตจังหวัดหนองคาย แนวคิดจากดังกล่าวข้างต้นได้กล่าวไว้ว่าพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนเชิงพุทธ คือ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ตามคำนิยามของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาในหนังสือ โครงการส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ แล้วจะพบว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ก็คือ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน (Religious Place) เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถาน และพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำบุญทำทานและการสาธารณกุศลต่างๆ การเดินทางเพื่อการบำบัดจิตใจตามหลักพุทธศาสนา หรือการบำบัดจิตใจโดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งบางครั้งการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนา ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบัน สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนามิได้มีแต่เพียงผู้ที่นับถือศาสนาเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชมศาสนสถาน หากแต่นักท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม เข้าชมศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมของศาสนสถาน หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตสงบใจ ซึ่งในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปนั้น ก็มักจะให้ความนิยมในสถานที่ทางศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก รวมถึงการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกริยาวัตถุ ๑๐ ประการ บำเพ็ญสาธารณกุศลหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง และยังร่วมไปถึงการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วม ศาสนพิธี และงานเทศกาลประเพณีต่างๆ

สภาพศูนย์เรียนรู้เกษตรวิถีพุทธ สำนักปฏิบัติธรรมสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พบว่า ศูนย์เรียนรู้เกษตรวิถีพุทธ ได้ทำโครงการและเผยแผ่เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เกิดจากการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหาจากต้นเหตุที่แท้จริง และมีฐานคิดสอดคล้องกับวิถีพุทธ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นทฤษฎีแนวปฏิบัติการเชื่อมโยงสรรสิ่งอย่างเกื้อกูลกันและกัน จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบระเบียบที่ได้รับการศึกษาหาความรู้ ทดลองด้วยหลักวิชาการอย่างละเอียดสุขุม และรอบคอบที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นลำดับ เป้าหมายดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ในปัจจุบันและอย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดดุลยภาพความยั่งยืนทั้งด้านคุณภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกายภาพ ชีวภาพ และจิตวิญญาณได้อย่างชัดเจน

Research Title : an application of buddhist innovation in developing the agricultrre of people in the arear of nongkai province

Researchers : Asst. Prof.Dr. Somdet Namket

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nong Khai Campas

Fiscal year : 2524

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The purposes of the research titled " An application of the Four Paths of Accomplishment for the students' learning management of Mathayomsuksa 1-3 of Phrapariyattidhamma school in the section of General Education of Wat Suttathip in Nonghan District, Udonthani Province" were; 1) to study the importance of the Four Paths of Accomplishment in the Buddhist scriptures of Theravada Buddhism 2) to study the present condition and problems in the students' learning management in junior education in the level 1-3 in Phrapariyattidhamma school in the section of General Education in Wat Srisuttathip of Nonghan District, Udonthani Province and 3) to study the application of the Four Paths of Accomplishment towards the students' learning in the Junior Education in the level of 1-3 in Phrapariyattidhamma School in the section of General Education in Wat Srisuttathip of Nonghan District, Udonthani Province. This research was the qualitative research and to collect the data from field study and report the results of study in descriptive analysis.

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยเรื่อง ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะอาศัยความเอื้อเฟื้อสนับสนุนจากอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้วิจัยขอขอบคุณ ในความเมตตา กรุณา ของท่านอาจารย์ทั้งสามที่ได้สละเวลาดู และให้คำแนะนำปรึกษาและตรวจแก้ข้อบกพร่องต่างๆ เพื่อทำให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณพระเถระและผู้มีคุณทั้งหลายผู้มีส่วนช่วยให้ผู้วิจัยมีโอกาสทำงานวิจัยให้สำเร็จ คือ ดร.บุญส่ง สินธุ์นอก ผู้เปี่ยมด้วยเมตตา ได้ตรวจสอบบทคัดย่อภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ ให้ผู้วิจัยได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณผู้บริหาร ผู้รับใบอนุญาต พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน นักวิชาการ และทุกท่านที่มีส่วนในการทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จตามเจตนาของผู้วิจัย

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุด ที่ให้ความเอื้อเฟื้ออำนวยความสะดวกด้านตำรา คัมภีร์ ที่สำคัญอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัย

ขอขอบคุณญาติโยม ผู้ที่ให้สิ่งที่มีค่าที่สุดคือชีวิต สนับสนุนด้านทุนการศึกษา พร้อมให้กำลังใจมาโดยตลอด พร้อมด้วย ผู้ให้คำแนะนำปรึกษา ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสใช้ทำงานวิจัยฉบับนี้

ถ้าหากประโยชน์ คุณงามความดีจะพึงบังเกิดมีจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบสักการบูชาแด่พระรัตนตรัย พระคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์ เพื่อน กัลยาณมิตร ตลอดถึงญาติผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมเดช นามเกตุ
พร้อมคณะวิจัย
๑ / พฤษภาคม / ๒๕๖๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๔
๑.๒ คำถามในการวิจัย	๕
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๔ ปัญหาการวิจัย	๖
๑.๕ ขอบเขตการวิจัย	๘
๑.๖ นิยามศัพท์การวิจัย	๙
๑.๗ สมมติฐานการวิจัย	๑๐
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๑
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	**๑๓**
๒.๑ แนวคิดเรื่องเกี่ยวกับสุขภาวะ	๑๓
๒.๒ แนวคิดเรื่องรูปแบบ	๑๖
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการองค์ความรู้	๑๗
๒.๔ แนวคิดและหลักการส่งเสริมสุขภาพเชิงพุทธ	๒๕
๒.๕ บริบทพื้นที่	๓๖
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔๓
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	**๕๐**
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๕๐
๓.๒ เครื่องมือการวิจัย	๕๑
๓.๓ วิจัยเชิงปริมาณ	๕๑
๓.๔ วิจัยเชิงคุณภาพ	๕๓
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๓๙
๔.๑ วิเคราะห์การพัฒสนาเกษตรกรรมของประชาขนในเขตจังหวัดหนองคาย	๓๙
๔.๒ วิเคราะห์ศักยภาพแหล่งทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธ	๔๓
๔.๓ แนวทางการพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรมเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย	๔๙
๔.๔ สรุป	๕๙
บทที่ ๕ สรุปและอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	**๖๑**
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๑
๕.๒ การอภิปลายผล	๖๕

ข้อเสนอแนะ ๖๕
บรรณานุกรม ๖๗
ภาคผนวก ๖๗

ประวัติผู้วิจัย ๖๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

วิจัยฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยได้กล่าวอ้างถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ/และหน้า ตามลำดับ เช่น องฺ.ติก. (ไทย).๒๑/๓๕/๑๑๙. หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๓๕ หน้า ๑๑๙. เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

๑-๒ วิ.มหา. (บาลี) = วินยปิฎก มหาวิภงฺคปาลิ (ภาษาบาลี)

วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

๑๐ ที.ม. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาลิ (ภาษาบาลี)

ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

๑๑ ที.ปา. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺคปาลิ (ภาษาบาลี)

ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)

๑๓ ม.ม. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก มชฺฌิมนิกายมชฺฌิมปณฺณาสกปาลิ(ภาษาบาลี)

ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (ภาษาไทย)

๑๕ สํ.ส. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺคปาลิ (ภาษาบาลี)

สํ.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)

๒๑ องฺ.จตุกฺก.(บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาตปาล(ภาษาบาลี)

องฺ.จตุกฺก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)

๑๙ สํ.ม. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺคปาลิ (ภาษาบาลี)

สํ.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)

๒๐ องฺ.เอกก.(บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย เอกกนิปาตปาลิ (ภาษาบาลี)

องฺ.เอกก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)

๒๑ องฺ.จตุกฺก.(บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาตปาลิ (ภาษาบาลี)

องฺ.จตุกฺก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)

๒๓ องฺ.สตฺตก.(บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย สตฺตกนิปาตปาลิ (ภาษาบาลี)

องฺ.สตฺตก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)

องฺ.อฏฺฐก.(บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาลิ (ภาษาบาลี)

องฺ.อฏฺฐก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)

๒๔ องฺ.ทสก. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาตปาลิ (ภาษาบาลี)

องฺ.ทสก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)

๒๕ ขุ.ธ. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปทปาลิ (ภาษาบาลี)

ขุ.ธ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)

ขุ.อิติ. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตกปาลิ (ภาษาบาลี)

๒๖ ขุ.เปต. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺถุปาลิ (ภาษาบาลี)

ขุ.เปต. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เปตวัตถุ (ภาษาไทย)

๓๐ ขุ.จู. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย จูฬนิทฺเทสปาลิ (ภาษาบาลี)

ขุ.จู. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จูฬนิทเทส (ภาษาไทย)

๓๑ ขุ.ป. (บาลี) = สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกายปฏิสมฺภิทามคฺคปาลิ (ภาษาบาลี)

ขุ.ป. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ภาษาไทย)

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดโดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือในการฝึกฝน มีพระสงฆ์เป็นผู้ยืนยันความจริงดังกล่าว พระสงฆ์จึงมีบทบาทอันสำคัญที่จะเป็นผู้นำที่จะทำกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนโดยยำเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในกา รพัฒนา ดังเช่นตำสอนที่ว่า “อุฏฐาตา วินทเต ธนำ”[1] ผู้มีความขยันหมั่นเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้ การประกอลอาชีพอบ่างใดอย่างหนึ่ง เช่นอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพที่บรรพบุรุษได้ทำมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถือว่าเป็นอาชีพหลักอาชีพหนึ่งที่คนไทยส่วนใหญ่ได้ทำอยู่ในปัจจุบัน คือประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม จึงเป็นแหล่งสำคัญในการเพาะปลูกพืช และผลิตอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงประชาชนทั้งภายในและภายนอกปาระเทศ ทำให้การนำเอาทรัพยากร ดิน น้ำ พลังงานและพื้นที่ป่าไม้มาใช้เพื่อการเกษตรในปริมาณมาก จึงมำให้พื้นที่อุดมสมบูรณ์ของไทยได้ลดน้อยถอยลงเนื่องจากพื้นที่ที่เคยทำเกษตรกรรมได้ถูกเปลี่ยนไป เป็นพื้นที่ชุมชนเพื่อตอบสนองการเพิ่มขึ้นของประชากร มีการก่อสร้างบ้านเรือน และโรงงานอุตสาหกรรมอื่น ๆ มากขึ้น ทำให้พื้นที่ทำเกษตรกรรมลดน้อยลง จึงเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงสำหรับผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในอนาคต

ดังนั้นพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมมนุษย์ให้รู้จักพัฒนาตนเอง ฝึกฝนตนเองให้เกิดความสมบูรณ์ที่สุด โดยใช้หลักคำสอนชองพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ในการฝึกอบรม โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้แนะนำส่งสอน ฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญที่จะนำกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยนำเอาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการพัฒนาอาชีพไม่ว่าจะเป็นอาชีพใดก็ตาม ก็สามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ได้โดยใช้วิธีบูรณาการ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก กล่าวโดภาพรวมก็คือประโยชน์ในทางโลกฆราวาส คือความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับหลักศีลธรรม และกฎหมายบ้านเมือง สามารถประกอบกิจกรรมได้สำเร็จได้ตามความมุ่งหมาย เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาชุมชนให้เจริญในด้านอาชีพแล้ว ในที่นี้จะเน้นในด้านการพัฒนาทางด้านเกษตรกรรมโดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม

ด้านการเกษตร ไม่ได้หมายถึงเฉพาะการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเลี้ยงสัตว์ประเภทต่างๆ เช่น กสนเลี้ยงสัตว์ใช้งาน ได้แก่สัตว์ ๔ เท้า[2] เช่น ช้าง วัว อูฐ โค และโตนม ทำเนย[3] เนยใส เนยข้น ในชณะนั้นถือว่าเป็นโภชนะอันประณีต[4]

---

[1] สำ.ส. (บาลี) ๑๕/๙๗/๓๑๖

[2] วิ.มหา (ไทย) ๑/๑๑๖/๙๒.

[3] วิ.มหา (ไทย) ๒/๒๖๐/๔๓๒.

[4] วิ.,มหา (ไทย) ๒/๒๕๗/๔๑๑.

พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความพอดีในชีวิต มีความผาสุกดังที่ปรากฏในอปัณณสูตรว่า “รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร[5] และแนวทางในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองไว้ดังที่ปรากกไว้ในอาบัติปาจิตตียกัณฑ์[6] ว่าหน้าที่การงานแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ (๑) หน้าที่งานขั้นต่ำ ได่แก่งานช่างไม้ งานเทขยะ (๒) หน้าที่การงานชั้นสูง คือการทำนา ค้าขายและเลี้ยงโค การประกอบอาชีพทำนา การเลี้ยงโค ถือวาเป็นอาชีพชั้นสูง โดยเฉพาะอาชีพเลี้ยงโค คือ นายโคบาลตะต้องมีความรู้ความสามารถดูแลลักษณะโคได้ รู้จักการจัดการดูแลเรื่องสุขภาพของสัตว์ ได้แก่การรักษาแผลให้โค การสุมไฟไบ่แมลง รู้แหล่งน้ำ รู้ทุ่งหญ้า ตลอดการดูแลรักษาพันธุ์ต่างๆเป็นต้น

สำหรับการเลี้ยงสัตว์ หลักธรรมคำสอนจะเป็นไปในแนวทางปลูกฝัง ให้มีความรักและความเมตตาสัตว์ โดยมีพุทธบัญญัติเพื่อความรักสัตว์คือ สัปปาณวรรค สัญจิจฺจสิกขาบทซึ่งพระพุทธเข้าทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุใดจงใจปลงชีวิตสัตว์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”[7] สัตว์ในที่นี้หมายถึงสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ไม่มีข้อยกเว้น

เกษตรแนวพุทธนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกันอย่างมีนัยสำคัญ กับหลักธรรมขั้นพื้นฐานคือ มัชฉิมาปฏิปทาเป็นอันดับแรก และเป็นรากฐานเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรแนวพุทธที่ถือเอาแม่บทมัชฉิมาปฏิปทาหรือหลักทางสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น นอกจากนั้นยังจะดำเนินกิจกรรมทั้งปวง ด้วยหลักทิฏฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบัน ที่ฆราวาสควรยึดถือเป็นหลักในการทำงาน คือ มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักรักษาดูแลกิจกรรมที่ตนดำเนินการอยู่ให้ปลิดภัย หรือมีผู้คุ้มกันที่ดี หรือมีผู้มีคำแนะนำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมแก่อัตภาพของตนและครอบครัว

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า เกษตรแนวพุทธ เป็นอาชีพตั้งเดิมและเป็นอาชีพที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ว่าจะมีแนวทางใดบ้างที่จะนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาช่วยในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมให้คงอยู่กับสังคมไทยและมีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

๒. คำถามในการวิจัย

๒.๑. สภาพและปัญหาของการทำเกษตรกรรมของประชาชนในเขตหนองคายเป็นอย่างไร

๒.๒. มีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทอะไรบ้างที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเกษตกรรมของประชาชนชาวจังหวัดหนองคาย

๒.๓. การประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมได้อย่างไร

๓. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๓.๑. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการการกระทำเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

๓.๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นพุทธนวัตธรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในจังหวัดหนองคาย

---

[5] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๖/๑๕๙.

[6] วิ.มหา (ไทย) ๒/๒๕/๒๑๕.

[7] ม.มู (ไทย) ๑๒/๓๔๘/๑๘๐.

๓.๓. เพื่อศึกษาประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

๔. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และลงพื้นที่เพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลข้อมูลด้านเนื้อหาและเอกสารดังนี้

๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑) ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ และพระไตรปิฎกภาษาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกำ ๒๕๐๐ กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

๒) จ้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา หนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๔.๒ ขอบเขตในด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยได้ทำการวิจัยโดยวิเคราะห์เอกสารส่วนหนึ่ง และการลงภาคสนามเอการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เนื้อหาในการวิจัยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ ส่วนที่ ๑ กล่าวถึงสภาพและปัญหาของการทำเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย ส่วนที่ ๒ กล่าวถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งประกอบด้วย หลักมัชฉิมาปฏิปทา หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และหลักอิทธิบาท ๔ เป็นต้น และส่วนที่ ๓ กล่าวถึงการประยุกต์ใช้พุทธยวัตถกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

๔.๓ ขอบเขตในด้านประชากรหรือผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informants)

ประกอบด้วย

๑) พระสงฆ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานเกษตรกรรม	จำนวน ๕ รูป
๒) ผู้นำชุมชน	จำนวน ๕ คน
๓) เกษตรกร	ตำนวน ๑๐ คน
๔) นักวิชาการด้านการเกษตร	จำนวน ๕ คน
	รวม ๒๕ รูป/คน

๔.๔ ขอบเขตในด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ใช้พื้นที่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๕ ขอบเขตในด้านเวลา

ใช้เวลาในด้านวิจัยเป็นเวลา ๑ ปี

๕. คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัย ได้ให้ความหมายของศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้มีดังต่อไปนี้

การบูรณาการ หมายความว่า การนำสิ่งที่แยกจากกันมาประสานเชื่อมโยง เข้าด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนเกิดองค์รวม ที่มีส่วนสัมพันธ์กัน เป็นกระบวนการหรือการปฏิบัติเกี่ยวกับการทำให้ชีวิตมีความสมดุล

การประยุกต์ใช้ หมายความว่า การนำเอาแนวคิด ทฤษฎี กฎเกณฑ์ หรือหลักการของคำสอนทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการประยุกต์ใช้ให้เป็นประโชน์ในการพัฒนาเกษตรกรรมชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

พุทธนวัตกรรม หมายถึง การนำเอาสิ่งประดิษฐ์หรือการศึกษาค้นพบทั้งสิ่งที่มีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีหรือหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่เดิมมาบูรณาการเข้าด้วยกันจนเกิดองค์ความรู้ใหม่ในการสร้างผลผลิตหรือให้ประโยชน์ที่ดีดว่า

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง หลักมัชมาปฏิปทา หลักทิฏฐมิกัตถประโยชน์ และอิมธิบาทธิลาท ๔ ที่จะนำมรบูรณาการเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนางานด้านเกษตรกรรมให้เจริญรุ่งเรือง

ชุมชน หมายถึง ชุมชนที่ประกอบกิจกรรมด้านพุทธนวัตกรรม ในเขตอำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย

มัชฌมาปฏิปทา หมายถึง ทางสายกลางหรือมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งสามารถบูรณาการกับหน้าที่การงานทุกอย่าง ของชุมชนได้ เช่น ระบบ แบบแผน สถาบัน และหน้าที่การงานต่างๆ

ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ หมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบัน คือ ความขยันหม่นเพียร ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ ใช้จ่ายให้เหมาะสม ไม่ใช้จ่ายทรัพย์อย่างฟุ่มเฟือย การคบมิตรที่ดี ให้คำแนะนำในทางที่เป็นประโยชน์ และเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ

อิทธิบาท หมายความว่า ธรรมที่เป็นเครื่องมือ ที่ทำให้เกิดผลสำเร็จ มี ๔ ประการคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ธรรมะ ๔ ประเภทนี้ สนับสนุนให้มนุษย์ทุกอย่างทำงานได้สำเร็จ ตามความปรารถนา

๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๖.๑ ได้ทราบสภาพและปัญหาการทำเกษตรกรรมของประชาชนในเขตอำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย

๖.๒ ได้แนวทางในการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อเป็นพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

๖.๓ ได้รู้และเข้าใจในการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรแนวพุทธของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

บทที่ ๒
แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย คณะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีรายละเอียดดังนี้

๑. แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรโดยทั่วไป

๑.๑ รูปแบบเกษตรที่สำคัญ

๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรเชิงพุทธ

๑.๓ ความหมายของเกษตรเชิงพุทธ

๑.๔ ความเป็นมาของเกษตรเชิงพุทธ

๑.๕ ความสำคัญของเกษตรเชิงพุทธ

๑.๖ สภาพและปัญหาของการพัฒนาเกษตรเชิงพุทธของชุมชนในเขตหนองคาย

๒. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบูรณาการหลักธรรมเพื่อสร้างเป็นพุทธนวัตกรรมเพื่อใช้ในการพัฒนา

๒.๑ ความหมายของคำว่า บูรณาการเพื่อการพัฒนา

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบูรณาการเพื่อสร้างพุทธนวัตกรรม

๓. แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาเกษตรกรรม

๓.๑ การลบูรณาการตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา

๓.๒ การบูรณาการตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

๓.๓ การบูรณาการตามหลักอิทธิบาท ๔

๔. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๕. กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑) แนวคิดเกี่ยวกับเกี่ยวกับการเกษตรทั่วไป

๑.๑ รูปแบบของการเกษตรที่สำคัญ

รูปแบบในการทำเกษตรในไร่นาแต่ละรูปแบบนั้น จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป เนื่องแต่ละรูปแบบย่อมมีเงื่อนไข หรือทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพและบุคคลที่แตกต่างกันไป เกษตรกรแต่ละครอบครัวอาจใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่ารงกันออกไปเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ลดความเสี่ยง และสามารถทำกิจกรรมในไร่นาได้อย่างต่อเนื่องต่อไป สำหรับเกษตรแนวพุทธ ในที่ยี้นั้น

จึงเป็นการนำเสนอรูปแบบ เกษตรกรรมการผลิตทางการเกษตรแนวพุทธ ซึ่งเกษจรกรสามารถนำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม กับไร่นาของเกษตรกรแต่ละพื้นที่ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดดังค่อไปนี้

๑) เกษตรแบบผสมผสาน

จากการศึกษา พัฒนาการและกระบวนการผลิตทางด้านการเกษตรของชุมชนหลายนแห่งแซะมีจุดแข็งพอที่จะนำไปสู่การเป็นเกษตรวถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรบ้านพระพุทธบาท มีหลายปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้[8]

๑.๑ แกนนำกลุ่มแบบผสมผสาน มีภาวะเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง โนดยได้รับการยอมรับนับถือ จากประชาชนทั้งภายในและภายนอกที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เกิดจากกระบวนการสร้างแกนนำในชุมชนซึ่งเป็นคนที่อยู่ในชุมชนอย่างแท้จริง ผู้นำซึ่งเป็นแกนนำที่สำคัญที่ชักนำชา วบ้านได้ทำเกษตรกรรมแบบผสมผสานเพื่อพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนme’

๑.๒ การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน ชุมชนเกษตรแบบผสมผสมผสานบ้านพระพุทธบาทเป็นส่วนหนึ่งของประชาคม ตำบลนาคำ ที่มีจุดกำเนิดในการสร้างประชาคมพึ่งตนเองโดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงธารทิพย์ ธำรงวรางกูร จากโรงพยาบาลประจำอำเภออุบลรัตน์ รวมถึงเครือข่ายชาวบ้าน และพุทธภาคีอิสาน ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง ประสานงาน และสร้างเวทีพบปะแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความคิดเห็นทำงานร่วมกับประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชน เกิดโครงการเพื่อชุมชนต่อมาอีกมากมาย

๑.๓ เกษตรกรกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน มีความเชื่อมั่นและกระบวนการคิดในการพัฒนาตนเอง แซะสมาชิกในครอบครัวให้ความร่วมมือ ตลอดเครือญาติในชุมชน สังเกตได้จากสมาชิกในกลุ่มจะเป็นผู้ตั้งบ้านเรื่อนอยู่ในระแวกเดียวกัน หรือมีพื้นที่ไร่นาติดต่อกัน ตลอดจนมีนามสกุลเดียวกัน หาอยู่หากิน พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ มีการผลิตแบบเกษตรผสมผสานเพื่อการบริโภคภายในครอลครัว

๑.๔ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในไร่นา โดยการผสมผสานตวามรู้ทางนิเวศและการเกษตรหรือที่เรียกว่า นิเวศเกษตรด้วยเรื่องต่าง ๆ อาทิเช่น

(๑) การปรับปรุงบำรุงดิน โดยการเน้นการจัดอินทรียวัตถุในดิน และการส่งเสริมสิ่งที่มีชีวิตในดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งใส้เดือน เนื่องจากสิ่งที่มีชีวิตเหล่านี้ มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในดิน

(๒) การรักษาธาตุอาหาร โดยการสร้างความสมดุลวงจรธาตุอาหาร มีการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอกอย่างหมุนเวียน

(๓) การลดความสูญเสียจากแสงแดด อากาศและน้ำ โดยการปลูกพืชคลุม ดิน เช่น หญ้าแฝกควบคุมการพังทลายของดิน

(๔) การลดความสูญเสียอันมาจากศัตรูพืช โดยการป้องกันและการกำจัดศัตรูพืช ที่ปลอดภัยด้วยการใช้พืชสมุนไพรต่าง ๆเช่าน สะเดา เป็นต้น

---

[8] พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อโนมปญฺโญ /กองสินธุ์) การเกษจรเชิงพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖) หน้า

(๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งที่มีชีวิตในไร่นา โดยการเพิ่มความหลากหลาย ของพันธุ์พืชและสัตว์ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญของการทำเกษตรแบบผสมผสาน เนื่องจากเศษซากและและผลพลอยได้จากการปลูกพืช จะเป็นกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ และในทางตรงกันข้ามผลผลิตที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ ก็จะเป็นประโยชน์แก่พืชด้วย

๑.๕ วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรกลุ่มที่ทำการเกษตรแบบผมผสานมีวิธีการดำเนินชีวิตประจำวันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในไร่นา ยึดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรทุกคนทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสเทศกาลต่างๆ เกษตรกรส่วนมากจะมีการสมาทาน รักษาศีล๕ เป็นประจำ นอกจากนี้ยังเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค โดยการลดรายจ่ายพในครัวเรือน โดยมีแหล่งอาหารเพิ่มขึ้นจากการเลียงปลา และปลูกผักในไร่นา รวมถึงการลดหรือไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทำให้เกษตรกรมีความสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง

จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตรผสมผสาน บ้านพระพุทธบาท ได้แก่ ผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน อีกท่านหนึ่ง การมีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มให้ความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถ ในการจัดการไร่นาและวิธีการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่ยึดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปฏิบัติ ดังนั้น เกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบผสมผสานโดยมีเป้าหมายสำคัญ ที่พึ่งตนเองได้นั้น จึงเป็นการสมควรต่อการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตนที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธนั่นเอง

๒) เกษตรอินทรีย์

จากการศึกษาพัฒนาการและกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนเกษตรอินทรีย์แห่งนี้ ซึ่งมีความมั่นคงและเข้มแข็งให้กัลป์ชุมชนเกษตรอินทรีย์ บ้านหนองผือ มีปัจจัยพอสรุปได้ดังนี้[9]

๒.๑ แกนนำกลุ่มเกษตรอินทรีย์ คือ คุณพ่อทองใบ ต้นโลห์ เป็นผู้นำที่มีความเข้มแข็ง และมีประสบการณ์จากความเป็นผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตำบลทุ่งโปง จึงทำให้ได้รับการยอมรับนับถือ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่าย เป็นแกนนำคนสำคัญให้ชาวบ้านคิดริเริ่มในการทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง สามารถนำผลมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้โดยมีแนวคิดในการทำงานที่สำคัญคือ ๕ ดี คือ อากาศดี อาหารดี อารมณ์ดี การงานดี และการเงินดี ซึ่งส่งผลให้สมาชิกภายในกลุ่มมีจิตสำนึกหวงแหนในท้องถิ่น มีการทำงานร่วมกันเกิดกิจกรรมต่างๆ เพื่อชุมชนออกมาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งนับไดว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีกท่านหนึ่ง

๒.๒ การสนับสนุนจากหน่วยงานและเครือข่ายชุมชน ชุมชนเกษตรอินทรีย์ บ้านหนองผือ เป็นส่วนหนึ่งของประชาคม ตำบลทุ่งโป่ง และมีจุดกำเนิด ในการจัดการสร้างประชาคมพึ่งตนเองโดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงธารทิพย์ จากโรงพยาบาลประจำ อำเภออุบลรัตน์ด้วยเช่นกับประชาคมอื่นๆ ในอำเภออุบลรัตน์ โดยเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ร่วมกับประชาชนในพื้นที่ทำให้ประชาชนเกิด

[9] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

จิตสำนึกร่วมภายในชุมชนสร้างความเข้มแข็งชุมชน และก่อให้เกิดโครงการชุมชนอื่นๆ ขึ้นมาอีกเช่น กลุ่มผู้สูงอายุบ้านหนองผือ เป็นต้น ดำเนินการผลิตน้ำตาลอ้อยเพื่อส่งเสริมสินค้าในหมู่บ้านและได้รับการนำเสนอในโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ตามนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมให้แต่ละตำบลผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายและขยายตลาดในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์

๒.๓ เกษตรกรกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน และเป็นเครือญาติกัน ดังนั้น เกษตรกลุ่มเกษตรอินทรีย์ จึงได้รับแนวคิดในอาชีพต่างๆ จากผู้นำคือคุณพ่อทองใบ ต้นโลห์ ปราชญ์ชาวบ้านโดยเฉพาะ แนวคิด ๕ ดี คือ อากาศดี อาหารดี อารมณ์ดี การงานดี และการเงินดี ซึ่งได้นำวามรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น มาประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพ ก่อให้เกิดเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เช่น การทำการเกษตรอินทรีย์ เช่น การใช้ปุ๋ยคอก การใช้สมุนไพรไทย การนวดแผนไทย การทอผ้า การทำเครื่องจักสาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้จัดตั้งศูนย์ค้ำคูณขึ้นยังเป็นการบริการและเผยแพร่การนวดแผนไทย การรักษาด้วยสมุนไพรไทย การส่งเสริมเรื่องอาหารธรรมชาติ และเป็นศูนย์รวมในการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน จึงกล่าวได้ว่ากลุ่มเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ผลิตทางการเกษตรโดยเน้นความสำคัญในการอนุรักษ์และเกื้อกูลต่อธรรมชาติ เพื่อเป็นการพัฒนาไปสู่ชุมชนพึ่งตนเองต่อไป

๒.๔ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่างๆในไร่นา โดยการผสมผสานความรู้ นิเวศการเกษตรด้วยเรื่องต่างๆ เช่น

(๑) การปรับปรุงดิน โดยเน้นการจัดการอินทรียวัตถุในดิน และการส่งเสริมสิ่งที่มีชีวิตในดิน เช่น ใส้เดือน วิธีปฏิบัติต่อดินจึงเป็นหลักประกัน หรือวัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งที่มีชีวิตในดิน เช่น ใส้เดือน วิธีปฏิบัติต่อดิน จึงเป็นหลักประกันสำหรับการผลิตการเกษตรที่มีคุณภาพ เนื่องจากดินที่อุดมสมบูรณ์ย่อมได้พืชที่สมบูรณ์และมนุษย์จะได้ธาตุอาหารที่มีคุณภาพครบถ้วนสมบูรณ์

(๒)การรักษาธาตุอาหาร โดยการสร้างความสมดุลของวงจรธาตุอาหาร โดยการปลูกพืชหมุนเวียนการใช้ประโยชน์จากเศษซากพืช มูลสัตว์ ปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ยพืชสด

(๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศและน้ำ โดยการปลูกพืชคลุมดินเช่น หญ้าแฝกควบคุมการชะล้างพังทะลายของดิน และทนต่อสภาพแห้งแล้งได้มากกว่า จึงสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศได้ดีกว่า

(๔) การลดความเสี่ยง ในการกำจัดศัตรูพืชโดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ที่ปลอดภัย ด้วยวิธีชีวภาพหรือสกัดจากพืชที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์ หรือมีผลกระทบต่อแมลงที่เป็นประโยชน์

(๕) ส่งเสริมเกื้อกูลกัน ระหว่างสิ่งที่มีชีวิตในไร่นา โดยการลดการทำลายหรือเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ให้มากที่สุดการเน้นความหลากหลายทางชีวภาพในระบบเกษตรทำให้มีภูมิคุ้มกันต่อปัญหาการระบาดของโรคและแมลง

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงถือได้ว่า เกษตรกรกลุ่มดังกล่าวนี้ มีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องของการปฏิบัติกับธรรมชาติตลอดจนไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สรรพพืชและสรรพสัตว์ทั้งปวง โดยมีความสอดคล้องกับวิธีการผลิตจึงเป็นความรู้จักพอประมาณในการประกอบสัมมาชีพได้ในระดับหนึ่ง

๒.๕ วิถีชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรกลุ่มที่ทำการเกษตรอินทรีย์ นอกจากจะมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่ทำการเกษตรในไร่นาแล้ว ในด้านศาสนาได้ยึดหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยเกษตรกรทุกคนยังมีการทำบุญตักบาตรในโอกาสต่างๆอยู่สม่ำเสมอ

๓) เกษตรทฤษฎีใหม่

จากการศึกษาพัฒนาการและกระบวนการผลิตทางการเกษตรของชุมชนเกษตรทฤษฎีใหม่แห่งนี้ซึ่งมีความมั่นคงและเข้มแข็ง ที่นำไปสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธได้นั้น พบว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งที่นำไปสู่การเป็นสชุมชนทฤษฎีใหม่บ้านคำปลาหลายมีหลายมีหลายปัจจัยดังนี้[10]

๑) แกนนำกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ พ่อถาวร สรรสมบัติ[11] เป็นผู้มีภาวะเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง และมีประสบการณ์จากการเป็นผู้ใหญ่บ้านคำปลาหลาย จึงทำให้มีการยอมรับนับถือจากประชาชนทั้งภายในและภ้ายนอกชุมชน ที่ดำเนินงานติดต่อประสานงานเชื่อมโยงเครือข่ายเป็นผู้นำที่มีความสำคัญและเป็นปราชญ์ชาวบ้าน และทำให้ชาวบ้านเกิดการคิดริเริ่มในการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อเป็นการถึ่งตนเองที่ยั่งยืน ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง สามารถนำผลมาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้

๒) การสนับสนุนจากหน่วยงาน และเครือข่ายชุมชน ชุมชนเกษตรทฤษฎีใหม่ บ้านคำปลาหลาย เป็นส่วนหนึ่งของประชาคมตำบลนาดง และมีจุดกำเนิดในการจัดการสร้างประชาคมพึ่งตนเอง โดยนายแพทย์อภิสิทธิ์และแพทย์หญิงธารทิพย์ ธำรงวรากูร จากโรงพยาบาลประจำ อำเภออุบลรัตน์ ด้วยเช่นเดียวกับประชาคมอื่นๆ ในอำเภออุบลรัตน์ จากการทำงานของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน ตลอดศูนย์ค้ำคูณ ทำให้ประชาตมเกิดจิตสำนึกร่วมภายในชุมชนเกิดโครงการเพื่อชุมชนตามมาอีกมากมาย จนสามารถกล่าวได้ว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้ มีการพัฒนาตนเองจนสามารถปลอดจากหนี้ธนาคารกสิกรณ์การเกษตรได้ทุกหลังคาเรือน

๓) เกษตรกรกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ การพัฒนาความรู้จะเห็นได้จากการจัดเวที เพื่อและเปลี่ยนความคิดเห็นกันภายในหมู้บ้าน ขยายผลไปสู่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และภูมิภาคมีเวทีหลายระดับในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและถ่ายทอดประสบ การณ์เพื่อเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

๔) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่างๆในไร่นา ตามแนวทางของทฤษฎีใหม่ คือ การจัดการให้มีน้ำสำหรับใช้ในการเกษตร โดยขุดสระในพื้นที่เกษตรและการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วน คือพื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ตามสัดส่วน โดยการผสมผสานความรู้ นิเวศ การเกษตรด้วยเรื่องต่างๆอาทิ เช่น

(๑) การปรับปรุงที่ดิน โดยการเน้นการจัดการอินทรียวัตถุในดิน

(๒) การรักษาธาตุอาหาร โดยการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก

(๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศและน้ำ ในการปลูกพืชคลุมดิน

---

[10] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

[11] เรื่องเดียวกัน,หน้า ๘๔.

(๔) การลดความสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืช โดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัยด้วยการใช้สมุนไพรต่างๆ

ทั้งนี้สิ่งที่พึงตระหนักก็คือ แนวทางการเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้พระราชทานไว้ เป็นพระราชดำรัสที่อยู่ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการอาหารในครอบครัวและชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภาย

๒) แนวคิดเกี่ยวกับพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรม

๒.๑ ความหมาย ของคำว่า เกษตรกรรม และเกษตรกรรมแนวพุทธ

คำว่า “เกษตรกรรม”โดยทั่วไป หมายถึงพฤติกรรมการดำเนินธุรกิจของมนุษย์ในการผลิต จำหน่าย จ่ายแจก การบริโภคและการใช้สอยต่างๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อสนองความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด ส่วนคำว่า “เกษตรเชิงพุทธ” เพราะเป็นการนำเอาพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ ให้เข้ากับเศรษฐศาสตร์หรือความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ[12]

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะไว้อย่างน่าสนสใจ เศรษฐศาสตรแนวพุทธนั้นต้องสอดคล้องกับกระบวนการแหงเหตุและปัจจัยอย่างครบวงจร ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์อันดี กับองค์ประกอบอื่นๆ ในการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้งสามในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น หมายความว่า องค์ประกอบเสียเสียทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องไม่เป็นไปในทางมราใม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น แต่ต้องให้เป็นไปในทางพัฒนาคุณภาพของชีวิตเสริมคุณภาพชีวิตนั้น นี้คือความไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคมและไม่ทำให้เสียคุณภาพของ Eco systems หรือระบบธรรมแวดล้อม

ศาสตราจารย์ ดร. อภิชัย พันธเสน[13] ได้แสดงทัศนะไว้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ หมายถึง การนำเอาองค์คำสอนของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์เข้ากับวิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก กล่าวโดยสรุปก็คือ วิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่ทำให้ปัจเจกบุคคล และสังคมบรรลุความสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกโลกวัตถุภายใต้เงื่อนไขของการมีทรัพยากรจำกัด

ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับหลักปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาอาจสามารถสรุปเกี่ยวกับหลักสำคัญของเกษตรแนวพุทธได้ดังนี้[14]

๑) หลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือหลักทางสายกลาง ในการดำเนินเศรษฐศาสตร์ทุกชนิดโดยยึดถือความพอดี ความสดุลความพอใจคุณภาพชีวิตเป็นหลักเช่น ในการบริโภคนั้นต้องรู้จักประมาณ รู้จักพอดี ไม่ใช้จ่ายจนเกินตัว ซึ่งผู้บริโภคพิจารณาเหตุผล หรือการบริโภคให้ถี่ถ้วน ว่ามิใช่เป็นการบริโภคด้วยความลุ่มหลงมัวเมา

---

[12] สำ.ส. (บาลี) ๑๕/๙๗/๓๑๖.

[13] อภิชัย พันธเสน, **ศ.ดร. พุทธเศรษฐศาสตร์**, วิวัฒนาการทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ต่างๆพิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ ๒๖๔๗), หน้า ๕.ทำ

[14] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” อ้างในพระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์) อโนมปญโญ/กองสินธุ์) “เกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน” **วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖) หน้า ๒๖.

อวดโก้ฟุ่มเฟือยโดยไม่เกิดประโยชน์แต่เป็นการบริโภคเพื่อดำรงอยู่ของชีวิต ร่างกายและคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อยู่อย่างสบาย

๒) หลักการไม่เบียดเบียนซึ่งหมายถึงการทำกิจกรรมทาวเศรษฐกิจใดๆ นั้น จะต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยไม่เบียดเบียนตนเองก็คือ ไม่ทำลายคุณภาพชีวิตของตนเอง เช่น ไม่บริโภคสิ่งที่ทำลายสุขภาพ ไม่ทำสิ่งที่ผิดกฎหมายและศีลธรรมเป็นต้น ส่วนที่ไม่เบียดเบียนคนอื่นนั้น ก็คือการไม่เบียดเบียนสังคมและสภาพสิ่งแวดล้อม โดยไปทำความเดือดร้อนให้สังคมและทำให้ระบบธรรมชาติแวดล้อม ตามหลักการไม่เบียดเบียนนี้หรือระบบนิเวศเสื่อมโทรมลง เช่น ในการผลิตใดๆ ต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ตามหลักการไม่เบียดเบียนนี้ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมจึงเป็นองค์ประกอบของระบบที่อิงอาศัยกันุณา และประสานกันอันจะนำไปสู่แนวณทางที่ยั่งยืน[15]

๓) หลักปฏิบัติเพื่อให้บรรลุประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) เป็นคำสอนที่ทำให้คฤหัสถ์รู้วิธีการเพื่อให้บรรลุประโยชน์ในปัจจุบัน อ้นได้แก่ความมั่นคงของเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีหลักสำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ

(๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรอง พิจารณาหาวิธีที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพในการทำงาน มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ รู้จักจัดรู้จักทำ ประกอบอาชีพให้ได้ผลผลิต

(๒) อารักขสัมปทา หมายถึงการปกป้องคุ้มครอง รักษาทรัพย์สินที่หามาได้ไม่ให้สูญหาย พินาศไปด้วยภัยต่างๆ

(๓) กัลยาณมิตตา หมายถึงการรู้จักคบคนดี ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญให้เจริญก้าวหน้า ในอาชีพที่ยั่งยืน

(๔) สมชีวิตา หมายถึงความเป็นอยู่พอดี แต่ไม่ฝืดเคือง และมีเหลือเก็บ[16]

จะเห็นได้ว่า เกษตรกรรมแนวพุทธเป็นเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลัก มัชฌิมาปฏิปทาหรือหลักแห่งความเป็นทางสายกลาง ในการทำงาน ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น นอกจากนั้นยังจะต้องดำเนินกิจการทั้งปวงด้วยหลักทิฏฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบันที่คฤหัสถ์พึงถือปฏิบัติ ในการทำงานคือมีความพากเพียร ขยันไม่เกียจคร้าน รู้จักคบหาสมาคม กับผู้รู้ด้วยการเกษตรด้วยกัน หรือมีผู้แนะนำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม ของอัตภาพแต่ละครอบครัว

๓) ความเป็นมาของพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรม

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความฝึกและส่งเสริมให้มนุษย์ได้พัฒนาตนเอง ฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์โดสูงสุด โดยมีพระธรรมเป็นเครื่องมือในการฝึกฝน และมีพระสงฆ์เป็นผู้ยืนยันดังกล่าว พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่จะนำกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้กับงานพัฒนา การประกอลอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ในทางโลกมีการค้าขาย รับราชการ ทำนา ทำไร่ ปกครอง ลูกจ้าง หรือศึกษา

---

[15] อภิชัย พันธเสน, **พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการทฤษฎีและการประยุกต์เศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ**, หน้า ๒๕-๒๗.

[16] องฺ. อฏฐก. (ไทย) ๒๕/๑๔๔/๒๘๙.

หาความรู้ ก็ทำอย่างสุดความสามารถ จนสำเร็จในสิ่งที่ตนเองต้องการ มีความซื่อสัตย์ สุจริต ไม่ฟุ่มเฟือยไม่สุรุ่ยสุร่าย กล่าวโดยสรุปคือ ประโยชน์ในทางโลกฆราวาส ความสำเร็จในหน้าที่ การงานของคนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดหลักศีลธรรม และกฎหมายบ้านเมือง สามารถประกอบกิจสำเร็จในหน้าที่การงาน ได้รับประโยชน์ในจุดมุ่งหมาย เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาชุมชนให้เจริญพร้อมทั้งกายและใจ และสภาวะแวดล้อมอย่างเหมาะสม บุคคลควรนำหลักธรรมมาเป็นพื้นฐานทั้งในการกำหนดเป้าหมายและกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยเฉพาะหลักธรรมที่เรียกว่า “วิริยอิทธิบาท” อันหมายถึง การมีความเพียร ไม่ย่อท้อต่อการงาน[17] นอกจากนั้น หลักธรรมถือว่า เป็นศรัทธาของประชาชน และเป็นเครื่องชี้นำวิถีทางดำเนินชีวิตอันสันติสุข ในส่วนที่เกี่ยวกับเป้าหมายของการพัฒนาหลักคำสอนในส่วนพุทธศาสนา ล้วนมุ่งที่เป้าหมายเดียวกัน คือให้คนรู้จักพัฒนาตนเองโดยการเรียนรู้ แนวทางในการดำเนินการพัฒนาตามหลักธรรม เน้นที่การดำเนินการพัฒนาตามหลักธรรมจะต้องเริ่มจากการพัฒนาให้เกิดความเข้าใจ ถึงลักษณะของชีวิตและชุมชนให้ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เป็นปัญหาและสาเหตุของปัญหา และแนวทางในการดำเนินชีวิต ไปสู่เป้าหมายอย่างไม่มีปัญหาในสังคมไทย พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งในสถาบันหลักที่สำคัญของชาติ คือ สถาบันของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับการยอมรับและได้รับศรัทธาจากชาวบ้าน หากมองย้อนกลับไปยังอดีต จะพบว่า ชาวบ้านเมื่อประสบปัญหาหรือเกิดทุกร้อนใดๆ ไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือจิตใจ ก็จะพากันไปวัดไปพบพระสงฆ์ เพื่อปรึกษาหารือ และระบายความทุกข์ดูเหมือนว่า พระสงฆ์จะสามารถแก้ปัญหาความทุกข์ร้อนของเขาด้วยร้อนของเขาได้ทุกอย่าง ฉะนั้นวัดและพระสงฆ์ในอดีตจึงมีบทบาท พระสงฆ์เป็นทั้งครูสอนหนังสือ สอนศีลธรรมและสอนวิชาชีพ ให้แก่ลูกหลานของชาวบ้านเป็นทั้งหมอรักษาชาวบ้านที่เป็นไข้ไม่สบาย ชาวบ้านเมื่อมีใครป่วยบรรดาญาติ ๆก็จะพากันไปวัดเพื่อให้พระสงฆ์เยี่ยวยารักษา เป็นทั้งนักสังคมสงเคราะห์ ช่วยเหลือชาวบ้าน ที่ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนต่างๆ เช่น คนชราและเด็ก คนกำพร้า ที่ไม่มีใครเลี้ยงดู หรือคนที่ถูกไฟไหม้หรือ ถูกน้ำท่วม เป็นต้น เป็นทั้งผู้พิพากษาตัดสินคดี และประนีประนอมความให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนั้นพระสงฆ์ก็เป็นนักวิชาการการเกษตรและเป็นนักพัฒนาที่คอยให้คำแนะนำในกายรปลูกพืช วิธีการเลี้ยงสัตว์ ฝึกอาชีพต่างๆให้แก่ประชาชน[18] แต่อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วพระสงฆ์ทำคุณประโยชน์แก่สังคม เป็นอเนกอนันต์ โดยเฉพาะการเผยแผ่ศีลธรรมจริยธรรม การจัดการศึกษา และการสงเคราะห์ประชาชน เมื่อศึกษาลึกลงไป ในการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชน อันเป็นการพัฒนาชีวิตชองชาวบ้าให้ดีขึ้น จะพบว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจน พระสงฆ์ได้เข้ามาช่วยเหลือ และดำเนินการเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน อยู่มาก หากใคร่ครวญย้อนหลัง กลับไปไตร่ตรองถึงภาพอดีตของไทยแล้ว ทุกคนจะนึกยถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นหัวใจหลักในการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้ เพราะพระสงฆ์ปัจจัยที่เอื้ออำนวย ต่อการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชองประชาชนอยู่มิใช่น้อย ที่สำคัญที่สุดคือ แรงศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์พร้อมทั้งคุณลักษณะของพระสงฆ์ไทยโดยพื้นเพเป็นชาวชนบทอยู่แล้ว ยิ่งสำนึกปลุกให้เข้าถึงความทุกข์ของชาวบ้านอยู่มาก

---

[17] ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๐๖/๒๗๗.

[18] พระมหาสังเวียร ปญญากโร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เชื่อ และส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเอง ฝึกตนให้สมบูรณ์สูงสุดได้ โดยการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่กับหลักพุทธธรรมใช้เป็นเครื่องมือในการฝึกฝนและพัฒนาประโยชน์ในทางโลก ของฆราวาสคือสำเร็จในหน้าที่การงานของตนโดยไม่ขัดต่อหลักศีลธรรมและกฎหมายของบ้านเมือง วัดและพระสงฆ์จึงยังเป็นจุดศูนย์กลางของชาวบ้านในทุกยุคทุกสมัย โดยพยายามมองถึงปัญหาของสังคมในปัจจุบันนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และชุมชนให้ดียิ่งขึ้น โดยนำแก่นพระพุทธธรรมเพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัยด้วยการนำหลักพุทธธรรมมาใช้กับการแก้ปัญหาในด้านการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเกษตรเชิงพุทธ เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ถาวรต่อไป

๔. ความสำคัญของนวัตกรรมพุทธเกษตร

๔.๑ ด้านการผลิต/การเพาะปลูกพืช

ในทางพระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนเกี่ยวกับการทำหากินหรือการทำเกษตรเป็นพุทธพจน์หรือเป็นสุภาษิตนั้นๆ ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เช่นในพระวินัยปิฎกมหาวิภังค์ ได้กล่าวถึงชนิดของพืช ที่ปลูกหรือขยายพันธุ์ของพืช เป็นภูตคามวรัแก่ คือ

๑) พืชทั้เกิดจากเหง้า ได้แก่ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุตตพิต ข่า แฝก แห้วหมู

๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น ได้แก่ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นดีปลี ต้นมะเดื่อ ต้นเต่าร้าง ต้นมควิต

๓) พืชพันธุ์ที่เกิดจากตา ได้แก่อ้อย ไม้ไผ่ ไท้อ้อ

๔) พืชพันธุ์ที่เกิดจากยอด ได้แก่ผักบุ้งล้อม แมงลัก เถาหญ้านาง

๕) พืชพันธุ์ที่เกิดจากเมล็ด ได้แก่ข้าว ถั่วงา

ภูตคามในที่นี้ มีความหมายครอบคลุมไปถึง พืชพันธุ์ในป่าทั้งหมด ซึ่งในคัมภีร์นี้ได้จำนแกชนิดและล่งชี้วิธีปลูกไว้อย่างชัดเจนเช่น ขมิ้น เป็นืชชนิดที่เกิดจากเหง้า ดังนั้นจึงสามารถขยายพันธุ์ เพื่อนำไปปฺกด้วยการใช้เหง้า ขมิ้น หรือการปลูกถั่วงา ข้าวโดยใช้เมล็ดเป็นต้น

ในคัมภีร์ขุทกนิกาย สุตตนิบาต ได้กล่าวถึงวิธีเกษตรกรรมไว้ โดยมีเรื่องเล่าว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับกสิภารทวาชราชพราหมณ์ เกี่ยวกับการไถหรือการหว่าน โดยการเปรียบเทียบวิธีการทำเกษตรกับพุทธธรรมที่ปรากฏกสิภารทวาชสูตร[19] ในตอนหนึ่งว่า “ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก สติเป็นผาลและประตัก เราคุ้มครองกาย วาจาได้แล้ว สำรวมในการลริโภคอาหาร เราดายหญ้า (คือวาจาสับปลับ) ด้วยคำสัตย์ โสรัจจะของเราช่วยทำงานให้สำเร็จ[20]

ในคัมภีร์อังคุตรนิกาย อัฏฐนิปาต เขขสูตร[21] ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนที่ว่าด้วยนาดี นาไม่ดี หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นหลักธรรมในการเลือกพื้นที่ เพื่อใช้ในการทำนา ซึ่งเกษตรกรควรหลีกเลี่ยง เนื่องจากจะได้ผลผลิตไม่มากไม่เป็นที่พอใจ ซึ่งได้แก่พื้นที่ ๘ ประการ คือ (๑) พื้นที่ลุ่มและดอน (๒) เป็ที่มีหินและกรวด (๓) ใน

---

[19] วิ.มหา (ไทย) ๒/๙๑/๒๗๘-๒๗๙.

[20] ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๗-๗๘/๕๑๘.

[21] องฺ. อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๒๘๙.

ที่ดินเค็ม (๔) เป็นที่ไถลงลึกไม่ได้ (๕) ไม่มีทางน้ำเข้า (๖) เป็นที่ไม่มีทางออก (๗) เป็นที่ไม่มีเหมือง (๘) เป็นที่ไม่มีคันนา,,

ในคัมภีร์ขั้นอรรถกถา ในคังภีร์พระพุทธศาสนายังได้พบหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับเกษตรที่จะหยิงยกมากล่าวไว้เป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

คัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถาอุรควันมรรค สุตตนิบาต[22] มีข้อความเบื้องต้นที่กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จประทับอยู่ ณ พราหมณคาม ชื่อเอกนาฬาในทักขิณาชนบท แคว้นมคธ ก็สมัยนั้นแล กสิภารทาลพราหมณ์ประกอบไถประมาณ ๕๐๐ ในเวลาเป็นที่หว่านพืช ครั้งนั้นแลเป็นเวลาเช้า พระพุทธเจ้าทรงนุ่งแล้วถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปยังที่ทำงานของกสิภาจรทวารพราหมณ์ ก็สมัยนั้นแล การเลี้ยงดูของกสิภารทวารพราหมณ์กำลังเป็นไป ลำดับรั้นพระพุทธเจ้า เสด็เข้าไปถึงที่เลี้ยงดู ครั้นแล้วก็ประทับยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง กสิภารทวารพราหมณ์ ได้เห็นพระพุทธเจ้า ประทับยืนอยู่เพื่อบิณฑบาต ครั้นแล้วได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ข้าแต่สมณะ ข้าพระองค์แลย่อมไถแลหว่านครั้นไถและหว่านแล้วย่อมบริโภค

จากคัมภีร์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่า วันหนึ่ง กสิภารทวาชพราหมณ์ กำลังเตรียมจะไถนา พระพุทธเจ้าเสด็ดจไปบิณฑบาต พราหมณ์เห็นแล้วกล่าวขึ้นว่า เขาเองไถและหว่านแล้วจึงบริโภคและขอให้พระพุทธเจ้าไถแลหว่านจึงบริโภคเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสว่า เราก็ไถและหว่านแล้วจึงบริโภคเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในการทำนาของพราหมณ์นั้น ตะต้องเตรียมดินด้วยการไถและวิธีปลูกด้วยการหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว

จากนั้นพราหมณ์จึงกล่าวว่า พระองค์ตรัสว่า เป็นชาวนา แต่เขาไม่เห็นไถของพระองค์เลย พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า[23] ศรัทธาของเราเปรียบเหมือนพืช ความเพียรของเราเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริของเราเป็นงอนไถ ใจของเราเป็นเชือกสจิของเราเป็นผาล และปฏัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจา สำรวมในอาหาร และทั้งการถอนหญ้า คือการกล่าวให้พลาดด้วยสัจจะ ความสงบเสงี่ยมของเราเป็นเครื่องปลดเปลื้องกิเลส ความเพียรของเรานำธุระเพื่อธุระ นำไปเกษมถึงแดนเกษมจากโยคะ ไม่หวนกลับมา ย่อมถึงที่ที่บุคคลไปแล้ว ไม่เศร้าโศกการไถนั้นเราไถแล้วอย่างนี้การไถนานั้นย่อมมีผลอมตะ การไถนานั้นย่อมหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง[24]

จากพระดำรัสที่ตรัสแก่กสิภาคทวาชพราหมณ์นั้น พระพุทธองค์ทรงสอนการทำนา ตามแนวทางของพระพุทธองค์บำเน็ั้น เป็นหารทำนาโดยการประพฤติธรรม

โดยการบำเพ็ญตามหลักจริยา ข้อที่ ๒ ที่ว่า โลกัตถจริยา ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่ชาวโลก แม้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็ตาม ก็ยังมีความห่วงใยชาวโลก ทรงแผ่พระคุณ ทรวตรวจดูสัตว์โลกด้วยเมตตาคุณ ทรงสงเคราะห์คนทั้งหลายในฐานะผู้ร่วมโลกเดียวกัน

---

[22] ขุ.สุ; อ. (ไทย) ๑/๒๙๗/๒๔๖

[23] ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๒๙๗/๒๕๖.

[24] มิลินทปัญหา (ไทย) ๖๖๙.

การสงเคราะห์ด้วยการทรงสอนให้ชาวโลกดำเนินชีวิตตามหลักธรรม ซึ่งขะทำให้ประชนาชนผู้ประพฤติประสบกับความสุข ตามสภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งการสอนหลักธรรมเป็นการใช้วิชาประครองชีวิต แก่ชาวโลกเพื่อให้การประกอบอาชีพสอดคล้องกับหลักสัมมาอาชีวะนั่นเอง

ในมิลิยทปัญหา วาลุลดาวรรค ที่ ๒ พระนาคเสนเถระได้ตอบพระเจ้ามิลินท์ถึงองค์แห่งพืช ๒ ประเภท คือกล่าวว่า “ขึ้นชื่อว่าพืชพันธุ์ข้าว อปฺปตฺตากมฺปิ แม้มีประมาณน้อย อันบุคคลหว่านลงแล้ว ในเนื้อนาอันดี ทั้งฝนก็ตกชุก ชุมรากและใบพืช ที่หว่านนั้นไซร้ ก็ได้ผลมากนักหนา...แน่หละเป็นองค์แห่งพืชเป็นปฐม[25] และได้กล่าวต่อไปอีกว่า “ธรรมดาว่าพืชที่บุคคลหว่านลง ไปในเนื้อนาที่เขาชำระดีแล้ว คือถากถางพรวนดิน ไว้เป็นอย่างดี ย่อมงอกงามเจริญเติบโตเร็ว ,,,,แน่ละเป็นองค์ที่ ๒ แห่งพืช นั่นคือปัจจัยที่สำคัญของการปลูกข้าว ได้แก่ การใช้ข้าวพันธุ์ดี และปลูกในนาที่เตรียมที่ดินไว้เป็นอย่างดี มีฝนตกต้องตามฤดูกาล หรือมีน้ำดีย่อมเจริญงอกงามโดยเร็วแงะให้ผลเกิดได้มาก

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ในการทำเกษตรกรรมนั้น เกษตรขะต้องมีการเตรียมดิน โดยการไถพรวนดิน เพื่อปรับสภาพของพื้นที่ดิน ได้มีความหมายเหมาะสมต่อการปลูกพืชและการไถพรวนดินนั้นต้องทำในช่วงฤดูกาลที่เหม โดกสมคือฤดูฝน โดยมีเครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ในการทำนา ได้แก่แอก ไถ สำหรับที่วางไว้ บนคอของโค งอนไถเชือก ผาลและปฏักเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการถอนและกำจัดหญ้า ซึ่งเป็นวัชพืชในนาด้วย โดนที่ได้ชื่อว่า นาได้แก่ที่ที่มีปุพพัณชาติ ซึ่งหมายถึงธัญชาติ ๗ อย่าง คือ ข้าวสาลี ข้าวเจ้า ข้าวกับแก้ ข้าวละมาน ข้าวลูกเดือย ข้าวเหนียว และข้าวฟ่าง[26] นอกจากนี้ก็ยังมีผลไม้ต่าง ๆ โดยไม้ผล[27] ที่ปลูกได้แก่ มะม่วง ขนุน ส่วนพืชไร่ ที่ใช้ความหวานได้แก่ อ้อย และที่สกัดน้ำมันได้แก่เมล็ดงา เมล็ดพันธุ์ผักกาด เมล็ดละหุ่ง[28] เป็นต้น

ในสมัยพุทธกาล เหล่าสาวกได้พยายามจัดรูปพุทธพจน์ออกเป็นรูปแบบต่างๆ ซึ่งคำสอนของศาสดาอันดีองค์ ๙ หรือนวังคสัตถุศาสตรี้ คำสอนประเภทเวทัลละ คำถามประเภทถามตอบ โดย “เวทัลละ” นี้แปลว่า ได้ความรู้ความปลื้มใจ ซึ่งหมายถึงผู้ถามได้ความรู้ แล้วก็ถามต่อไปเรื่อย ๆ ซึ่งในกรณีนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูด้วยพระจักษุ ทรงเห็นกสิภารทวาชพราหมณ์ ผู้เลี้ยงชีพด้วยการทำนา ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย คืนอพระอรหันต์ จึงเสด็จไปในที่แห่งนั้น เพื่อทรงอนุเคราะห์พราหมณ์ผู้นั้น โดยทรงเปรียบเทียบด้วย บุพธรรมว่าศรัทธาเป็นพืช ซึ่งเป็นมูลเหตุหางการเตรียมไถเตรียมพืช ที่ในการเพาะปลูก ครั้งกสิภารทวาชพราหมณ์ ได้ถาม-ตอบกับพระพุทธเจ้าแล้ว ในที่สุดก็ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า ซึ่งท่านได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย นอกจากนี้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนายังได้เล่าประวัติของพระพุทธเจ้าที่มีความสัมพันธ์กับเกษตรกรรมตั้งแต่พระชนมานุได้ ๗ พรรษา ได้เข้าร่วมจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ กับพระบิดา ภายใต้ต้นไม้อันสงบ ได้ทรงทำสมาธิ ได้ปฐมฌาณ[29] เมื่อเป็นเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ในครั้ง

---

[25] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗๐.

[26] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๐๔/๘๗.

[27] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๐๒/๘๖,

[28] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๖๐/๔๓๒.

[29] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๘๑/๔๑๖.

พุทธกาลในเรื่องของการทำนานี้ การที่กสิภารทวาชพราหมณ์ให้จัดพิธีกรรม่กอนทำนา จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพิธีการในการสร้างความเชื่อมั่น ในการประกอบอาชีพในการทำเกษตร โดยเฉพาะอย่างนิ่งในการทำนา ซึ่งจะต้องเผชิญกับความเสี่ยงแปรปรวนของดิน ฟ้า อากาศ

๔.๒ ด้านปศุสัต

ด้านการเกษตร ไม่เพียงแต่ปลูกพืชเท่านั้น แต่ยังประกอบไปด้วยกิจกรรมอื่นๆ ด้วยคือ การเลี้ยงสัตว์ประเภทอื่นๆ อาทิ เช่น การเลี้ยงสัตว์ใช้วาน ได้แก่สัตว์ ๔ เท้า[30] เช่น ช้าง ม้า อูฐ โค ลา และ โคนม ทำเนย[31] โดยเนยใส เนยข้นในขณะนั้นถือว่าเป็นโภชนะอันประณีต[32]

พระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์ รู้จักความพอดีของชีวิต มีความผาสุกไว้ในอปัณณกสูตรว่า “รู้จักประมาณในการบริโภคอหาร[33] และแนวทางในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองไว้ ปรากฏในปาติยกัณฑ์[34] ว่าหน้าที่ของงานแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ (๑) หน้าที่การงานขั้นต่ำ ได้แก่งานช่างไม้ งานรเทขยะ (๒) หน้าที่การงานขั้นสูงคือการำทนา ค้าขายและเลี้ยงโต

นั้นคือ การประกอบอาชีพเกษตรซึ่งได้แก่การทำนา การเลี้ยงปศุสัตว์ จึงเป็นงานชั้นสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ทำการเลี้ยงโค คือ นายโคบาล จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ดูลักษณะของโคได้ รู้จักจัดการดูแลสุขภาพของสัตว์ การรักษาบาดแผล ให้โค การสุมไฟไล่แมลง รู้แหล่งน้ำ ทุ่งหญ้า ตลอดการดูแลบำรุงพ่อพันธุ์ต่างๆเป็นต้น ดังที่ปรากฏในมหาโคปาลสูตร[35] ว่านายโคบาลประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการคือ เป็นผู้มีความสามารถในการเลี้ยงโคให้เจริญได้ ให้เพิ่มขึ้นได้ องค์ ๑๑ ประการคือ (๑) รู้รูปโค (๒) ฉลาดในลักษณะโค (๓) กำจัดไก่ขาง (๔) ปกปิดแผล (๕) สุมไฟ (๖) รู้ท่าน้ำ (๗) รู้ว่าโคดื่มได้ (๘) รู้ทาง (๙) ฉลาดในที่หากิน (๑๐) รีดนมให้เหลือ (๑๑) บูชาโคทั้งหลายที่เป็นพ่อโค เป็นจ่าฝูง ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง

สำหรับการเลี้ยงสัตว์ หลักธรรมคำสอนเป็นไปในแนวทางที่ปลูกฝัง ให้มีความรักและความเมตตาสัตว์ โดยมีพุทธบัญญัติ เพื่อปลูกฝังการรักสัตว์ คือ สัปปาณวรรค สัญจิจจสิกขาบท ซึ่งพระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใดปลงใจปลงชีวิตสัตว์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”[36] สัตว์ในที่นี้หมายถึงสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าจะเป็นแมงตัวเล็กตัวน้อย ขนาดไหนก็ตาม ย่อมมีสิทธิ์ได้รับการคุ้มครอง ตามพุทธบัญญัตินี้ อย่างเท่าเทียมกัน ในสัปปาณกสิกขาบท ที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใดรู้ว่าน้ำมีสัตว์ มีชีวิตยังบริโภค ต้องอาบัติปาจิตตีย์”[37] สิกขาบทนี้เน้นย้ำลงไปว่า แม้สัตว์ที่เล็กดื่มลงไปภิกษุไม่ควรล่วงละเมิดสิทธิ์ในการดำรงชีวิตของพวกเขา ใครล่วงละเมิดย่อมมีคงามผิด และส์ไหงเสริมให้จิตสำนึกในความรักสัตว์ เหมือนรักชีวิตของ

---

[30] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๑๖/๙๒.

[31] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๖๐/๔๑๒.

[32] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๕๗/๔๑๑.

[33] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๕๙.

[34] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๕/๒๑๕.

[35] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๔๘/๑๘๐.

[36] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๓/๕๐๒.

[37] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๘๘/๕๐๔.

ตนเอง พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งปวงย่อมหวาดหวั่นต่ออาญา สัตว์ทุกประเภทย่อมกลัวต่อความตาย[38] สัตว์ทุกประเภทย่อมรักชีวิต[39] ชีวิตเป็นที่รักของทุกๆชีวิตฉันใด สัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน มนุษย์เราก็เป็นฉันนั้น นึกถึงเขาก็เอาตัวเราเข้าไปเทียบแล้ว ไม่ควรเข่นฆ่า ไม่ควรสังหารกัน คำว่า “สัตว์” ในพุทธพจน์นี้ ได้หมายเอาสัตว์เดรัจฉานใหญ่น้อยทั้งหลาย เท่านั้น แต่ก็ยังหมายถึงมนุษย์ทุกรูปทุกคนด้วย นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่ทรงบัญญัติไว้ เพื่อปลุกจิตสำนึกของมนุษย์ให้ดำรงชีวิตอยู่ในโลกเดียวกันของสัตว์ทั้งหลายอย่างสงบสุขอีก ดังที่ปรากฏในสิกขาบทอื่นๆ เช่น ในสัปปาณกสิกขาบท ซึ่งเกี่ยวกับสัตว์ที่มีชีวิต สิกขาบทนี้มีว่า “ภิกษุรู้ว่า น้ำมีสัตว์ที่มีชีวิต รดหรือใช้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”[40] สิกขายทนี้นอกจากจะทรงบัญญัติเพื่อมุ่งรักษาสัตว์ที่อยู่ในน้ำ ไม่ให้ถูกฆ่า และช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติด้วย เพราะสัตว์น้ำบางจำพวกเป็นอาหารของกันและกัน ช่วยรักษาสภาพน้ำให้อยู่ในสภาวะที่เหมาะสม

สัญจิจจสิกขาบท สิกขาบทที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการความจงใจฆ่าสัตว์ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพระอุทายี ซึ่งในอดีตเป็นนักยิงธนูและท่านไม่ชอบอีกาจึงยิงอีกาแล้วตัดหัวมาเสียบราวเรียงกัน ภิกษุทั้งหลายเห็นการกระทำของพระอุทายี ไม่เหมาะสม ก็ติเตียนประณาม และนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า ให้ทรงทราบ ลำดับนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุเมื่อพระอุทายียรับว่า ได้ทำเช่นนั้นจริง พระพุทธองค์ได้ทรงติเตียนด้วยประการต่างๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาลทว่า “ภิกษุใดจงใจปลงชีวิตสัตว์ต้องอาบัติปาจิตตีย์”[41] การฆ่าสัตว์โดยเจตนาถือวาเป็นความเหี้ยมโหดมาก ไม่เหมาะสมกับภาวะที่เป็นภิกษุ แม้ฆราวาสบางคนก็ไม่ทำ ไฉนภิกษุที่เป็นพุทธสาวกจึงได้กระทำเช่นนี้ สิกขาบทนี้มีประโยชน์มาก โดยเฉพาะในปัจจุบัน ก็จำเป็นที่จะต้องช่วยกันในการอนุรักษ์สัตว์ป่าไม่ให้สุญพันธุ์ นอกจากจะห้ามไม่ให้ภิกษุไม่ให้ฆ่าสัตว์แล้ว พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสูจิฆรสิกขาบท[42] สิกขาบทที่เกี่ยวกับการห้ามไม่ให้ภิกษุทำกล่องเข็มด้วยกระดูกสัตว์ ด้วยงาช้างหรือด้วยเขาของสัตว์ ภิกษุใดละเมิดไม่ปฏิบัติตามต้องอาบัติปาจิตตีย์

การที่พระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติสิกขาบทข้างต้นเหล่านี้ ก็มุ่งรักษาชีวิตสัตว์ และรักษาสภาพความสมบูรณของดินทั้งรักษาศรัทธาของประชาชนเพราะประชาชนในสมัยนั้น เชื่อว่าดินมีชีวิต หากภิกษุกระทำเช่นนั้นก็เท่ากับการทำลายชีวิตของดิน ไม่สมกับความเป็นสมณะ เมื่อพิจารณาตามสภาพความเป็นจริงแล้ว พื้นดินที่อุดมสมบูรณ์มักมีสัตว์เล็กๆอาศัยอยู่ เมื่อภิกษุขุดดินก็จะเป็นการทำลายสัตว์ และทำให้สภาพดินเสื่อม นับได้ว่าสิกขาบทนี้เป็นการอนุรักษ์ดิน และรักษาสัตว์โดยอ้อม

สำหรับปัจจัยการผลิตของการเกษตรที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำเกษตรที่อาศัยแหล่งน้ำ ตามธรรมชาติ คุณภาพของน้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งในสมัยนั้น อาจจะยังไม่มีปัญหาแต่ถึงอย่างไรก็ตาม พระองค์ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์แหล่งน้ำ ซึ่งอาจจะใช้เพื่อการบริโภค หรือเพื่อการเกษตร โดยใช้สิกขาบทที่ ๖ แห่งเสขิยวัตรซึ่งเป็นสิกขาบทที่ภิกษุพึงคำนึงอยู่เสมอ หรือให้ภิกษุสำเหนียกอยู่เป็นนิจ สิกขาบท

---

[38] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๙/๗๒.

[39] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๐/๗๒.

[40] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๔๐/๓๑๔.

[41] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๘๓/๕๐๒.

[42] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๑๗/๖๐๖.

นี้เกี่ยวกับการเทน้ำล้างบาตร ในระแวกบ้าน ทั้งนี้เนื่องมาจากภิกษุชาวเมืองสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในระแวกบ้าน พวกชาวบ้านพากันตำหนิประณามการกระทำเช่นนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวลงในละแวกบ้าน”[43]

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลักธรรมคำสอนที่ทำให้ทราบเรื่องของการเกษตร มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปฐมภูมิหลายแห่ง เช่น ฝนคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภูตคามวรรค สิกขาบทวิภังค์ จะเกี่ยวเนื่องทำให้ทราบชนิดของพืชและการขยายพันธุ์พืชต่างๆ คัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตนิบาต กสิภารทวาชสูตร จะกล่าวเกี่ยวกับการเลือกพื้นที่ ในการทำนา คัมภีร์อังคุตรนิกาย อัฏฐนิบาต จะกล่าวเกี่ยวกับการเลือกพื้นที่ ในการทำนา คัมภีร์มัชเฌนิกาย มูลปัณณาสก์ มหาโคปาลสูตร จะกล่าวถึงวิธีการจัดการในการเลี้ยงโค คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วนโรปสูตร จะกล่าวเกี่ยวกับคุณค่าของการจัดการเกี่ยวกับปัจจัยสิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติต่างๆ และคัมภีร์ฑีฆนิกาย สีลขันธวรรค กูฏฑันชนตสูตร จะกล่าวถึงแนวทางในการส่งเสริมในการเกษตร โดยลักษณะคำสอนเรื่องการเกษตรจะมีการสอดแทรกอยู่ในพระธรรมเทศนา คำบรรยาย หรือคำอธิบายที่ตรัสยักเยื้องให้เหมาะสมกับบุคคล โอกาสและเรื่องราวทั้งหลาย เน้นเรื่องสัมมาอาชีวะ ส่วนคัมภีร์ชั้นรองหรืออรรถกถา คัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถาอรควรรคสุตนิบาตและมิลินทปัญหา โดยเป็นคำอธิบาย ความเพิ่มเติม ที่มีการหยิบยกนำตัวอย่างมาประกอบเพื่ออธิบายเพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้น

๕. หลักธรรมพื้นฐานที่ใช้ในการบูรณาการเป็นพุทธนวัตกรรมเพื่อการพัฒนา

เกษตรตามแนวพุทธนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกันอย่างมีนัยสำคัญกับหลักธรรมขั้นพื้นฐาน คือ มัชฌิมาปฏิปทาเป็นอันดับแรกและเป็นรากฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ในบทย่อยนี้จึงเห็นควรพูดถึงในรายละเอียดเฉพาะ ดังมีรายละเอียดดังนี้

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา และเป็นการปฏิบัติอีกทั้งพุทธธรรมนั้นมิใช่เป็นเพียงปรัชญาของนักปรัชญาหรือเรื่องของนักคิด ที่กำลังคิดค้นหาความจริง โดยใช้เหตุผลทางตรรกวิทยา หักล้างพิสูจน์ ความจริงกันอยู่ หากแต่พุทธธรรมเป็น “เรื่องของการปฏิบัติ” หรือเป็นการปฏิบัติของผู้ทรงปัญญา ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาให้กับชีวิต และความเป็นอยู่ของมนุษย์ พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการสอนความจริงที่เป็นประโยชน์ และสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่นำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตจริงได้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงไม่ทรงสนับสนุน การเข้าถึงหลักสัจธรรมด้วยวิธีครุ่นคิดและถกเถียงหาเหตุผล เกี่ยวกับปัญหาทางอภิปรัชญา ซึ่งไม่เป็นไปเพื่อประโยชย์และด้วยเหตุที่พระพุทธองค์จึงไม่ทรงสนับสนุนการเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีครุ่นคิดและถกเถียงหาเหตุผลเกี่ยวกับปัญหาทางอภิปรัชญา ซึ่งไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์และด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาเกี่ยวกับชีวิตจริงของมนุษย์นี้เอง ความเป็นพุทธธรรมจึงต้องอาศัยพิจารณาคุณค่าทางจริยธรรมประกอบด้วยและด้วยเหตุที่ว่า “พุทธธรรม”[44] เป็นธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่วางแนวทางปฏิบัติไว้ให้มนุษย์

---

[43] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๓๒/๗๑๐.

[44] พินิจ ลาภธนานันท์, **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**, สถาบันวิจัยสังคม (จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ๒๕๒๙)

พ้นจากความทุกข์ และดำเนินไปสู่ชีวิตอันประเสริฐ ทั้งยรรพชิตและคฤหัสถ์ คือ มัชฌิมาปฏิปทา จึงเป็นทั้งมรรคาและและเป็นพุทธจริยธรรมสำหรับครองชีวิตของพุทธศาสนิกชนได้ตั้งมั่นอยู่ในพรหมจรรย์ หรือ “พรหมจริยะ” ซึ่งหมายถึงระบบการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังความในพระบาลีว่า[45]

“.....ภิกษุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญมิจฉาปฏิปทา (ไม่ว่า) ของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ปฏิบัติผิดแล้ว ย่อมทำยายธรรมอันเป็นกุศลให้สำเร็จได้เพราะปฏิบัติถูกเป็นเหตุ ก็สัมมาปฏิปทาคืออะไร คือสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ.....”

.....เราย่อมสรรเสริญ สัมมาปฏิปทา (ไม่ว่า) ของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ประพฤติชอบแล้วย่อมทำอายธรรมที่เป็นกุศลให้สำเจได้ เพราะอาศัยการปฏิบัติถูกตอ้ง ให้เป็นเหตุสัมมาปฏิปทา คืออะไร คือ สัมมาทอฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ,,,,,,,”

พระพุทธพจน์ข้างบนนี้ แสดงถึงมรรค คือ มัชฌิมาปฏิปทา เป็นประมวลคำสอน ภาคปฏิบัติ คือระบบจริยธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดขอบเขตกว้างขวางมาก เกินกว่าจะกล่าวถึงให้ครบถ้วนกระบวนความได้ แต่สามารถที่จะอธิบายทางสายเดี่ยวแต่มีองค์ประกอบอยู่ ๘ ประการ “อันเป็นหัวข้อที่สำคัญ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือ อารยอัษฎางคิกมรรค (มรรคาอันประเสริฐ มีองค์ปะกอบ ๘ อย่างดังนี้[46]

๑) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ (Right View)

๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ (Right Thought)

๓) สัมมาวาจา วาจาชอบ (Right speech)

๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ (Right Action)

๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ (Right Livelihood)

๖) สัมมาวายามะ พยายามขอบ (Right Effort)

๗) สัมมาสติ ระลึกชอบ (Right Mindfulness)

๘) สัมมาสมาธิ สมาธิชอบ (Right Meditation)

องค์ประกอบทั้ง ๘ มีหรือต้องการใช่ทาง ๘ ทางหรือต้องการทำให้สำเร็จเสร็จสิ้นแต่ละข้อ หากแต่เป็นส่วนประกอบสายเดียวกัน ที่ต้องอาศัยพึ่งพากัน เหมือนเกลียวเชือก ๘ เกลียว ที่รวมกันเข้าเป็นเส้นเดียวกัน ก็ปฏิบัติรวมกันโดยตลอด

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)[47] ได้อรรถาธิบายในเรื่องนี้ว่า การศึกษาพัฒนาองค์ธรรมภายในมัชฌิมาปฏิปทานี้ คือการพัฒนาชีวิต หรือพัฒนาการของชีวิต ภายใต้กรอบกระบวนการของธรรมชาติ ที่ดำเนินไปตามวิถีแห่งมรรค และเมื่อพูดโดยรวมก็กล่าวได้ว่า มรรคนั้นเริ่มต้นด้วยปัญญา และจบด้วยปัญญา โดยเริ่มด้วยสัมมาทิฏฐิที่เป็นองค์ธรรมที่สำคัญที่สุด และเป็นสะพานที่เชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาด้านอื่นๆ ในระบบพัฒนาองค์ธรรมที่เทียบด้วยไตรสิกขา หรือแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเทียบกันได้

---

[45] ส, ม, (ไทย) ๑๙/๒๔/๒๕.

[46] สำ,ม (ไทย) ๑๙/๒๔/๒๕.

[47] พระธรรมปิฎก (ป.ฮ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม** หน้า ๒๒๗.

ดังนี้ คือ[48] สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ เทียบได้ด้วยปัญญา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เทียบได้กับศีล สัมมาวายามิ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เทียบได้ด้วยสมาธิ

ไตรสิกขา (Threefold Training) นี้สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ส่วน คือ[49]

๑) อธิศีลสิกขา คือการฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ทางกายวาจาและอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล (Training in higher morality)

๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกอบรมด้านสมาธิ คือการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งไม่หวั่นไหว ง่าย (Training in higher morality หรือ Concentration)

๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกฝนอบรมการพัฒนาด้านปัญญาให้สูงขึ้นไป และให้รู้คิดเข้าใจมองเห็น ไรรพสิ่งคามความเป็นจริง (Training in higher morality)

ดังกล่าวมาแล้วเบื้องต้นว่า องค์ธรรมนี้เริ่มต้นด้วย”ปัญญาและจบที่ปัญญา” ดังนั้น ปัญญาหรือความรู้ความเข้าใจหรือความเชื่อตามหลักเหตุผลคือ สัมมาทิฏฐินั้นตึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่สุด ในการพัฒนาชีวิตและพัฒนาประเทศและหาพิจารณาปัญญาตามตรรกะที่ว่ามานี้ ก็อาจเทียบเคียงได้ว่า ในระดับจริยธรรมของโลกิยธรรม “พุทธเกษตรศาสตร์หรือเกษตรเชิงพุทธ ถือว่า “ปัญญา” และจริยธรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด และปัญญาเป็นสิ่งที่ต้องศึกษา พัฒนาเรียนรู้ เช่นเดียวกับจริยธรรมเช่นเดียวกับจริยธรรมข้อที่น่าเป็นห่วงก็คือว่า ปัญญาที่พึงปรารถนานั้น ไม่สามารถที่จะพัฒนาได้ ในกระบวนการศึกษาปกติ เพราะเป็นการยอมรับกันทั่วไปว่าโลกปัจจุบันได้เน้นไปที่คำว่า “เก่ง” และฉลาด ซึ่งความเป็นจริง ความเก่งและความฉลาดที่ปราศจากปัญญาและจริยธรรมนั้นเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ด้วยว่าคำนึงแต่ผลประโยชน์ฝ่ายตนเองเป็นหลัก ส่วน “ปัญญา” ที่พึงปรารถนานั้นจะต้องครบองค์ประกอบหรือได้มาจากส่วนประกอบที่สำคัญ ของไตรสิกขา เนื่องจากไตรสิกขาคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่กำหนดหมวดหมู่เทียบเคียง อริยมรรคมีองค์ ๘ ในมัชฌิมาปฏิปทานั้น จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความเมตตา กรุณา มีความละอายต่อบาป มีจิตใจเข้มแข็งแน่วแน่ มีสมาธิ มีความเข้าใจสรรพสิ่ง ที่เป็นไปตามขบวนการตามธรรมชาติ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและธรรมชาติ ซึงความฉลาด ที่ผลิตได้จากกระแสและกระบวนการทางการศึกษาในสมัยใหม่นี้ ไม่ใช่ “ปัญญา” อันเกิดจากการศึกษาจึงเป็นปัจจัยและเครื่องมือการเรียนรู้และการพัฒนาตามหลักพุทธศาสนา ดังนั้น ปัญญาในความหมายของไตรสิกขา จึงเป็นเรื่องมือสำคัญของชีวิตทั้งในระดับที่ดำเนินของชีวิต ไปสู่ทางอันประเสริฐในระดับจริยธรรม และเป็นที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ปราศจากทุกข์ไปได้อย่างเด็ดขาด ในที่สุดด้วยการพิจารณาในแง่ของศีล ท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนคติไว้ว่า ต้องทำความเข้าใจ โดยแจ่มแจ้งก่อนว่า ความสำคัญของศีลคืออะไร ศีลเป็นองค์มรรคที่เป็นจริงสำหรับชีวิตสำหรับชีวิตมนุษย์ที่ดีงาม กินขอบเขตกว้างขวางเพียงใด จะต้องเข้าใจว่า มรรคที่กล่าวนี้ มิใช่มรรค สำหรับภิกษุเท่านั้น มิฉะนั้น ศีงจะต้องหมายถึงศีล ๒๒๗ หรือศีลปาฏิโมกข์สังวรศีลเท่านั้น หากแต่ว่า ต้องหมายอาชีวสุจริตด้วยุ

---

[48] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

[49] องฺ. ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๙๔.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีในพระบาลีด้วยเช่นกัน ว่า “.....อะไรชื่อว่าศีล ....เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล ความสำรวมชื่อว่าศีล ความไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล.....”[50]

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ศีลคือเจตนา ที่ไม่ล่วงละเมิดระเบียบกฎเกณฑ์ บทบัญญัติ ไม่ละเมิดต่อผู้อื่น ไม่มีเจตนาเบียดเบียนผู้อื่นรวมทั้งธรรมชาติด้วย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เชื่อและส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเอง ส่งเสริมตนเอง ให้สมบูรณ์สูงสุดได้ โดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือ ฝึกฝน วัด และพระสงฆ์ยังเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนทุกยุคทุกสมัย ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหา การเกษตรเชิงเดี่ยว มาเป็นเกษตรแนวพุทธ เพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน เกษตรแนวพุทธเป็นเกษตรที่ถือเอาแม่แบบมัชฌิมาปฏิปทาหรือหลักความเป็นกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตัวเองและผู้อื่น นอกจากนั้นยังจะต้องดำเนินกิจกรรมทั้งปวงด้วยทิฏฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบัน ที่คฤหัสถ์ถือเอามาปฏิบัติ ในการทำงานคือ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาปกป้องดูแล กิจการที่ตนเองดูแลกิจการที่ตนกำลังดำเนินอยู่ให้ปลอดภัย หรือภูมิคุ้มกันที่ดี รู้จักคบหาสมาคมกับท่านผู้รู้ด้านการเกษตรด้วยกัน และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการดำเนินชีวิต อย่างเหมาะสมของอัตภาพของแต่ละครอบครัว เกษตรแวพุทธมีเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้ การผลิดแนวพุทธ ผู้ผลิตจะเลือกใช้เทคโนโลยีในการผลิตและคัดเลือกนำเอาหลักทรัพยากรธรรมชาติใช้อย่างระมัดระวัง ไม่นำเอาทรัพยากรธรรมชาติใช้ในจำนวนมากเกินไป จนทำลายสภาพแวดล้อมให้เสียความสมดุล ซึ่งเป็นการเบียดเบียนธรรมชาติ และเบียดเบียนตนเองด้วย จุดยืนแบบพุทธย่อมมีเป้าหมาสูงสุดคือ การสร้างความสุขให้มากที่สุด โดยเบียดเบียนผู้อื่นและตนเองให้น้อยที่สุด มีหลักสำคัญ ๔ ประการคือ (๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี (๒) ด้านสังคม แต่ละชุมขุนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด (๔) ด้านเศรษฐกิจ คือมุ่งรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญเพิ่มรายได้ ยึดหลักพอยู่ พอกิน พอใช้ การตลาดเชิงพุทธ การที่จะปลูกฝังศีลธรรม ให้มีอยู่ในจิตใจของบุคคลได้นั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐาน ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนอยู่มากมายก็เพื่อให้มนุษย์ตั้งเนื้อตั้งตัวให้ได้ ในทางเศรษฐกิจโดยยึดหลักธรรม ในการดำเนินชีวิตควบคู่กันไป การบริโภคมีอยู ๒ ส่วนคือ ส่วนแรก เป็นการบริโภคของปัจเจกบุคคล และส่วนที่ ๒ เป็นการบริโภคของสังคม ทั้งสองส่วนเป็นส่วนเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกัน ทางสายกลางของพระพุทธศาสนา ไม่เห็นด้วยกับการกินแบบสังคมทุนนิยม แต่เน้นปฏิบัติที่พอเหมาะพอดี

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มวลมนุษย์ เช่นเดียวกับเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์ แต่จุดหมายของพระพุทธศาสนา จะแตกต่างจากจุดมุ่งหมายของเศรษฐกิจเพราะเศรษฐกิจมีเป้ามาย เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความสุข มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วย โภคทรัพย์ทั้งปวง มีความต้องการให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดี มีอาหารที่ดี เพราะจะทำให้ชีวิตเป็นอยู่สะดวกสบายยิ่งขึ้น เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้มีหลักบำบัด รู้จักบรรเทาความทยานอยากให้น้อยลงไป พยายามเป็นนายเหนือทรัพย์ เพื่อลดความโลภค่างๆ บุคคลใดรู้จักคำพอประมาณ สันโดษ ก็สามารถอยู่กับความสุขได้

---

[50] ขุ.ป. (ไทย) ๑๑/๑๙๑/๖๑.นกา

๖. เป้าหมายของเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานตามแนวพุทธ

เป้าหมายเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานคือ หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ ๔ ประการ หลักธรรมข้อนี้ เป็นหลักทำที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าแสดงเป็นแนวทางสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนมีความเป็นมาในฑีฆชาณุสูตร[51] ว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของชาวโกฬิยะ ชื่อกักกระปัตตะ เขตกรุงโกฬิยะ ครั้งนั้นโกฬิยะกุลบุตรชื่อฑีฆายุ ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่ควรได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ เป็นกามโภคี อยู่ครองเรือน นอนเบียดบุตร ใช้จันทร์ของชาวกาสี ทัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงิน ขอพระผู้มีพระภาค ทรงแสดงธรรมที่เป็นไปเพื่อความเกื้อกูลในภพนี้ และเพื่อเกื้อกูลในภพหน้า แก่พวกข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด” พระพุมธเจ้าได้ทรงอธิบายถึงหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ว่าย่อมเป็นไปเพื่อการเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อความสุข อันได้แก่ (๑) อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น) (๒) อารักขสึงพรมปทา (ความถึงพร้อมพร้อมด้วยการรักษา) (๓) กัลยาณมิตตา (ความเป็นผู้มีมิตรที่ดี) (๔) สมชีวิตา (ความเป็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ)

สรุปได้ว่า เกษตรแนวพุทธ ที่ถือเอาแม่แบบมัชฌิมาปฏิปทา หรือหลักทางสายกลาง ในการทำงานทั้งตนและคนอื่น นอกจากนั้นยังจะดำเนินกิจกรรมทั้งปวงด้วยหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในปัจจุบันที่คฤหัสถ์พึงถือเอามาปฏิบัติในการทำงาน คือความขยันหมั่นเพียร ขยันไม่เกียจคร้าน รู้จักปกป้องรักษาดูแล กิจกรรมที่ตนดูแลกิจกรรมที่ตนดำเนินดูแลอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิป้องกันที่ดี หรือมีผู้แนะนำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกับอัตภาพของแต่ละครอบครัว หลักสำคัญ ๕ ประการคือ (๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตน มีจิตสำนึกที่ดี (๒) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องการช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน (๓) ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด (๔) ด้านเทคโนโลยี (๕) ด้านเศรษฐกิจ คือต้องการลดรายจ่าย ก่อนเป็นสำคัญ เพื่อรายได้และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ พระพุทธศาสนาสอนเน้นให้มีหลักบำบัด ให้รู้จักบรรเทาความทะเยอทะยานอยาก ให้น้อยลงไป พยายามเป็นนายเหนือทรัพย์ เพื่อลดความโลภต่างๆ บุคคลใดรู้จักพอประมาณ สันโดษก็สามารถพบกับความสุขได้ หลักเกษตรกรรมแนวพุทธยึดความเพียรที่ประคับประครองให้คือไม่หย่อนนัก ไม่ตึงนักไม่ให้จิตปรุงแต่งภายในไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก มีความเพียรทางกาย รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ ด้วยการคบคนดีเป็นมิตร มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงานเป็นการเลี้ยงชีพ ตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฟืดเคือง ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก สมชีวิตาเน้นหนักในการเลี้ยงชีวิตในทางพระพุทธศาสนาเชื่อและส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเอง ฝึกตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดได้โดยให้พระธรรมเป็นเครื่องมือในการฝึกฝน ประโยชน์ทางโลกของฆราวาส คือความสำเร็จในหน้าที่การงานของตน โดยพยายามมองปัญหาของสังคมปัจจุบัน นำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาของสังคมปัจจุบัน

๗. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชนแนวพุทธ

การพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีจำนวนสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้าย

---

[51] องฺ. อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

แรงงานจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้สภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม และในท่ามกลางความตีบตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนทางตะวันตกนี้ ก็ได้มักคิดต่างๆ ได้เสนอแนวคิด เกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นทางตะวันออก คือการพัฒนาด้านจิใจและวัตถุไปพร้อมๆกัน ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า[52] เป้าหมายของการพัฒนาคือปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ ทั้งกายและทางจิตใจ โดยให้ความสำคัญความวุขทางจิตใจ อันเกิดจากความมีอิสรภาพพึ่งต้นเองได้ และความเข้มแข็งของบุคคลแลสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นในระดับการพัฒนาประการหนึ่งในระดับตัวชี้วัด ๔ ประการคือ

๑) พัฒนากาย มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ร่างกายมีร่างกายแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บไม่ขาดอหาร มีเสื้ธรรมแก่อผ้า ที่อยู่อาศัย ยาบรรเทารักษาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งธรรมชาติและสังคมที่ดี่

๒) พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็นกติการในการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถขจัดข้อขัดแย้ง และจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึก ของผู้คนที่เรียกวิ่า เป็นการพัฒนาสังคม

๓) พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกอบรมจิตให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

๓.๑ คุณภาพจิต เป็นจิตทที่มีพื้นฐานดี อันได้แก่การมีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละ แบ่งปันมีน้ำใจ เผื่อแผ่โอบอ้อมอารี

๓.๒ สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูฝึกให้มีสติความพากเพียรสู้งาน มีความอดทน เป็นสมาธิ แน่วแน่ มีสัจจะเอาจริงเอาจัง มีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธาน และอุดมการณ์ในใจ

๓.๓ สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

๔. พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ความรู้ ความเข้าใจในศิลป์และศาสตร์ต่างๆ อย่างไม่มีอคติมีความรู้ความเข้าใจโลก และชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

การพัฒนาแนวพุทธนี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นในทางด้านวัตถุขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้ต้พุทธองพัฒนาทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจให้มีความสัมดุลกันและสัมพันธ์กัน ดังที่คณะสงฆ์มหาเถระสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุ และการพัฒนาจิตใจ ดังมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ การพัฒนาแนวพุทธ

การพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ เพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่าง ของการกระจายรายได้ ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตาม

---

[52] พระธรรมปิฎก (ป.ฮ. ปยุตฺโต), **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ** (กรุงเทพมหานคร; บริษัทสหธรรม จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙-๘๑.

แนวคิด ตามกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาใสด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม และในท่ามกลางความตีบต้นของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนทางตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่างๆ ได้เสนอแนวความคิด เกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อมกๆกัน สอดคล้องกับพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เสนอแนวคิดเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมที่มีความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐาน สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง เพื่อส่วนรวมโดยอาศัยพุทธธรรมเป็นแนวทางขจัดความเห็นแก่ตัว เช่น พ่อค้าก็ปฏิบัติหน้าที่ของตน ในการซื้อขายโดยสุจริต ไม่เอาเปรียบลูกค้า และไม่หลอกลวงลูกค้า ผู้ปกครองก็ปกครองตามหน้าที่ของตนโดยให้ความยุติธรรมแก่ประชาชน และไม่เอาเปรียบประชาชนเป็นต้น[53]

สัมพันธ์ เตชะอธิการและคณ[54] ได้กล่าวไว้ว่า หลวงพ่อนาน แห่งวัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์ได้ใช้หลักธรรมขัดเกลาสั่งสอนชาวบ้านเพื่อใช้เกิดความพร้อม ที่จะร่วมกันทำงานเพื่คอพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและชุมนเกชน โดยใช้หลักอริยสัจ ๔ มาอธิบายว่า

ทุกข์ คือ การที่ชาวบ้านมีหนี้สิน ความจนเกิดจากอบายมุข ฟุ่มเฟือยโดยกดขี่ขูดรีด

สมุทัย คือสาเหตุแห่งทุกข์ เพราะไม่เก่บรักษาทรัพย์ การเสียเปรียบนายทุน การโดนเอารัดเอาเปรียบในวิถีชีวิตประจำวัน

นิโรธ คือความดับทุกข์ โดยจะมีการบริหารจัดการชีวิต และชุมชนให้มีความสุขขึ้นขึ้น มีจิตใจที่สูงขึ้น โดยการใช้หลักกัมมัฏฐานเป็นพื้นฐาน ที่ทำให้จิตใจยอมรับต่อปัญหาและสามารถต่อสู้กับปัญหาได้

มรรค คือวิธีการโดยมีกิจกรรม สหบาลข้าว ร้านค้าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ทั้ง ๓ กิจกรรมนำไปสู่มรรค ควบคู่กับกิจกรรมอื่นๆ

นอกจานี้หลวงพ่อนานยังค่อยๆสอนคนเป็นกลุ่มเล็กๆ และใช้วิธีซึมซับตามธรรมชาติของคนแต่ขละระดับ บางคนรับได้เร็ว บางคนรับได้ช้า จึงต้องอดทน ไม่ใจร้อน เน้นให้ชาวบ้านรู้จักตัวเอง รู้จักปัญหา รู้จักลดอบายมุข อยากพึ่งตนเองจนนำไปสูการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา

ปรีชา เปี่ยมไพสานต์[55] กล่าวว่า เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิด และความอับจนของการพัฒนาตามแบบจำลองทางตะวันตก ผลักดันให้หลายกลุ่มหวนไปหาปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญาในบางประเทศ ได้นำเอาแนวความคิดบางอย่างของพุทธปรัชญาไปพัฒนาสังคมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหลายมิติคือ

๑) การพัฒนาต้องอาศัยวัฒนธรรมพื้นฐานของคนเอง โดยนำเอาพุทธปรัชญาปรับปรุงฝชี้ให้เกิดประโบชน์ในการพัฒนาชุมชนในชนบท

---

[53] พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) **ราฐานมั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์** (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา: ๒๕๒๑) หน้า ๑๕.

[54] สัมพันธ์ เตชะอธิการและคณะ, **ศักยภาพและเครือข่ายท้องถิ่น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

[55] ปรีชา เปี่ยมไพสานต์, และคณะ, **วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย วิถีใหม่แห่งการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: เด

๒) การพัฒนาโดยการปฏิวัติวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิเสธวัฒนธรรมแบบทุนนิยม เช่นการบูชาวัตถุ การลุ่มหลงความเจริญ ในเทคโนโลยี และอุตสาหกรรม

๓) ความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้าน และวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

๔) สิ่งที่เราได้จากความหมายใหญ่ในการพัฒนาแบบพุทธ คือ “จริยธรรมในการพัฒนา” จริยธรรมเป็นเรื่องที่จะบอกเราว่า อะไรเป็นสิ่งดีงาม อะไรเป็นสิ่งชั่วร้าย นอกจากนี้จริยธรรมยังบอกเราอีกด้วยว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เพื่อที่จะให้สังคมและชีวิตของมนุษย์อยู่ในภาพที่ดีงาม

การพัฒนาตามแนวพุทธนี้ ถึงแม้ว่าจะมิได้เป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมยุคอุตสาหกรรม ได้อย่างสิ้นเชิง แต่ก็เป็นทางออกหรือเป็นแนวในการพัฒนาได้ในระดับหนึ่ง คือการพัฒนาที่มีรากฐานด้านวัฒนธรรม เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง ทางโครงสร้างทางสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธนี้จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นในทางด้านวัตถุ โดยขาดการพฒนาในด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาแนวพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุและในด้านจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์ออกระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ

๔.๒ รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์

รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ จะมีทั้งที่เป็นทางการคือการร่วมมือกับหน่วยงานราชการบางหน่วยและทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ คือ การไม่ยึดติดกับรูปแบบทางราชการ คือแบบแผนดั้งเดิมของวัด แต่จะพัฒนาชุมชนไปตามสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เป็นอยู่จริง จึงทำให้การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้น มีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสรุปรูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์พอสังเขปได้ดังนี้[56]

รูปแบบที่ ๑ พัฒนาแบบ “พระสงฆ์กับชาวบ้าน” คือพระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่น โดยไม่อาศัยกลไกของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือข้าราชการอื่นๆ

รูปแบบที่ ๒ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์กีบชาวบ้าน” การพัฒนาชุมชนรูปแบบนี้ เกิดขึ้น ๒ ลักษณะคือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมมราผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นสอดคล้อง กับการพัฒนาชุมชน ขึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ลักษณะที่ ๒ เกิดจากสภาพสิ่งแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาชุมชน ของพระสฆ์ เพราะตนเองเสียผลประโยชน์ ต่อเมื่อทำใจได้ว่า เหตุการณ์ภายในชุมชนย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดา หรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำของชุมชนมากขึ้น ก็จะอาสาเข้ามาช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงใจ

รูปแบบที่ ๓ เป็นการพัฒนาแบบชาวบ้าน และกำนัน การพัฒนารู)ฉบบนี้ เกิดขึ้นในลักษณะที่ว่า ในระยะเวลาแรก พระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาชุมขน โดยที่กำนันจะคอบดูอยู่ห่างๆ เพราะไม่แน่ใจว่างานพัฒนาจะสำเร็จหรือไม่ ต่อเมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถสร้างงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว กำนันจึงเข้ามาร่วมโครงการกับพระสงฆ์ เพราะไม่เช่นนั้นกำนันที่ไม่ทำอะไรจะดูเหมือนถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทช่วยเหลือชุมชนไป

---

[56] เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๓-๑๔๔.ฒนา

รูปแบบที่ ๔ เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ ข้าราชการและชาวบ้าน รูปแบบชองการพัฒนาชุมชนนี้อย่างน้อยมี ๓ ลักษณะคือ๐

ลักษณะแรกเป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ครูใหญ่และชาวบ้าน

ลักษณะที่สอง เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการ ฝ่ายปกครอง และชาบ้านซึ่งต้องพัฒนาชุมชนในลักษณะนี้จะทำให้งานการพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างกว้างขวางเพราะได้รับความช่วยเหลือจากข้าราชการฝ่ายปกครองของอำเภอ

ลักษณะที่สาม เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการที่นอกเหนือจากฝ่ายปกครองและชาวบ้าน

จากรูปแบบการพัฒนาชุมชน ของพระสงฆ์ดังที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่า รูปแบบการพัฒนาชุมชนควรเป็นไปตามสภาพแวดล้อม ที่เป็นไปตามสภาพแวดล้อม มี่เป็นจริงของชุมชน ทั้งที่เป็นทางการคือ จะผูกพันกับข้าราชการก็ได้ และไม่เป็นทางการ คือ จะไม่ผูกพันกับระบบราชการก็ได้ เพราะข้าราชการจากหน่วยงานตางๆ เป็นปัจจัยรองของการพัฒนาชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ปัจจัยหลักของการพัฒนาคือตังพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการร่างโครงการและแสวงหาแหล่งเงินทุนมาสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชนได้มากหรือน้อยเพียงใดและชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการของพระสงฆ์จำนวนมากเพียงใด

๘. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้เป็นการใช้พุทธนวัตกรรมเป็นแนวทางในการพัฒนาเกษตรกรรมของของชุมชนในเขตตังหวัดหนองคาย เป็นการศึกษาถึงบทบาทชองพระสงฆ์ในการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่เพื่อสร้างเป็นพุทธนวัตกรรมในการพัฒนางานทางด้านเกษตรกรรมของชุมชน จนทำให้กิจกรรมดำเนินไปอย่างผสมผสานกลมกลืน มีระเบียบแบบแผนและพึ่งตนเองได้ในที่สุด จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาประกอบเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

๘.๑ ด้านตำราและเอกสาร

พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)[57] ท่านได้ให้ความหมายของการเกษตร์แนวพุทธ ว่า จะต้องอาศัยหลักพุทธธรรมเท่านั้น จึงจะทำให้ฐานทางเศรษฐกิจต่างๆมีความสมดุล และเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างแท้จริงต่อตนเองและผู้อื่นด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า .....เศรษฐศาสตร์ที่ถูกต้องเป็นวิทยาศาสตร์ จะต้องถูกต้องโดยธรรม ...แม้พระพุทธเจ้าได้ตรัสอนข้อปฏิบัติที่สำคัญที่จะทำให้เกิดผลคือความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง พึ่งตนเอนงได้เรียกว่า ธรรมที่เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน หรือธรรมที่เป็นไปเพื่อทิฏฐธรรมกัตถะ มี ๔ ข้อคือ (๑) อฏฐานสัมปทา ถึงความด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรอง พิจารณาหาวิธีที่แยบคาย ในการทำงาน (๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา (๓) กัลยานมิตตา รู้จักคบคนดี แนะนำ

[57] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๙-๑๕๗.

ในทางที่ดี (๔) สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ และความเป็นอยู่ที่ดี คือเลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ฝืดเคืองนัก ให้มีรายได้เหนือรายจ่าย

นอกจากนี้ท่านยังได้กล่าวถึง การพัฒนานั้นจะต้องพัฒนาทั้งกายและติตใจ และทางวัตถุ โดยให้การพัฒนาทางจิตใจนำการพัฒนาทางด้านวัตถุ และให้พระสงฆ์อนุเคราะห์ชาวบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็ให้รักษาพระธรรมวินัย

กระทรวงมหาดไทย[58] ได้กล่าวถึงวิกฤติการณ์ทางด้านเศรษฐกิจที่ประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ขณะนี้เป็นปัญหาที่ซับซ้อนสืบเนื่องมาจากความผิดพลาดในการพัฒนาที่ผ่านมาที่มุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ (Economical Growth) เป็นหลักสำคัญ จึงทุ่มเทขยายการผลิตไปในด้านอุตสาหกรรมมากกว่าด้านเกษตรกรรม (ซึ่งเป็นการผลิตที่เน้นวัฒนธรรมประจำชาติตั้งแต่อดีต) และภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ทำให้คนไทยหลงกระแสเกิดความเชื่อ และมีความนิยมในการบริโภคสินค้าตะวันตกว่าเป็นของดี จนหลงลืมพื้นฐานทุนทางสังคม สภาพแวดล้อม และวิถีไทยของตนเอง ทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นทุนทางสังคม (social capital) ดั้งเดิมก่อนทรุดโทรมลง

ทินน้าพันธ์ นาคะตะ[59] พระสงฆ์เป็นตัวแทนของสถาบันพระพุทธศาสนาที่มีอยู่คู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด มีอิทธิพลกระตุ้นหรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมทางสังคม และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่างๆได้มาก ดั้งนั้นพระสงฆ์จึงมีความสำคัญยิ่ง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จะพบได้ว่า พระสงฆ์มีความใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีหน้าที่สำคัญในการชี้นำการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นส่วนใหญ่ ทั้งในด้านศีลธรรมจรรยา กิจกรรมทางโลก จึงอาจกล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นสถาบันที่ขาดไม่ได้ ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนชาวชนบท นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางด้านศาสนาแล้ว ยังทำหน้าให้การบริการในด้านอื่นๆ ที่เป็นกลไกของรัฐนอกจากนั้นวังเป็นศูนย์พิธีกรรมทางประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จึงไม่เป็นเพียงศูนย์รวมทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมทางด้านนันทนาการและความบันเทิงอีกด้วย พระสงฆ์ในชนบทเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ถ้าหากพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจและวัตถุเรื่องใดเรื่องหนึ่งเรื่องนั้นเมื่อได้รับความร่วมมือ และความช่วยเหลือจากชาวบ้าน อย่างมีจิตศรัทธาและสามารถนำประสบความสำเร็จได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อยฝะ

อภิชัย พันธเสน[60] ได้ให้ความหมายของคำว่า “พุทธเกษตรศาสตร์” ไว้ว่า หมายถึงการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์เข้าแนวคิด ในวิชาเศรษฐศาสตร์ ที่พัฒนาขึ้นมาอารยธรรมตะวันตกทั้งนี้เพราะเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตกนั้น “เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับความพอใจสูงสุด ภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัด และสามรถทำให้สังคม ได้บรรลุถึงสวัสดิการทางสังคมสูงสุดภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน” ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เป็น “วิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรม

---

[58] กระทรวงมหาดไทย, **ยุทธศาสตร์ในการพึ่งตนเองและเศรษฐกิจชุมชน,** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๑), หน้า ๑-๒.

[59] ทินพันธ์ นาคะตะ, **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

[60] อภิชัย พันธเสน, **พุทธเศรษฐศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

ทางเศรษฐกิจที่ทำให้ปัจเจกบุคคลและบรรลุซึ่งศานติสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุ ภาใต้เงื่อนไขของการมีทรัพยากรที่จำกัด”

๘.๒ ด้านงานวิจัย / วิทยานิพนธ์

พระสถาพร โปร่งสกุล[61] ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์ต่อการทำเกษตรทฤษฎีใหม่” สรุปผลการศึกษาได้ว่า ปัญหาอุปสรรคของพระสงฆ์ เกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ คือ ได้รับการฝึกอบรมและคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่น้อย การได้รับข้อมูลข่าวสารแพลื้นที่มีการทำเกษตรเอกสารตำราต่างๆ ไม่เพียงพอ เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สนับสนุนเกษตรเท่าที่ควร ขาดแคลนงบประมาณ พื้นที่มีทำการเกษตรบนที่สูงไม่เหมาะกับแนวทางการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เนื่องจากพื้นที่ จำกัดและอยู่นอกเขตชลประทาน อีกทั้งความต้องการของคนในสังคมมีหลากหลายอาชีพ แต่ขาดการบูรณาการความรู้เข้ากับหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะว่า ควรจัดฝึกอรบรม หรือจัดทัศนศึกษา เกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่สำหรับพระภิกษุสามเณร เพื่อการนำความรู้ไปถ่ายทอดแก่เกษตรกรต่อไป จัดการฝึกอบรมเกษตรกรอย่างทั่วถึง เพราะเกษตรกรบางราย ยังไม่เข้าใจเกษตรทฤษฎีใหม่ และยังมีความสับสนระหว่างเกษตรทฤษฎีใหม่กับเศรษฐกิจพอเพียง แก้ปัญหาเกษตรกรที่ต้นเหตุจากการทำลายป่าไม้ ให้มีการปลูกป่ามากขึ้น เพื่อจะได้ฟื้นฟูแหล่งน้ำธรรมชาติ เพิ่มสื่อสำหรับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เจ้าหน้าที่ที่ส่งเสริมและพระสงฆ์ควรส่งเสริมและสนับสนุนเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ อย่างจริงจัง โดยดำเนินการควบคู่กันไปกับคุณธรรมและจริยธรรม

พินิจ ลาภธนานันท์[62] ได้ศึกษาเรื่อง “พระสงฆ์ในชนบทอีสาน กับการพัฒนาตามหลักการพึ่งตนเองได้” พบว่า บทบาทในการพัฒนาชองพระสงฆ์มี ๓ อย่าง คือ (๑) บทบาทผู้นำการพัฒนา เป็นบทบาทที่พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวล้านเข้ามาทำกิขกรรมของพระสงฆ์ นักพัฒนาชนบทต่างๆ โดยพระสงฆ์เป็นผู้คิดโครงการของพระสงฆ์นักพัฒนามักดำเนินการ โดยพยาบามชักนำร่วมมือและสนับสนุนพัฒนาในหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองเองอย่างสำคัญ ทั้งในด้านการคิดโครงการ การปฏิบัติงานพัฒนาร่วมกัน รับผิดชอบติดตามผลงานพัฒนา

พวงพยอม เหรียญทอง[63] ได้ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร” การวิจัยพบว่า เกษตรกรมีปัญหาในด้านการประกอบอาชีพ ที่สำคัญคือ ทุนประกอบอาชีพไม่เพียงพอ ขาดการรวมกลุ่มอาชีพ ผลผลิตราคาตกต่ำ ขาดการสนับสนุนจากนักวิชาการภาครัฐและเอกชนและพบว่า เกษตรกรมีความต้องการประกอบอาชีพด้านการปลูกผักปลอดสารพิษ เลี้ยงไก่พื้นบ้าน ทอผ้าและรูปเกษตรในการจัดกิจกรรม แทรกแซงคือการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การตัดตั้วกลุ่มอาชีพ การปฏิบัติกิจกรรมด้านอาชีพ การจัดระบบตลาด การนิเทศ การติดตามผล การทำให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในการประกอบอาชีพ แบบ

---

[61] พระสถาพร โปร่งสกุล, “ความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์ต่อการทำเษตรทฤษฎีใหม่” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**,(บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑)

[62] พินิจ ลาภธนานันท์, **พระสงฆ์ในชนบทอีสานกับการพัฒนาตามหลักการพึ่งตนเองดี**, สถาบันการวิจัย (

[63] พวงพะยอม เหรียญทอง, “การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑)

พึ่งตัวเองดีขึ้น มีแนวโน้มที่จะพึ่งตนเองในด้านต่างๆมากขึ้น เป็นส่วนใหญ่ มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ มีการช่วยเหลือหน้าที่การงาน ในครอบครัวดีขึ้น สามารถผลิตอาหารไว้บริโภค เพียงพอ มีการใช้จ่ายอย่างประหยัด และลักษณะอาชีพมีแนวโน้มพึ่งตนเองได้มากกว่าอย่างอื่น คือ การปลูกผักปลดสารพิษ อาชีพที่มีแนวโน้มพึ่งตนเองได้น้อยคืออาชีพทอผ้า

ศศิวรรณ กำลังสินเสริม[64] ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลัก มัชฌิมาปฏิปทาไว้ในเรื่อง “พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม” ว่า เพื่อให้สังคมไทยมีวิถีชีวิตอุดมด้วยปัญญา พึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุข ความพอดีมีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกรอบตัวและภายในจิตใจตนอย่างชัดเจน ไม่ยึดเอาการบริโภคนิยมเป็นจุดหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องมือเพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกายและจิตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิด หรือกระบวนทัศน์มาสู่พุทธกระบวนทัศน์ด้วยการนำเอาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ อย่างจริงจัง สามารถฝังรากลึกลงในจิตใจตน จนเป็นลักษณะวิสัยใฝ่ดี มีสัมมาทิฏฐิ เพื่อให้สัมมาทิฏฐิเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตทั้งในด้านศีล สมาธิและปัญญา โดยอาศัยปัจจัยสองด้าน คือ การคบกัลยาณมิตร และการคิดอย่างถูกวิธีหรือคิดแบบโยนิโสมนสิการ มีการบริหารจัดการทรัพย์ที่หามาได้อย่างมีประสิทธิภาพ พิจารณาถึงคุณค่าแท้ก่อนการเสพใช้สอยปัจจัย ๔ ด้วยการบริโภคอย่างมีสติ ตามหลักปัสเสนธรรม มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ตามหลักสันโดษ คือ ยินดีตามมี พอใจตามได้ ตามสมควรแก่เพศภาวะและฐานะของตน

พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อโนมปญฺโญ /กองสินธุ์)[65] ได้ศึกษาเรื่อง “การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาชุมชน” ผลจากการศึกษาพบว่า เกษตรแนวพุทธเป็นเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือหลักทางสายกลางในการทำงานไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ดำเนินกิจกรรมด้วยหลักทิฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปจจุบัน ที่คฤหัสถ์ที่ถือเอามาปฏิบัติ ในการทำงานคือมีความพากเพียรขยันมีเกียจคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตนดำเนินการอยู่ให้ปลิดภัยหรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี ผู้แนะนำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม มีหลักสำคัญ ๕ ประการ คือ ด้านจิตใจ เป็นที่พึ่งของตนเอง ในสังคมช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมใช้และจัดการอย่างฉลาด ด้านเทคโนโลยี และด้านเศรษฐกิจลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ และยึดหลักพออยู่พอกิน พอใช้ โดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาทางด้านการเกษตรเชิงเดียวมาเป็นการเกษตรเชิงพุทธ เพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้

จากการทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่กี่ยวข้อง ดังกล่าวนี้ ทำให้ได้ทราบว่า การแก้ปัญหาด้านการเกษตรแก่ชาวบ้านหรือกลุ่มเกษตรกร ควรดำเนินตามหลักชองเกษตรแนวพุทธกล่าวคือ การเน้นให้คนรู้จักเหตุผล ในการดำเนินชีวิตตามหลักมหาสติปัฏฐาน ๔ หลักสันโดษ และอิทธิบาท ๔ อีกทั้งรู้จักประมาณตนและรู้จักประเมินสิ่งแวดล้อม แล้วดำเนินการประกอบอาชีพด้วยความไม่ประมาท ตามกำลังความสามารถของตน

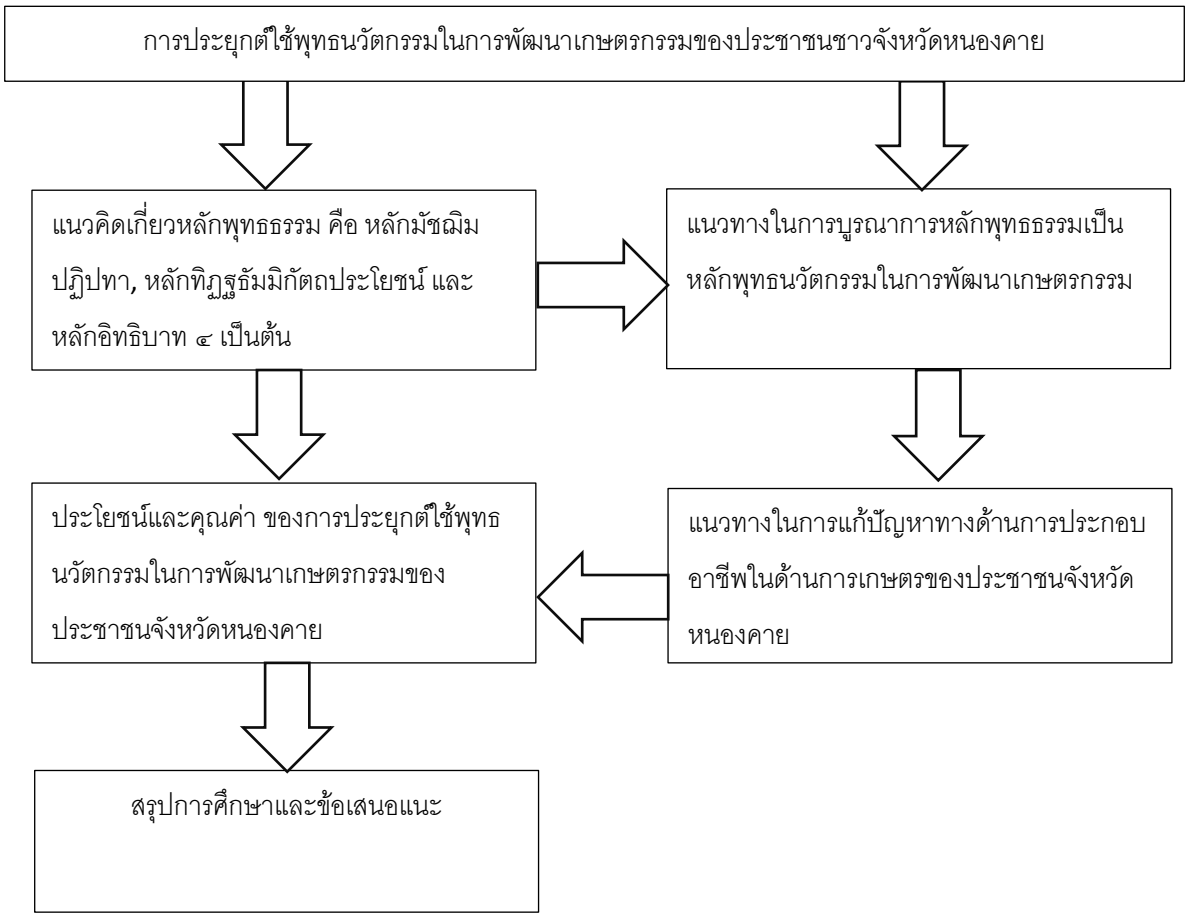
---

[64] ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, “พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคยริโภคนิยม” **วิทยานิพนธ์พทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทโยาลัย, ๒๕๕๐)

[65] พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อโนมปญฺโญ /กองสินธุ์), การเกษตริแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖)

นอกจากนั้น ยังเนื้นให้คนเรารู้จักพึ่งตนเองก่อนที่คนอื่นจะช่วย เช่น ภาครัฐจะเข้ามาสนับสนุนในด้านต่างๆ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถพึ่นยงตนเองได้อย่างสมบูรณ์ทั้งทางกายภาพและทั้งจิตใจควบคากันไป และเป็นการพัฒนาการเกษตรแนวพุทธที่ยั่งยืนถาวรต่อไป

๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ ๓
วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้พุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการการกระทำเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย ๒.)เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นพุทธนวัตธรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในจังหวัดหนองคาย ๓.)เพื่อประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย โดยผู้วิจัยได้จัดกระบวนการและขั้นตอนในการ ศึกษาวิจัย (Research Process) ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ การวิจัยเชิงปริมาณ

๓.๓ การวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีการดำเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary sources) จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ และฉบับภาษาบาลี พ.ศ. ๒๕๐๐ และข้อมูลขั้นทุติยภูม (Secondary oSources) จากตำรา หนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการวิจัยภาคสนาม กับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informants) โดยการสุ่มตัวอย่างแบบจำเพาะเจาะจง (Purposive sampling) โดยคณะผู้วิจัยจะได้ดำเนินการวิจัย และมีการสัมภาษณ์ภาคสนาม (Field work) อีกส่วนหนึ่ง เพื่อนำไปวิเคราะห์ประกอบงานวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มเป้าหมาย โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

๑. ขั้นตอนกำหนดกรอบในการทำวิจัย

กำหนดกรอบแนวคิด ได้มาจากวัตถุประสงค์ของการวิจัย การนิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย และการทบทวนเอกสารในการวิจัย และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้กรอบแนวคิดนี้ เป็นหลักเกณฑ์ในการศึกษา โดยภาพรวม และกำหนดกรอบเนื้อหาให้อยู่ประเด็นอนุรักษ์และประหยัดค่าใช้จ่าย รวมทั้งกำหนดพื้นที่และกลุ่มตัวอย่างจากกรณีศึกษา เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาการบูรณาการใช้หลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนามาเป็นรูปแบบในการสร้างนวัตกรรมเพื่อพัฒนาอาชีพในการทำเกษตรกรรมต่อไป

๒. ด้านการศึกษาค้นคว้า และการรวบรวมข้อมูล

๒.๑ การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารต่างๆ เพื่อให้ทราบแนวคิด ในการนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการสร้างรูปพุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาอาชีพในการทำเกษตรกรรม วิธีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมของชาว

จังหวัดหนองคายนั้น อาศัยคำสอนของพุทธศาสนาเป็นหลัก คือ ข้อมูลปฐมภูมิได้แก่พระไตรปิฎก และข้อมูลขั้นทุติยภูมิได้จากหนังสือ ตำรา เอสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากสื่อต่างๆจากอินเตอร์เนต

๒.๒ รวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุมตัวอย่าง (Key informants) ที่ได้จากการเลือกโดยจำเพาะเจาะจำนวน ๒๕ คน ในเขตจังหวัดหนองคาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึกและกล้องถ่ายรูป

๓. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ จัดเรียบเรียงข้อมูลต่างๆที่ได้จากเอกสารและภาคสนาม แล้วนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ ประเด็นปัญหาที่ได้กำหนดไว้

๓.๒ วิเคราะห์และตีความข้อมูลต่างๆทั้งหมดเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้

๓.๓ ขอบเขตในด้านประชากรหรือผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informants)

ประกอบด้วย

๑) พระสงฆ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานเกษตรกรรม	จำนวน ๕ รูป
๒) ผู้นำชุมชน	จำนวน ๕ คน
๓) เกษตรกร	ตำนวน ๑๐ คน
๔) นักวิชาการด้านการเกษตร	จำนวน ๕ คน
	รวม ๒๕ รูป/คน

(๑) เพื่อจอบวัตถุประสงค์ข้อมูลข้อที่ ๑ เพื่อตอบสภาพและปัญหาการทำเกษตรกรรมของประชานชาวจังหวัดหนองคาย ข้อที่ ๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่นำมาสร้างเป็นพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม และข้อที่ ๓ เพื่อประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาอาชีพของประชาชนชาวจังหนองคาย

๓.๔ สรุปการวิจัย และข้อเสนอแนะ และนำเสนอในรูปแบบ ของรายงานการวิจัย แบบพรรณนาวิเคราะห์

กรอบแนวติดที่นำมาใช้ในการศึกษาคือ

คณะผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิด และทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษาซึ่งเป็นพื้นฐานในการศึกษาครั้งนี้คือ หลักการสร้างพุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาอาชีพการทำเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย หลักธรรมที่นำมาใช้ในการสร้างพุทธนวัตกรรมคือ หลักมัชฌิมาปฏิปทา. หลักทิฏฐธรรมมิกัตถประโยชน์ และหลักอิทธิบาท ๔ เป็นต้น ซึ่งมีความเหมาะสมในการนำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้เจริญก้าวหน้าได้

๓.๔.๑ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามความคิดเห็นเชิงสำรวจ (Questionnaires) สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑) ขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม ขั้นตอนการสร้างและตรวจสอบคุณภาพตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑.๑) ศึกษาข้อมูลแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร รายงานวิจัย รายงานการประชุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย เพื่อกำหนดนิยามตัวแปรที่ใช้ศึกษาตามกรอบแนวคิดของการวิจัย ซึ่งได้นิยามตัวแปรที่กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดดังนี้

๑.๒) สร้างแบบสอบถามให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑.๓) ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นพร้อมทั้งนิยามศัพท์เฉพาะของตัวแปร เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability)

๑.๔) ตรวจสอบความตรงเชิงโครงสร้าง โดยนำเครื่องมือที่ได้จากการไปทดลองแจก (Try out) กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน ๓๐ ชุด มาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่นแล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา

๑.๕) จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับจริง และนำไปแจกกับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

๑.๖) รวบรวมแบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปที่เป็นเชิงสถิติ และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้เพื่อนำมาสู่กระบวนการสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Form)

๒) ลักษณะของแบบสอบถาม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเชิงสำรวจ (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบวิจัย โดยการสร้างแบบสอบถามโดยแบ่งออกเป็น ๔ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) จำนวน ๖ ข้อ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาครั้งนี้ รูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของจังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยได้อาศัยปรัชญากลุ่มปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) เป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัยด้วยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณ และวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการวิจัย แบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) คำตอบมี ๕ ระดับ ดังนี้

๕ หมายถึง มีระดับความคิดเห็นมากที่สุด
๔ หมายถึง มีระดับความคิดเห็นมาก
๓ หมายถึง มีระดับความคิดเห็นปานกลาง
๒ หมายถึง มีระดับความคิดเห็นน้อย
๑ หมายถึง มีระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด

หลังจากที่ได้ข้อมูลมาวิเคราะห์แล้ว ทำการหาคะแนนเฉลี่ยของข้อคำถาม โดยแบ่งช่วงของคะแนนดังนี้

๔.๕๐ – ๕.๐๐ หมายถึง ผู้ตอบมีคะแนนความคิดเห็น ในระดับมากที่สุด
๓.๕๐ – ๔.๔๙ หมายถึง ผู้ตอบมีคะแนนความคิดเห็น ในระดับมาก
๒.๕๐ – ๓.๓๙ หมายถึง ผู้ตอบมีคะแนนความคิดเห็น ในระดับปานกลาง
๑.๕๐ – ๒.๒๙ หมายถึง ผู้ตอบมีคะแนนความคิดเห็น ในระดับน้อย
๑.๐๐ – ๑.๔๙ หมายถึง ผู้ตอบมีคะแนนความคิดเห็น ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะ ซึ่งจะเป็นคำถามที่เปิดโอกาส ให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบปลายเปิด (Open-ended Questions) จำนวน ๕ ข้อ อาทิเช่น ข้อเสนอแนะ เป็นต้น

๓.๑.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเมื่อผู้วิจัยได้รับแบบสอบถามคืนกลับมาและได้ทำการ ตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูลก่อน จากนั้นทำการลงรหัสข้อมูล และดำเนินการ วิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลบรรลุตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ โดย เทคนิคในการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) โดยผู้วิจัยนำมาใช้เพื่ออธิบายถึงคุณ ลักษณะของการแจกแจงข้อมูลของตัวแปร ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒) การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) เพื่อใช้ในการ ทดสอบตามจุดมุ่งหมายและสมมติฐานของการวิจัยในครั้งนี้

๓.๑.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือการวิจัยที่ใช้ในการสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิดที่จะนำไปใช้สัมภาษณ์สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษารวบรวบข้อมูลจากเอกสาร เป็นการรวบรวมขั้นแรกเมื่อเริ่มทำการวิจัย โดยศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประกอบการวิจัย ช่วยในการกำหนดประเด็นและตัวแปรที่จะศึกษา และเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์รวมทั้งนำมาใช้ในการวิเคราะห์ด้วย

๒) กำหนดคำถามวิจัย (Research Question) คือ คำถามที่ต้องการคำตอบจากการวิจัย หรือเป็นสิ่งต้องตอบโจทย์ของวัตถุประสงค์ โดยพิจารณาจากปัจจัยและประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นและเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของจังหวัดหนองคาย คำแนะนำจากผู้ทรงเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

๓) สร้างแบบสัมภาษณ์จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิด และข้อค้นพบจากผลงานวิจัยในบริบทการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของจังหวัดหนองคาย ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ชัดเจนสามารถอธิบายเสริม สนับสนุน ข้อโต้แย้งต่าง ๆ ให้ละเอียดและเสริมให้มีความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์นี้ที่เป็นตัวแปรศึกษาจากการวิจัยเชิงเอกสารให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยการสร้างแบบสัมภาษณ์ (Interviews Form) ตามกรอบปัจจัยที่กำหนด แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสัมภาษณ์รูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของจังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยกำหนดการสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ได้จากการวิเคราะห์ และสังเคราะห์

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะ ซึ่งจะเป็นคำถามที่เปิดโอกาสให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ

๓.๒.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารขั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ การศึกษาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ฉบับภาษาไทยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตามหลักพุทธธรรม

๒) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารขั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) หรือการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ ตำรา ที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการทบทวน วิเคราะห์ และสังเคราะห์เพื่อให้ได้ตัวแปร ปัจจัยที่ส่งผลต่อการรูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของจังหวัดหนองคาย

๓) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ มีวิธีการเก็บข้อมูลหลายแบบให้เลือกตามความเหมาะสมของข้อมูลที่ต้องการ และตามลักษณะของประชากรเป้าหมายในการเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน ดังนี้

๓.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร สถิติ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นการรวบรวมผลจากแบบสอบถามในขั้นแรก โดยศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาประกอบการวิจัย ช่วยในการกำหนดประเด็นและตัวแปรที่จะศึกษา และจากการวิเคราะห์ข้อมูลของแบบสอบถาม เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบคำถามในการสร้างแบบสัมภาษณ์รวมทั้งนำมาใช้ในการวิเคราะห์ด้วย

๓.๒ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants Interview) ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้หรือมีข้อมูลในเรื่องที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาดีที่สุด หรือมีความเกี่ยวข้องมากที่สุด

๔) การเก็บข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ ตรวจสอบความเหมาะสมของกรอบแนวคิดการวิจัยโดยการการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้เชี่ยวชาญ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของจังหวัดหนองคาย

๓.๒.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์เป็นการนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาเก็บให้เป็นระบบ ระเบียบ ให้ความหมายกับข้อมูล จัดหมวดหมู่ ความหมายของข้อมูล วิเคราะห์และสรุปรวบรวมความหมายผู้วิจัยเลือกใช้ การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บข้อมูล รวมถึงวิเคราะห์ สังเคราะห์จากแนวคิด ทฤษฎีผลการวิจัย และนำข้อมูลทั้งหมดมาพิจารณาแล้ว แม้จะมาจากแหล่งที่แตกต่างกันทั้งเวลา สถานที่และบุคคล เพื่อที่จะตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนการนำไปวิเคราะห์ ซึ่งมี ๓ องค์ประกอบ ดังนี้

๑) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เป็นการพิจารณาตรวจสอบโดยการใช้ความหลากหลายของแหล่งข้อมูลทั้งในเชิงเวลาระยะทางสถานที่ บุคคลที่แตกต่างกัน

๒) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) เป็นการพิจารณาตรวจสอบโดยการใช้หลายมุมมองของทฤษฎีที่ต่างกัน

๓) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เป็นการใช้การเลือกใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย

บทที่ ๔
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล
ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

วิเคราะห์ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคายในบทที่ ๔ เนื้อหาประกอบด้วย บริบทพื้นที่ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคายในปัจจุบัน และแนวทางการตามหลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย วิเคราะห์รูปแบบการพัฒนาแหล่งพุทธนวัตกรรม วิเคราะห์รูปแบบกิจกรรมแหล่งพุทธนวัตกรรมสำคัญประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนากับการจัดการเชิงเกษตรกรรมพุทธวัดจังหวัดหนองคาย

๔.๑ วิเคราะห์การพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

แนวทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬในปัจจุบันมีรูปแบบผสมผสาน ระหว่างประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนากับพิธีกรรมของพราหมณ์ และรูปแบบการจัดงานแบบสมัยใหม่ และเป็นการจัดงานเพื่อส่งเสริมการขายค้า ทำให้ผู้คนในจังหวัดมีรายได้เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจ แนวทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬ ส่วนใหญ่จัดตามประเพณีพระพุทธศาสนาประยุกต์บูรณาการผสมกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ดังนั้นในการจัดงานจึงมีกิจกรรมต่างๆ ร่วมด้วยหลายวัน ซึ่งรูปแบบการพัฒนาเป็นนโยบายของจังหวัดให้ทุกภาคส่วนร่วมกันพัฒนาวางแผน กำหนดนโยบาย และดำเนินการ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน และรูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ประกอบด้วย

๔.๒.๑ การพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนเชิงพุทธ

การบริหารหรือพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนเชิงพุทธให้เป็นแหล่งศึกษาที่สำคัญสามารถดึงดูดประชาชนได้นั้น จะต้องคำนึงถึงจุดสำคัญในด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งในแง่กายภาพหรือภูมิภาค ตำแหน่งที่ตั้งหรือชื่อเสียงของสถานที่ที่กระจายไปสู่โลกภายนอก การพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนเพื่อให้ประสบผลสำเร็จมีสิ่งสำคัญที่ต้องนำมาประเมินประกอบการตัดสินใจในการพัฒนาได้แก่ ความปรารถนาของเกษตรกรรมของประชาชน ความสามารถในการใช้บริการของประชาชน ความสะดวกในการเดินทางและการเข้าถึง และความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ ประกอบด้วยความสามารถที่จะรับได้เชิงกายภาพ ความสามารถที่จะรับได้เชิงสังคม และความสามารถที่จะรับได้เชิงนิเวศวิทยา[66] และการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนการท่องเที่ยวเพื่อให้ประสบผลสำเร็จต้องประกอบด้วยความสามารถในการใช้

---

[66] นิคม จารุมณี, **การเกษตรกรรมและการท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๖๘.

บริการของผู้ท่องเที่ยว ความสะดวกในการเดินทางและการเข้าถึง และความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ชื่อเสียงของสถานที่ที่กระจายไปสู่โลกภายนอก[67]

การพัฒนาการเกษตรกรรมเชิงพุทธจะต้องมีการร่วมมือกันดำเนินงานพัฒนาสภาพชุมชนด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกหรือโครงสร้างพื้นฐาน โดยมีการวางแผนการจัดการจากภาครัฐ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความพึงพอใจของเกษตรกรรมอันจะทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมทางการเกษตร ซึ่งจะควบคู่ไปกับการรักษาทรัพยากรให้คงความดึงดูดใจ ทั้งนี้จำเป็นต้องสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของชุมชน และเกิดการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนานวัตกรรมทางการเกษตรอย่างเป็นธรรม และที่สำคัญจะต้องมีการวางแผนพัฒนาการเกษตรตามหลักทางวิชาการนั้น ไม่ใช่เพียงการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีสภาพดีอยู่แล้วให้ดีขึ้นกว่าเดิมด้วย จึงต้องมีขั้นตอนการพัฒนาทรัพยากรทางนวัตกรรมทางการเกษตร ดังนี้[68]

๑) ขั้นการจัดแบ่งเขตพื้นที่ในทรัพยากรทางเกษตรกรรมของประชาชน

๒) ขั้นการกำหนดสิ่งอานวยความสะดวกทางการเกษตรในแต่ละเขตของทรัพยากรท

๓) ขั้นการจัดกิจกรรมทางการเกษตรธรรมชาติและวัฒนธรรมเสริมในทรัพยากรทางการเกษตร

๔) ขั้นการประเมินขีดความสามารถรองรับการเกษตรกรรมแต่ละเขตพื้นที่ของทรัพยากรทางการเกษตรกรรม

๕) ขั้นการให้การศึกษาถึงผลกระทบของการพัฒนาการเกษตรกรรมทางนวัตกรรม ต่อสิ่งแวดล้อมแก่เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่ทรัพยากรทางการเกษตรกรรมและผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวในจังหวัดหนองคาย

๖) ขั้นการจัดให้มีข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางการเกษตรกรรมที่เกษตรกรรมต้องการ

๗) ขั้นการจัดหางบประมาณในการพัฒนาทรัพยากรนวัตกรรมทางเกษตรกรรมให้เพียงพอ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกนายพีชณัฐ จิตต์เจริญ รองผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดหนองคาย [69] กล่าวว่า การบริหารจัดการและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดเน้นย้ำให้ทุกภาคส่วนปฏิบัติตามแผ่นปฏิบัติการ โดยเฉพาะกรอบวิสัยทัศน์ ซึ่งการจัดการพุทธนวัตกรรมเชิงพุทธในจังหวัดหนองคาย ในปีที่ผ่านมา (พ.ศ. ๒๕๖๓) ได้ปรับปรุงพัฒนาทัศนียภาพ สิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ในส่วนกิจกรรมการเชิงพุทธ จำลองรูปแบพุทธนวัตกรรมบการดำเนินชีวิต อาหารการกิน ฯลฯ ทางจังหวัดหนองคาย ได้ดำเนินการปรับปรุงพัฒนาการเดินทางเดินเข้าชม จะมีการปรับภูมิทัศน์ทางเดินเข้าด้านหน้า รวมทั้งเปลี่ยนระบบไฟส่องสว่างทั้งหมด เพื่อให้วัดศรีชุมมีศักยภาพรองรับ

---

[67] สมาพร คล้ายวิเชียรและคณะ, “แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านช้างในอีสานใต้” , **รายงานวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔.

[68] สัมภาษณ์ นายขัติยา ชัยมณี, รองผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดหนองคาย, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[69] สัมภาษณ์ นายพีชณัฐ จิตต์เจริญ, รองผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดหนองคาย, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๗.

ทางการเกษตรกรรมได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมทั้งมีความเป็นธรรมชาติกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมเพื่อเตรียมพร้อมจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธที่ส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี

๔.๑.๒ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรกรรมตามแผนพัฒนาจังหวัดหนองคาย

ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดหนองคาย ตามแผนพัฒนาจังหวัดหนองคาย ๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๖๑) พันธกิจพัฒนาจังหวัดบึงกาฬให้เป็นเมืองน่าอยู่ เป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรอุตสาหกรรมเพิ่มรายได้ รองรับการเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภาคอีสานตอนเหนือตอนล่างที่ยั่งยืน เป้าประสงค์ (๑) พัฒนาส่งเสริมการผลิต และการตลาด ภาคการเกษตร อุตสาหกรรมและ ผลิตภัณฑ์ชุมชนให้ได้ มาตรฐาน ปลอดภัย เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางการตลาด (๒) พัฒนาอนุรักษ์ ส่งเสริม และเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (๓) เสริมสร้างความเข้มแข็งของคน ชุมชน และเครือข่าย ฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี (๔) พัฒนาและส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และการบริหารเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC)

กลยุทธ์และแนวทางการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่ประทับใจ เพื่อเตรียมแหล่งท่องเที่ยวให้มีความพร้อมที่จะรองรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนให้เกิดความประทับใจ โดยดำเนินการ ดังนี้

๑) การจัดการสภาพภูมิทัศน์ การดูแลสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวย ความสะดวกที่เกี่ยวข้อง โดยให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการดูแลและรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นทรัพยากรของชุมชน วางมาตรการในการควบคุมการ ทิ้งขยะและน้ำเสียอย่างจริงจังและสนับสนุนพัฒนาระบบกำจัดขยะ และน้ำเสียแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒. ดูแลและรักษาแหล่งท่องเที่ยวให้สวยงาม โดยกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน การกำหนดโครงข่าย โครงสร้างพื้นฐานเชื่อมโยงชุมชนต่างๆ และการรณรงค์ให้ชุมชนมีส่วนร่วมดูแลแหล่งท่องเที่ยว ด้วยการร่วมกันทำความสะอาดแหล่งท่องเที่ยว

๔.๑.๓ การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ

หลักเกณฑ์การพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวว่า จะต้องครอบคลุมองค์ประกอบการท่องเที่ยวทั้ง ๔ ด้าน คือ[70]

๑) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านพื้นที่ คือ การดึงดูดนักท่องเที่ยวด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีลักษณะเฉพาะหรือมีความเป็นเอกลักษณ์ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น รวมทั้งต้องมีปัจจัยอื่นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวใน

---

[70] จารุจน์ กลิ่นดีปลี, การประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกรณีศึกษา : อุทยานแห่งชาติไทรโยคจังหวัดกาญจนบุรี, **ภาคนิพนธ์หลักสูตรการจัดการสิ่งแวดล้อม**, (สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๒ – ๓๓.

พื้นที่ ได้แก่ ลักษณะภูมิทัศน์ ความยากง่ายในการเข้าถึง เช่น สภาพของเส้นทาง ฤดูกาล ระยะทางจากจุดศูนย์กลางการท่องเที่ยวในพื้นที่ เป็นต้น

๒) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการจัดการ คือความปลอดภัยในการท่องเที่ยวในพื้น และบริเวณใกล้เคียง การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก ในการเข้าถึง เช่น ถนน ไฟฟ้า แหล่งน้ำ การจัดการควบคุมนักท่องเที่ยว ในพื้นที่ท่องเที่ยว ไม่ให้เกิน ขีดความสามารถในการรองรับ (Over carrying capacity) การจัดการควบคุมกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่

๓) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ คือ การพิจารณาถึงความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ โอกาสในการสร้างจิตสานึกและการให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม

๔) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม คือ การพิจารณาว่า องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมดูแลแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบใดบ้าง และประชาชนในท้องถิ่นมีความพอใจ หรือสนใจที่จะให้แหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือไม่

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้กำหนดหลักเกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเพื่อจัดอันดับความเร่งด่วนในการพัฒนาโดยมีหลักเกณฑ์สำคัญ คือ

๑) หลักเกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเพื่อจัดอันดับความสำคัญ ประกอบด้วย

- ความมีชื่อเสียง การเป็นที่รู้จักของชุมชน/ท้องถิ่น/จังหวัด/ภูมิภาค/จังหวัด/ประเทศ

- เอกลักษณ์/คุณค่าเฉพาะเชิงการท่องเที่ยว โดยพิจารณาตามประเภทของแหล่งท่องเที่ยว เช่น ความสวยงามตามธรรมชาติ คุณค่าทางโบราณคดี คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ

- การสร้างอาชีพและรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น/จังหวัด/ประเทศ

- การสร้างเสริมความสามัคคี/ความภาคภูมิใจให้กับท้องถิ่น/ความผูกพันต่อชุมชนท้องถิ่น และความเข้มแข็งในการดำรงรักษาเอกลักษณ์เฉพาะของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละประเภท

๒) หลักเกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเพื่อจัดอันดับความเสื่อมโทรม ประกอบด้วย

- ด้านกายภาพ ได้แก่ เส้นทางที่เข้าถึงจากภายนอก โดยพิจารณาจากความชำรุด/เหมาะสมทุกฤดูกาล เส้นทางการเที่ยวชมภายในแหล่งท่องเที่ยว โดยพิจารณาจากความชำรุด/ความเพียงพอของเส้นทางเข้าชมภายในแหล่งท่องเที่ยว ป้ายสื่อความหมาย โดยพิจารณาจากความเพียงพอ/ความชัดเจนของป้ายบอกเส้นทางสู่แหล่งท่องเที่ยว

- ด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ได้แก่ ที่พัก ห้องน้ำ ห้องสุขา ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่จอดรถ ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ระบบไฟฟ้า ระบบน้าประปา โทรคมนาคม

- คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว และทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้แก่ ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ความสุนทรีย์และความสวยงามของธรรมชาติสิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์และโบราณสถาน คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม/ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าทางวิชาการและการเรียนรู้

- ผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพของชุมชน ผลกระทบต่อรายได้ชุมชน ปัญหาสังคม โดยพิจารณาจากปัญหาอาชญากรรม/ค่าครองชีพ/เพศพาณิชย์ ความขัดแย้งของชุมชนในสังคม การทำลายจิตสำนึกชุมชน[71]

๔.๒ วิเคราะห์ศักยภาพแหล่งทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธ

ศักยภาพแหล่งทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธจังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากผู้เอกสารเผยแพร่ แผนปฏิบัติการขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรกรรมทางนวัตกรรมประจำจังหวัด และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้องกับการนวัตกรรมเชิงพุทธประจำจังหวัด เกี่ยวกับความพร้อมในการบริหารจัดการ การบริหารพัฒนาเมืองควบคู่กับการจัดการเกษตรอย่างยั่งยืน วิเคราะห์แนวทางดำเนินงาน ดังนี้

๑. กำหนดพื้นที่เพื่อการพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพทางกายภาพ ตามหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ สอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ และส่งเสริมบรรยากาศการทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธที่คงความสวยงามของพื้นที่และโบราณสถาน

๒. กำหนดและพัฒนาให้มีแนวเขตกันชนโดยรอบสถานที่ทางนวัตกรรมทางการเกษตร โดยตรวจสอบและกำกับดูแลพื้นที่ ที่ขออนุญาตปลูกสร้างอาคารจะต้องไม่ตั้งอยู่บนสถานที่ทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธ หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของสถานที่ท่องเที่ยว รวมทั้งจะต้องไม่ปรากฏร่องรอยของส่วนใดส่วนหนึ่งของสถานที่ท่องเที่ยว โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ตลอดจนไม่มีหลักฐานทางวิชาการที่ยืนยันว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือเป็นส่วนเชื่อมต่อ ของทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธในชุมชน

๓. กำหนดมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน การกำหนดระยะถอยร่นจากเขตทาง การควบคุม รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารและสิ่งก่อสร้าง ในพื้นที่ที่โบราณสถานตั้งอยู่ พื้นที่ต่อเนื่องโดยรอบ ย่านชุมชน ตลอดจนพื้นที่บริเวณในแนวเขตทาง ในการพัฒนาการเกษตรในชุมชน กิจกรรม การทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธ และเส้นทางการนวัตกรรมการเกษตรที่เชื่อมโยงระหว่างสถานที่ทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธว ทั้งสามแห่ง เพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์และบรรยากาศการเกษตรเชิงพุทธ

๔. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการสงวนรักษาพื้นที่เกษตรกรรม ในบริเวณโดยรอบของชุมชน เพื่อทำหน้าที่เป็นแนวกันชนเพื่อป้องกันการขยายตัวของชุมชนเมืองอย่างไร้ทิศทาง (Urban Sprawl)

๕. จัดการสภาพภูมิทัศน์และดูแลสภาพแวดล้อมของทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธ และสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกี่ยวข้อง โดยให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการดูแลและรักษาสภาพแวดล้อมขอทางการเกษตรกรรมเชิงพุทธงที่เป็นทรัพยากรของชุมชน รวมทั้งกำหนดมาตรการในการควบคุมการทิ้งขยะและน้ำเสียอย่างจริงจัง และสนับสนุนพัฒนาระบบกำจัดขยะ และน้ำเสียแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

---

[71] ดูรายละเอียดใน สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, **แผนปฏิบัติการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ พ.ศ .๒๕๖๑-๒๕๖๕**,(ออนไลน์) แหล่งที่มา : https://secretary.mots.go.th/ewtadmin/ewt/secretary/news_view.php?nid=1481 (๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๑)

ทั้งนี้ ในการบริหารจัดการมีหลักการแนวทางในการดำเนินการที่สะท้อนให้เห็นถึงองค์ประกอบ ที่สะท้อนถึงความพร้อมหรือศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดบึงกาฬ โดยได้วิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๔.๒.๑ แหล่งนวัตกรรมและพัฒนาการเกษตรกรรมเพื่อการดึงดูดใจ

แหล่งนวัตกรรมและพัฒนาการเกษตรกรรมเพื่อการดึงดูดใจ (Attraction) จากการศึกษาข้อมูลผู้ที่เกี่ยวข้องในแหล่งนวัตกรรมและพัฒนาการเกษตรกรรมเชิงพุทธจังหวัดหนองคาย เกี่ยวกับการบริหารจัดการเพื่อ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจนั้น พบว่าการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดหนองคาย มีความพร้อมหรือมีศักยภาพในเพื่อให้เป็นแหล่งที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้อย่างดี ทั้งนี้เพราะการจัดการสามารถ สะท้อนคุณลักษณะต่างๆ ของแหล่งทั้งด้านความสะอาด ด้านการมีทัศนียภาพที่ดี มีความร่มรื่น สวยงาม และสามารถอนุรักษ์รักษาของเดิมให้คงอยู่ รวมทั้งการบริหารจัดการที่สามารถสื่อสาร เรื่องราวให้นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนได้ทราบเรื่องราว ปรำวัติความเป็นมาของพุทธนวัตกรรมกับการพัฒนาเกษตรกรรม เป็นต้น

การบริหารจัดการที่คงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ เป็นแหล่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม สะท้อนความมีศิลปะ และ วัฒนธรรม และการมีอารยธรรมในอดีตที่มีคุณค่า มีความอลังการยิ่งใหญ่ โดยผู้เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการได้ทหน้าที่ในการกำกับควบคุมดูแลให้แหล่งคงความเป็นของเดิม ที่สะท้อนความยิ่งใหญ่ และทรงไว้ซึ่งคุณค่าทางศิลป์และวัฒนธรรม การดึงดูดใจหรือการดึงความสนใจอันเป็นผลจากความพร้อมในการจัดการของการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย ที่ทำให้เป็นแหล่งคงความมีคุณค่าของการเป็นเมืองที่มีพุทธนวัตนกรรมทางการเกษตรกรรมที่คงความดั้งเดิม เป็นมรดกแห่งความทรงจำทางวัฒนธรรม มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยิ่งใหญ่ประทับใจในความงดงาม

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวสิ่งที่ไม่ควรมองข้าม เริ่มต้นตั้งแต่ป้ายบอกข้อมูล และทางเดินเข้าชมแหล่งท่องเที่ยวโดยการพัฒนาการเดินทางเชื่อมโยงเพื่อการท่องเที่ยว วิเคราะห์แนวทางดำเนินงาน ดังนี้

๑. พัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกให้มีมาตรฐานความปลอดภัยตามหลักสากลและสามารถเชื่อมโยง ระหว่างแหล่งท่องเที่ยวหลักกับแหล่งเกษตรกรรมรองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. พัฒนาการเดินทางและขนส่งสาธารณะเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว โดยให้มีความรวดเร็ว ปลอดภัย สะดวก และมีคุณภาพมาตรฐานสากล

๓. ส่งเสริมสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการพัฒนาระบบเดินทางและขนส่งเพื่อการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ที่มีคุณภาพ และปลอดภัย

๔. ประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาระบบการส่งต่อนักท่องเที่ยวที่สร้างความต่อเนื่อง สะดวก และปลอดภัยจากสนามบินสุโขทัยกับสถานที่ท่องเที่ยว ที่พัก หรือย่านชุมชน

๕. ปรับปรุงป้ายบอกทางแหล่งท่องเที่ยวให้ครอบคลุมแหล่งเกษตรกรรมหลักและแหล่งท่องเที่ยวรอง เป็นระบบเดียวกันและได้มาตรฐานสากล

๔.๒.๒ การจัดการแหล่งพุทธนวัตกรรมทางการเกษตรกรรมเพื่อการอำนวยความสะดวก

การอำนวยความสะดวก (Amenity) ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จำเป็นต้องใช้ระบบการบริหารจัดการเพื่อให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ซึ่งจากการศึกษาพื้นที่แหล่งเกษตรกรรมเชิงพุทธจังหวัดหนองคาย พบว่า มีศักยภาพในการจัดการเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวการจัดการด้านที่พัก การบริการของศูนย์บริการข้อมูลในการติดต่อสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว การอำนวยความสะดวกในด้านความสะอาดของพื้นโดยรวม ตลอดจนการให้บริการห้องน้ำมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว การอำนวยการในเรื่องของการจัดการเกี่ยวกับของที่ระลึก นอกจากนั้นการจัดการเพื่ออำนวยความสะดวกในการบริการ นอกจากนี้ศักยภาพการจัดการอำนวยความสะดวกในด้านการเป็นมัคคุเทศก์ในพื้นที่ ยังขาดความพร้อมในการจัดการ และการ กระตุ้นให้ เยาวชนเกิดความภูมิใจและมีการเรียนรู้ ศึกษาข้อมูลในพื้นที่อย่างจริงจังในการเป็นผู้นำ ทางการเกษตรกรรม โดยเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นควรมีการรณรงค์อย่างจริงจังและกำหนดให้ลงภาคสนามเพื่อเกิด ความภูมิใจ อาจมีโครงการแลกเปลี่ยนกับพื้นที่อื่นๆ เพื่อให้ เยาวชนไทยได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และที่สำคัญควรพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งศึกษาทางเกษตรกรรม วิเคราะห์แนวทางดำเนินงาน ดังนี้

๑. พัฒนาและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็น ในการสนับสนุนคุณภาพ และมาตรฐานของการท่องเที่ยวที่เป็นสากล ในฐานะของแหล่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดบึงกาฬ โดยคำนึงถึงเกณฑ์ ขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) การพัฒนาเมือง

๒. ปรับปรุงภูมิทัศน์และพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว ที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวของ คนทั้งมวล เพื่อรองรับนักศึกษาทุกกลุ่ม เช่น ลานจอดรถ ป้ายสื่อความหมาย ทางลาด บันไดเลื่อน ห้องน้ำ รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งเอื้อต่อคนพิการและผู้สูงอายุให้ได้มาตรฐาน ตามหลักสากล โดยสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่ง นวัตกรรม การพัฒนาเกษตรกรรม

๓. พัฒนาศูนย์ให้บริการข้อมูลและอำนวยความสะดวกด้านทางการเกษตรแก่นักท่องเที่ยว ที่เอื้อต่อ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจในคุณค่าของการท่องเที่ยวในเมืองมรดกโลก สามารถสอบถามข้อมูลการท่องเที่ยว ประสานแก้ไขความเดือดร้อน ช่วยเหลือกรณีเกิดเหตุฉุกเฉินได้ สะดวก รวดเร็ว เข้าถึงได้ง่าย และกระจายตามสถานที่เกษตรกรรมที่สำคัญ

๔. พัฒนาเครือข่ายการสื่อสารโทรคมนาคม ระบบสารสนเทศ และซอฟต์แวร์ ดิจิทัลคอนเทนต์ เพื่อ การท่องเที่ยว สนับสนุนให้เกิดการใช้ระบบ e–commerce ในการบริการการท่องเที่ยว

๕. ส่งเสริมการจัดทำข้อมูลการเกษตรออนไลน์ และการเชื่อมโยงระบบบริการต่างๆ ด้าน ทางการนวัตกรรมการพัฒนาเกษตรเว็บไซต์

๖. นำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้พัฒนาการจัดการและการบริการการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพทั้งระบบ เช่น การเชื่อมโยงการจองบัตรโดยสารระหว่างเครื่องบิน รถไฟ และรถโดยสารประจำทาง รวมทั้งการพัฒนาระบบการติดต่อและจองที่พัก แหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ เป็นต้น

๔.๒.๓ การจัดการเพื่อการเข้าถึงแหล่งพัฒนาเกษตรกรรม

ศักยภาพการจัดการเพื่อการเข้าถึงแหล่งพัฒนาเกษตรกรรม ในพื้นที่แหล่งพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธจังหวัดหนองคาย พบว่า การพัฒนาจัดการถึงความสามารถเข้าถึงแหล่งที่มีประสิทธิภาพตามไปด้วย จากการศึกษาพบว่าพื้นที่แหล่งพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธจังหวัดหนองคาย มีเส้นทาง และยานพาหนะที่สามารถเข้าถึงแหล่งต่างๆ นอกจากนั้นการจัดการเพื่อให้เกิดความพร้อมในการเข้าถึงแหล่งอย่างมีประสิทธิภาพ ความพร้อมเกี่ยวกับคุณลักษณะหรือองค์ประกอบอื่นๆ ไม่ว่าการจัดการเกี่ยวกับเส้นทางภายในที่มีความสะดวกสบาย ปลอดภัย รวมทั้งสภาพการเดินทางที่มีความเป็นสากลสถานที่จอดรถ เป็นสิ่งที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดบึงกาฬ มีระบบการจัดการที่มีความพร้อม และการเข้าถึงแหล่งอีกประการคือการบริการสารสนเทศทางการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นงานการตลาดที่สำคัญในการให้สารสนเทศแก่นักท่องเที่ยวก่อนและหลังจากที่เข้ามาถึงแหล่ง พัฒนาเกษตรกรรม แล้ว ซึ่งเนื้อหาเกี่ยวกับประเภทของสารสนเทศที่พึงมีประกอบด้วย สภาพภูมิศาสตร์โดยทั่วไป ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ (รวมทั้งค่าบริการ) ระบบและกำหนดการการคมนาคมขนส่ง สถานที่ซื้อของที่ระลึก ข้อมูลบริการทางการแพทย์ เช่น โรงพยาบาลและไปรษณีย์ และสถาบันทางศาสนา โดยเฉพาะวัฒนธรรมท้องถิ่น หลักความประพฤติและการแต่งกาย และปัญหาความปลอดภัยที่ควรระวัง เป็นต้น

ส่วนประเด็นสำคัญควรบริหารจัดการให้พัฒนาเกษตรกรรม เข้าถึงแหล่งพัฒนาเกษตรกรรม โดยพัฒนาการประชาสัมพันธ์และทำการตลาดเชิงรุก วิเคราะห์แนวทางดำเนินงาน ดังนี้

๑. ยกระดับสู่การท่องเที่ยวด้วยภาพลักษณ์และคุณค่าของการเป็นแหล่งพัฒนาเกษตรกรรม เชิงพุทธจังหวัดหนองคาย เพื่อส่งเสริมการขาย และการตลาดการท่องเที่ยว รวมทั้งการเชื่อมโยงแหล่งมรดกโลกอื่นๆ และ ส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และการพัฒนาเกษตรกรรมในชุมชน

๒. ประชาสัมพันธ์แนะนำแหล่งพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธจังหวัดหนองคาย และงานเทศกาลประเพณี เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ สู่ระดับนานาชาติ โดยเข้าร่วมงานเสนอ ในการส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมทั้งใน ประเทศและต่างประเทศ การเสนอเมืองมรดกโลกเข้าสู่เวทีการประกวดด้านการท่องเที่ยวต่างๆ

๓. พัฒนานวัตกรรมและระบบสารสนเทศเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ จัดทำข้อมูลและรวบรวม ข่าวสารด้านการท่องเที่ยวและจัดเก็บในระบบข้อมูลสารสนเทศ รวมถึงการพัฒนาระบบสารสนเทศต่างๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาสืบค้นข้อมูลด้านการท่องเที่ยวผ่านทางเว็บไซต์กลาง ที่สามารถ สืบค้นได้ถึงระดับพื้นที่ ทันสมัยสามารถเข้าถึงได้ง่าย และมีรายละเอียดด้านการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ในรูปแบบของศูนย์ข้อมูลและระบบสารสนเทศ (Intelligence Unit)

๔. พัฒนาขีดความสามารถด้านการวางแผนและการปฏิบัติงานด้านการตลาดออนไลน์ (Online Marketing) และพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-commerce) ของผู้ประกอบการการท่องเที่ยวในพื้นที่ เพื่อเพิ่ม

และปรับปรุงช่องทางการจัดจำหน่าย การขยายช่องทางการจัดจำหน่ายผ่านเครือข่ายธุรกิจ และ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวผ่านช่องทางต่างๆ ให้มากขึ้น

๕. พัฒนาการตลาด ส่งเสริมการขายและจัดทำ Material ทางการตลาด ในกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยว เฉพาะกลุ่มที่มีศักยภาพเช่น กลุ่มความสนใจพิเศษ (Niche Market) กลุ่มเยาวชน กลุ่มครอบครัว โดยสร้างจุดขายใหม่ด้านการท่องเที่ยวในเมืองมรดกโลก กิจกรรมและข้อเสนอพิเศษเพื่อจูงใจ นักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยือน

๖. ทำการตลาดเชิงรุกโดยสื่อบุคคลที่อยู่ในต่างประเทศ เช่น สถานทูตไทย สำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยประจำประเทศต่างๆ เพื่อเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศที่มีความสนใจในการ พัฒนาเกษตรกรรม แหล่งโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

๗. สนับสนุนวัฒนธรรมความคิดสร้างสรรค์ และนำความคิดสร้างสรรค์ไปต่อยอดกับอุตสาหกรรมอื่นๆ เช่น การออกแบบการผลิตภาพยนตร์ที่สื่อสารและถ่ายทอดคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธจังหวัดหนองคาย

๘. พัฒนาศักยภาพในการเป็นเจ้าภาพจัดประชุมวิชาการด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทั้งระดับในประเทศและระดับนานาชาติ

๙. จัดกิจกรรมสร้างการรับรู้การท่องเที่ยวในเมืองมรดกโลก เช่น กิจกรรมทัศนศึกษาและสำหรับสื่อมวลชน บริษัทนำเที่ยว (Agent & Media Filmstrip) รวมถึงชมรม สมาคมท่องเที่ยว กลุ่มบริษัท ห้างร้าน องค์กรต่างๆ ที่เป็น Incentive กลุ่มโรงเรียนสมาคมครู ผู้ปกครอง สมาคมโรงเรียนนานาชาติ กลุ่มชาวต่างประเทศที่พำนักอยู่ในประเทศไทย กิจกรรม Activities Base ในแหล่งมรดกโลก เพื่อนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ และแหล่งพัฒนาเกษตรกรรม เชิงพุทธ

๔.๒.๔ การจัดการด้านกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมในชุมชน

การจัดการด้านกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรม จากการศึกษาแหล่งพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธจังหวัดหนองคาย พบว่า การบริหารจัดการกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การส่งเสริมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นการจัดการกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับเทศกาลประเพณีต่างๆ ของพื้นที่ เช่น งานสงกรานต์ งานลอยกระทง ประเพณีเข้าพรรษา หรือกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา การเวียนเทียนในวันสำคัญของพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา เป็นต้น และการจัดกิจกรรมพัฒนาเกษตรกรรมในชุมชน ตามแผนที่ท่องเที่ยวตามเส้นทาง ในจังหวัดจังหวัดหนองคาย การบริหารจัดการเพื่อจุดมุ่งหมายทั้งในด้านการดึงดูดใจ การอำนวยความสะดวก การสร้างกิจกรรมเสริมการท่องเที่ยว การให้บริการที่พักและการเข้าถึงแหล่งได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งมีประเด็นต่างๆ ที่จำเป็นต้องบริหารจัดการ เช่น การบริหารจัดการที่แสดงถึงความเป็นมรดกโลกเป็นแหล่งเรียนรู้ มีความร่มรื่น เป็นต้น ซึ่งหลักการดังกล่าวเป็นการเพิ่มศักยภาพการจัดการแหล่งทางการพัฒนาเกษตรกรรม เชิงพุทธ ได้เป็นอย่างดี และการจัดการด้านกิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรม และส่งเสริมการลงทุนด้านการนวัตกรรม วิเคราะห์แนวทางดำเนินงาน ดังนี้

๑. ส่งเสริมและสนับสนุนการลงทุนด้านการพัฒนาเกษตรกรรม โดยภาครัฐจัดให้มีสิ่งจูงใจและสิ่งอำนวยความ สะดวกต่างๆ ที่เหมาะสมในการสนับสนุนให้ภาคเอกชนและนักลงทุนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตรกรรมและนวัตกรรมในชุมชน

๒. ส่งเสริมการลงทุนพัฒนาการท่องเที่ยวตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการพัฒนานวัตกรรม ทางความคิด เพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มในสินค้าการท่องเที่ยว และการลงทุนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่คำนึงถึงคุณค่าและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนการเสริมสร้างบรรยากาศการลงทุนใน กิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ๆที่มีศักยภาพ เช่น ธุรกิจบริการสุขภาพ ธุรกิจด้านนันทนาการ โดยเฉพาะ การจัดการการท่องเที่ยวชุมชน การจัดการสินค้า OTOP และของที่ระลึก เป็นต้น

๓. เสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคเอกชนท้องถิ่น ชุมชน ผู้ประกอบการรายย่อย และวิสาหกิจชุมชนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยการสนับสนุนเงินทุน วิชาการ รวมทั้ง การให้ความรู้และให้ คำปรึกษาในการเริ่มต้นประกอบธุรกิจ การสร้างแบรนด์และเอกลักษณ์ของสินค้าให้ตรงกับความ ต้องการของตลาดท่องเที่ยว การจัดหาแหล่งเงินกู้ การค้าประกันและเงินทุน การลดต้นทุนใน การกู้ยืม การให้สิทธิประโยชน์ทางภาษี การสนับสนุนธุรกิจที่จัดตั้งใหม่ และส่งเสริมการใช้ เทคโนโลยีที่มีความสลับซับซ้อน เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพและเพิ่มคุณภาพของสินค้า เป็นต้น

๔. สนับสนุนให้ภาคธุรกิจรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือกันในรูปแบบเครือข่ายพันธมิตรในการให้บริการทางการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความแข็งแกร่ง ในการรองรับการเปิดการค้าเสรีทางการท่องเที่ยว โดยสนับสนุนและผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มความร่วมมือเครือข่ายพันธมิตร เพื่อสร้างความ แข็งแกร่งในการลงทุน การแข่งขันทางการตลาด และพัฒนาสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าและบริการ

๕. จัดตั้งกองทุนอนุรักษ์การพัฒนาเกษตรกรรม ทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธอย่างยั่งยืน และการสนับสนุนกลไกของสถาบัน การเงิน และกองทุนต่างๆ ที่มีอยู่ เช่น กองทุนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยกองทุนสิ่งแวดล้อม กองทุนเพื่อการอนุรักษ์พลังงาน เพื่อให้การอุดหนุน สนับสนุนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การสร้างสรรค์ กิจกรรมการท่องเที่ยว และการพัฒนามาตรฐานบริการการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการสิ่งแวดล้อมสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแก่หน่วยงาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการภาคบริการท่องเที่ยวในพื้นที่พิเศษฯ

๖. พัฒนาและปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ และข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง เพื่อกระตุ้นให้เกิดการลงทุนตาม แนวทางที่กำหนด ทั้งด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาที่พัก การพัฒนาการบริการการท่องเที่ยว

๗. พัฒนามาตรการด้านเศรษฐศาสตร์โดยสร้างการจูงใจด้วยมาตรการด้านการเงิน หรือมาตรการด้านภาษี เพื่อสร้างความน่าสนใจและแรงดึงดูดใจในการลงทุนประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น การลดภาษีในช่วงระยะแรกของการลงทุน หรือการลดภาษีกรณีที่ผู้ประกอบการพัฒนาโครงการ ได้อย่างมีคุณภาพ

๘. ส่งเสริมการใช้มาตรการด้านสังคม โดยการสร้างคุณค่าทางสังคมในด้านการยอมรับจากภาคส่วนที่ เกี่ยวข้อง ในการพัฒนาและลงทุนตามพื้นที่เป้าหมายและเงื่อนไขที่กำหนด

๔.๓ แนวทางการพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรม เชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย

จากการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬจะเน้นที่ความต้องการของพัฒนาเกษตรกรรม ว่ามีความปรารถนาหรือความต้องการอย่างไรบ้าง ซึ่งเท่าที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า สถานที่พัฒนาเกษตรกรรม เชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬ ได้แก่ ๑) อำเภอท่าบ่อ (บ้านน้ำโมง) ๒) อำเภอโพนพิสัย(บ้านนาเพียงใหม่) ๓) อำเภอศรีเชียงใหม่ (บ้านพานพร้าว) จังหวัดหนองคาย เป็นที่เคารพศรัทธาของนักท่องเที่ยวอยู่แล้ว จุดเน้นแตกต่างกันไปในแต่ละองค์ตามพุทธานุภาพและอานิสงส์ในการสักการะบูชากราบไหว้ในขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวยังมีความต้องการมาเพื่อพักผ่อนหย่อนใจการได้สัมผัสกับธรรมชาติ หรือต้องการเข้ามาเพื่อไหว้พระสวดมนต์ เจริญสมาธิภาวนา แต่ละวัดก็ควรจัดบริบทของวัดให้สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ นอกจากนี้วัดควรจะจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมที่มีลักษณะเฉพาะเช่น งานท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬ ให้ชุมชน สังคม และนักท่องเที่ยว ได้รับทราบโดยทั่วกัน จะเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการมากราบไหว้ได้มีกิจกรรมอื่นๆ ทำด้วยแนวทางการพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของแต่ละวัดก็จ้ะแตกต่างกันไปตามที่ความเหมาะสมของเวลา และสถานที่นั้น โดยมีจุดเน้นที่ความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก ซึ่งในปัจจุบันจะเน้นที่ความสะดวกสบายในการเดินทาง ที่จอดรถให้เพียงพอกับความต้องการของนักท่องเที่ยว[72] จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬ ผู้วิจัยสามารถที่จะนำเสนอแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬ ดังนี้

๔.๓.๑ ด้านการให้การสนับสนุนและส่งเสริม

แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย ประเด็นแรกที่จะต้องพิจารณาถึงการได้รับการสนับส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ก. จังหวัดจังหวัดหนองคาย โดยสำนักงานจังหวัดจังหวัดหนองคาย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดหนองคาย ผู้ว่าราชการจังหวัดหนองคาย ควรมีนโยบายในการในการส่งเสริมส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรม เชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย เพื่อให้สำนักงานจังหวัดหนองคาย บรรจุลงในแผนพัฒนาจังหวัด เพื่อกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนานอกจากนั้นจะต้องพิจารณาด้วยงบประมาณของจังหวัดในการสนับสนุนส่งเสริมเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย ให้เป็นแหล่งพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรม เชิงพุทธที่ยั่งยืนในโอกาสต่อไป[73] ในขณะเดียวกันสานักงานวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย เป็นศูนย์กลางอำนวยการบริหารจัดการในภาพรวมของจังหวัดเป็นองค์กรหลักในการประชาสัมพันธ์เผยแผ่และจัดอบรมมัคคุเทศก์ประจำวัดนั้นๆ สำนักงาน

---

[72] สัมภาษณ์ นายพีชณัฐ จิตต์เจริญ, รองผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดหนองคาย, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[73] สัมภาษณ์ พระพุทธิสารมุนี รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย วัดศรีชมภูองค์ตื้อ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย, ๗ ตุลาคม ๒๕๖๗.

พระพุทธศาสนาจังหวัดบึงกาฬ ควรจัดงบประมาณสนับสนุนและร่วมวางแผนในการทางด้านกายภาพของวัด ปรับภูมิทัศน์และบริบทของให้ตอบสนองความต้องการของนักพัฒนาเกษตรกรรม ได้[74]

ข. คณะสงฆ์จังหวัดหนองคาย เป็นองค์กรหลักอีกองค์กรหนึ่งซึ่งจะมีส่วนสำคัญสนับสนุนส่งเสริมเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรมเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย นับตั้งแต่การส่งเสริมและสนับสนุนให้เจ้าอาวาสที่เป็นพัฒนาเกษตรกรรม เชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย ให้เข้าสู่ตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์และพัฒนาสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น เพื่อความมั่นคงและความต่อเนื่องในการพัฒนาวัด ในขณะเดียวควรผลักดันโครงการต่างๆ ให้วัดได้จัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ควรจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคายและพระมหาเถระ ให้สอดคล้องและกลมกลืนกัน[75]

ค. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เทศบาลเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในระดับปฏิบัติการในทุกพื้นที่และมีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดดังนั้นความสำเร็จของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้ที่จะให้ความร่วมมือสนับสนุนร่วมขับเคลื่อนด้วยความมุ่งมั่นที่จะเห็นวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนได้รับการพัฒนาและยกระดับให้มีศักยภาพมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นที่เป็นจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี[76]

ง. สถาบันทางการศึกษาเป็นสถาบันสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับแบบแผนการขัดเกลาและการถ่ายทอดวัฒนธรรมการให้ความรู้และฝึกทักษะอาชีพเพื่อให้เด็กและเยาวชนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมรวมทั้งเป็นแหล่งที่รวมขององค์ความรู้อันหลากหลายพร้อมที่จะให้ผู้เรียนเข้าไปศึกษาค้นคว้าด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคลทำให้ผู้เรียนเกิดการการเรียนรู้อย่างมีความสุข ได้คิดเองปฏิบัติเองสร้างความรู้ด้วยตนเองขณะเดียวกันก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้และเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นแหล่งเชื่อมโยงให้สถานศึกษาและชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานของตนทำให้ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังให้รู้และรักท้องถิ่นของตนมองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงปัญหาในชุมชนของตนพร้อมที่จะเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคตดังนั้นสถานศึกษาในจังหวัดหนองคาย ควรนำองค์ความรู้ ด้านประวัติความเป็น และบริบทต่างๆ ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย เข้าเป็นหลักสูตรเกี่ยวกับท้องถิ่น ถ่ายทอดให้กับนักเรียน และฝึกฝนให้นักเรียนสามารถเป็นมัคคุเทศก์ได้สถาบันศึกษาควรนานักเรียนเข้าไปเรียนรู้สร้างสานึกและจิตอาสาให้นักเรียนสนับสนุนการดำเนินการพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว[77]

---

[74] สัมภาษณ์ นายพีชณัฐ จิตต์เจริญ, รองผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดหนองคาย, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[75] สัมภาษณ์ นายประจิตรบุญรินทร์ ไวยาวัจกรวัดสว่างอารมณ์ บ้านเลขที่ ๑๐๙/4 ตำบลโนนศิลา อำเภอปากคาด จังหวัดหนองคาย, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[76] สัมภาษณ์ นายมานิต จำนงศรี สอบต. ๔ หมู่ ๔ ตำบลโนนศิลา อำเภอปากคาด จังหวัดหนองคาย ๕ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[77] สัมภาษณ์ นายปรัชญา สิงบุดดี ตำบลโนนศิลา อำเภอปากคาด จังหวัดหนองคาย ๕ ตุลาคม ๒๕๖๗.

๔.๓.๒ ด้านบุคลากร

แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรมเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย ด้านบุคลากร ถือว่าเป็นสำคัญและมีความละเอียดอ่อนพอสมควร เนื่องจากว่าวัดที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคายมีบริบทที่แตกต่างกัน ศักยภาพของบุคลากรแตกต่างกัน ฉะนั้นแนวทางที่จะพัฒนาได้ควรจะมีแนวทางการพัฒนา ๒ ระดับ คือ ระดับนโยบาย เพื่อเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรมในวัดต่างๆ ทั้งจังหวัดในหนองคาย และระดับวัด เพื่อบริหารจัดการในวัดนั้นๆ[78]

ก. ระดับนโยบาย ควรมีพระสงฆ์ผู้ปกครองระดับจังหวัด ระดับอำเภอ เจ้าอาวาส และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสำนักงานจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด ร่วมเป็นกรรมการระดับนโยบายควรให้ผู้ว่าราชการจังหวัดหนองคายเป็นผู้ลงนามคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของงานการบริหารราชการแผ่นดินจังหวัดหนองคาย ซึ่งกรรมการระดับนโยบาย มีหน้าที่ในการวางนโยบาย กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ สนับสนุนงบประมาณ ประชาสัมพันธ์เผยแผ่ ติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานงานที่คณะกรรมการระดับนโยบาย ควรที่จะดำเนินการเป็นการเร่งด่วน เช่น การจัดรวบรวมประวัติความเป็นมาและความสำคัญของแหล่งการพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธ

นอกจากนั้นบุคลากรของส่วนงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสำนักงานจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด พระภิกษุสามเณรและคณะกรรมการวัดทุกรูป/คน สามารถเป็นมัคคุเทศก์ได้ นอกจากนั้นควรกำหนดเป็นนโยบายให้มีเทศกาลหรืองานเกี่ยวกับการแหล่งการพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธอย่างเป็นทางการ เพื่อให้เป็นประเพณีสืบไป

ข. ระดับวัด ควรจัดตั้งในรูปแบบคณะกรรมการวัด โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธาน พระสงฆ์สามเณร ชุมชนและนักวิชาการ ร่วมเป็นคณะกรรมการ คณะกรรมการวัดที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ก็เหมือนกับหน้าที่ของคณะกรรมการวัดทั่วไป แต่มีหน้าที่พิเศษเพิ่มขึ้นอีกคือหน้าที่ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในวัดและระหว่างวัดด้วย แนวทางการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการวัดในการส่งเสริมการท่องเที่ยว มีมากมายหลายประการ นับตั้งแต่การจัดวางแผนผังการก่อสร้างภายในวัด การจัดภูมิทัศน์ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว การจัดเจ้าหน้าที่บริการนักท่องเที่ยว การอำนวยความสะดวกในด้านสถานที่จอดรถ ห้องน้ำ ที่พักผ่อนหย่อนใจ และความพร้อมในทุกๆ ด้านไปพร้อมกัน พร้อมนั้นควรมีแนวปฏิบัติที่เห็นเป็นรูปธรรมด้านบุคลากร ดังนี้

พัฒนาบุคลากรของวัดในด้านการพัฒนาเกษตรกรรม เช่น การจัดฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับมัคคุเทศก์แก่พระสงฆ์หรือบุคลากรภายในวัด หรือเด็กเยาวชนผู้มีจิตอาสาในท้องถิ่นมาเป็นมัคคุเทศก์น้อยการอบรมในเรื่องการให้บริการที่ดี ซึ่งสามารถฝึกฝนให้เกิดขึ้นจนเป็นนิสัยของการเป็นผู้ให้บริการที่ดีได้การสร้างจิตสำนึกและสังคม จิตอาสาในการดูแลรักษาแหล่งพัฒนาเกษตรกรรมในวัดควรมีการเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับบุคลากรภายในวัดและชุมชน เพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีอย่างแนบแน่นในระยะ

---

[78] สัมภาษณ์ นายประพล เฮงเจริญ ชาวบ้าน ๕ ตำบลโนนศิลา อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย ๕ตุลาคม ๒๕๖๗.

ยาว วัดควรปลูกจิตสานึกคนในชุมชนให้มีสำนึกรักวัดรักท้องถิ่น และมีความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางสืบค้นองค์ความรู้ประวัติความเป็นมาของบุคคลชุมชน และมรดกทางภูมิปัญญาและทางวัฒนธรรมชุมชน[79] การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวของวัด ความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยวของวัดนอกจากจะเกิดจากความร่วมมือของพระคุณเจ้าภายในวัด ความร่วมมือของคนในชุมชน และความพร้อมของวัดแล้ว การประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรการกุศล สังคม ชุมชน รวมทั้งการได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กับวัด และสถานที่ท่องเที่ยวอื่น และการช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

๔.๓.๓ ด้านการจัดกิจกรรมภายในอำเภอ

การจัดกิจกรรมภายในอำเภอที่กำหนด ถือว่าเป็นการประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสังคมชุมชน และเป็นการหารายได้เข้าวัดอีกส่วนหนึ่ง ฉะนั้นรูปแบบการจัดกิจกรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นที่พำนักทั้งทางร่างกายและจิตใจของนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนทั้งหลาย จึงสามารถจัดรูปแบบกิจกรรมภายในวัด ได้ดังนี้

ก. กิจกรรมที่เป็นกิจของสงฆ์กิจของสงฆ์จะมีทั้งที่เป็นกิจวัตรประจำวัน และกิจของสงฆ์ในวาระอื่น ๆ กิจวัตรประจาวัน คือ การทำวัตรเช้าเย็น ออกรับบิณฑบาต ทำความสะอาดกุฏิ วิหารลานเจดีย์ ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม กิจของสงฆ์อื่น มีการทำสังฆกรรม เช่น ลงปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน การรับกิจนิมนต์ของพุทธศาสนิกชน เป็นต้น[80]

ข. กิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษาวันธรรมมัสสวนะ ควรมีกิจกรรมหลากหลายรูปแบบให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ทำบุญได้ครบทั้งทาน ศีล ภาวนา ภาคเช้าควรจัดให้มีการทำบุญ ภาคบ่าย กิจกรรมที่ให้องค์ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของวันนั้นและเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ภาคค่ำ กิจกรรมที่เป็นพิธีกรรมและการเจริญจิตภาวนา ทั้งนี้ตามสมควรและเหมาะสมกับวันนั้นๆ[81]

ค. กิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับบุญประเพณี วิถีชีวิตของชาวจังหวัดหนองคายมักเกี่ยวข้องกับบุญประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีบุญสำคัญประจำเดือนทั้งสิบสองเดือน ที่ขาดมิได้แต่ละวัดและหมู่ปฏิบัติกัน ก็มีบุญมหาชาติ บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญเข้าพรรษา ออกพรรษา กฐินผ้าป่า ซึ่งบุญประเพณีเหล่านี้นับถือส่วนหนึ่งของชีวิตที่ชาวจังหวัดบึงกาฬปฏิบัติมามิได้ขาด เป็นการหารายได้เข้าวัดอีกทางหนึ่งด้วย[82]

ง. กิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ แต่ก่อนไม่มีกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคายแบบภาพรวม แต่พอมีการ

---

[79] สัมภาษณ์ นายประสาตร อามาตรมนตรี หมู่ ๑ ตำบลโนนศิลา อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย ๕ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[80] สัมภาษณ์ ชัชชวาล รินสา หมู่ ๑ ตำบลโนนศิลา อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย ๕ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[81] สัมภาษณ์ นาย คำลือ สราญรมย์ ตำบลนาแสง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[82] สัมภาษณ์ นายไชยโย เกษนอก ตำบลนาแสง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

ท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ เมื่อไม่กี่ปีมานี้การท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นที่รู้จักมากขึ้น แต่กิจกรรมนี้มีปีละครั้งเท่านั้น ควรมีกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปศักดิ์เพิ่มมากขึ้น เช่น การพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรมเชิงพุทธเป็นประจำทุกปีให้กลายเป็นประเพณีต่อไป หรือจะเป็นกิจกรรมคารวะการพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรมท่องเชิงพุทธ พร้อมกับคารวะพระมหาเถระในจังหวัดหนองคายในห้วงเทศกาลเข้าพรรษาของแต่ละปี

จ. กิจกรรมบริการชุมชนและสังคม การที่วัดจะเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้ จะต้องเป็นเวทีให้ชุมชนและสังคมได้เข้ามาแสดงบทบาท เช่น ให้สถานศึกษานำนักเรียนเข้ามาจัดกิจกรรมในวัดตามความเหมาะสม เป็นที่พึ่งให้กับชุมชนและสังคมในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสถานที่บริการในโอกาสสำคัญๆ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้ง เวทีแสดงประชามติ และการพบปะสังสรรค์นันทนาการของชุมชนและสังคม

๔.๓.๔ ด้านสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมหรือบริบทของวัด ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะเป็นแรงจูงใจหรือเกิดความประทับใจผู้ที่เข้ามาใช้บริการภายในวัด ดังนั้นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวของวัด ควรมีดังนี้

ก. การจัดภูมิทัศน์การสัมผัสด้วยตานับเป็นความประทับใจในเบื้องต้นของผู้มาใช้บริการฉะนั้นภูมิทัศน์ภายในวัดและรอบวัดจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งอันดับต้นๆ วัดควรจัดภูมิทัศน์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยเน้นเรื่องความสะอาด ประหยัด เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชน[83]

ข. ห้องน้ำห้องสุขาถือว่าเป็นเรื่ององค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่งที่นักท่องเที่ยว และผู้มาใช้บริการของวัดมีความจำเป็นที่จะต้องใช้บริการเสมอ ฉะนั้นห้องน้าห้องสุขาของวัด จะต้องมีเพียงพอ ตั้งอยู่อย่างเหมาะสม และที่สำคัญต้องสะอาด มีระบบน้ำ ระบบไฟที่สมบูรณ์[84]

ค. สถานที่จอดรถปัจจุบันสถานที่จอดรถเป็นปัจจัยสำคัญมากในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทุกที ฉะนั้นวัดควรมีสถานที่จอดรถไม่ว่าจะเป็นที่ดินของวัดเองหรือที่ใกล้เคียง แต่ไม่ควรอยู่ไกลจนเกินไป เหมาะสมและปลอดภัยตามสมควร[85]

ง. อาหาร เครื่องดื่มถือเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่ง ดังนั้นวัดควรจัดให้มีการร้านอาหารเครื่องดื่มเอง หรือร่วมมือกับเอกชนที่อยู่ใกล้วัดเป็นผู้ดำเนินการทั้งนี้ทั้งนั้นร้านอาหารเครื่องดื่ม หรือสวัสดิการอื่นควรมีความหลากหลาย และราคาที่เหมาะสมกับนักท่องเที่ยว[86]

จ. สิ่งสนับสนุนอื่นๆ ถ้าเป็นไปได้ควรมีการจัดศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยวและของที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดหรือของท้องถิ่น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อของที่ระลึกราคาถูก สะดวกและรวดเร็ว[87]

---

[83] สัมภาษณ์ นายบัญชา ผาบจุงกุง ตำบลนาแสง อำเภอศรีวิไล จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[84] สัมภาษณ์ นางกฤษณา ทัศนสูงเนิน ตำบลนาแสง อำเภอศรีวิไล จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[85] สัมภาษณ์ นางสะบา เทศารินทร์ ตำบลนาแสง อำเภอศรีวิไล จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[86] สัมภาษณ์ นายผดุง เหล่าวงษา ตำบลนาแสง อำเภอศรีวิไล จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[87] สัมภาษณ์ นายวีระพันธ์ ดวงจันทร์ทิพย์ ตำบลนาแสง อำเภอศรีวิไล จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

๔.๓.๕ ด้านสถานที่

จัดบริเวณวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามเรียบง่ายมีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ เงียบสงบสะอาดและงดงามตามความเหมาะสมโดยอาจปรับสภาพแวดล้อมตามศักยภาพของวัดให้เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนเอง และในขณะเดียวกันก็ควรมีเครื่องอำนวยความสะดวกรองรับคนพิการหรือผู้สูงอายุให้สามารถ “เข้าถึง”และ “ใช้ประโยชน์ได้” ด้วยความสะดวกปลอดภัยสอดคล้องกับกติกาสากลของโลกปัจจุบันและอนาคต รวมทั้งให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกลมกลืนกับทรัพยากร โดยคงรักษาสิ่งแวดล้อมที่ดีมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ได้มาตรฐาน และมีบรรยากาศการท่องเที่ยวที่ให้ความมั่นใจ และความปลอดภัยในการท่องเที่ยว โดยมีแนวทางในการดำเนินการดังนี้

ก. จัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยของวัดเป็น ๓ เขต คือ ๑) เขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่ตั้งของศาสนสถาน สำคัญ ๒) เขตสังฆาวาสเป็นพื้นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร ๓) เขตธรรมาวาส เป็นที่อำนวยความสะดวกในการทำบุญ และ ๔) เขตบริการสาธารณะเป็นพื้นที่ที่ใช้เป็นสถานที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้าง และกิจกรรมที่ให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป และนักท่องเที่ยวเป็นสถานที่ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการแบ่งพื้นที่ใช้สอยของวัดต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันอย่างเหมาะสม[88]

ข. จัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของวัด และแผนผังแสดงพัฒนาเกษตรกรรม แหล่งท่องเที่ยวในวัด แผนที่แสดงเส้นทางท่องเที่ยวภายในอำเภอ และเชื่อโยงสถานที่พัฒนาเกษตรกรรมที่น่าสนใจอื่นเพื่อใช้เป็นศูนย์ประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว และบริการนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยจัดให้มีพระสงฆ์สามเณรหรือบุคลากรของวัดอยู่ประจำไว้ บริการชี้แนะนักท่องเที่ยวที่มาวัดในลักษณะเป็นจุดศูนย์กลางของวัดเพื่อดำเนินการต้อนรับซึ่งคนไทยเป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังสำนวนสุภาษิตไทยที่ว่า "เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ" การต้อนรับนักท่องเที่ยวดุจญาติมิตร จะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกอบอุ่นและประทับใจ

ค. จัดสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ถือว่าเป็นที่เคารพสักการะของพระพุทธสาสนิกชนโดยทั่วไป ฉะนั้นควรประดิษฐานอยู่ในที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นอุโบสถ วิหาร มณฑป เป็นต้น ควรคำนึงถึงความปลอดภัย ความสะอาด ความสะดวกและความเหมาะสมในการต้อนรับผู้มาสักการะกราบไหว้

ง. สถานที่ปฏิบัติธรรม เมื่อนักท่องเที่ยวหรือผู้เข้ามาใช้บริการของทางวัด ควรจะมีสถานที่สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ อากาศถ่ายเท ไว้รองรับการทำสมาธิในระยะเวลาสั้นๆ หรือปฏิบัติเจริญสติภาวนาตลอดคืน ดังนั้นวัดควรจัดมุมหรือส่วนใดส่วนหนึ่งของอาคารสถานที่ ไม่ว่าจะเป็นอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ อาคารสถานที่อื่นๆ แม้กระทั่งร่มไม้ชายคา และมีกุฏิหรืออาคาร ที่สามารถปกป้องเหลือบ ยุง ลม แดด ให้สามารถพักและปฏิบัติธรรมได้

จ. อาคารสถานที่อื่นๆ ในวัดไม่ว่าจะเป็นห้องน้ำ ลานจอดรถ ที่พักผ่อน สถานที่ทิ้งขยะป้ายประชาสัมพันธ์ สุภาษิตคำสอน เหล่านี้เป็นต้น ควรคำนึงถึงเพียงพอ ความเหมาะสม ความสะอาดและความปลอดภัยตามสมควรแก่อัตภาพ

---

[88] สัมภาษณ์ นายสุนทร สร้อยสุด ตำบลนาแสง อำเภอศรีวิไล จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

๔.๓.๖ ด้านการสร้างแรงจูงใจ

ผู้ให้สัมภาษณ์มีแนวทางว่า แรงจูงใจเกี่ยวกับกิจกรรมของวัดควรเพิ่มกิจกรรมพัฒนาเกษตรกรรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลาย สำหรับครอบครัวและเป็นกิจกรรมที่ทุกคนในครอบครัวสามารถทำร่วมกันได้เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวโดยจัดให้มีรูปแบบที่น่าสนใจมากขึ้น เช่น จัดกิจกรรมธรรมะแบบกลุ่มสาหรับครอบครัว การเดินทางเที่ยวชมแบบครอบครัว การจัดค่ายครอบครัว การจัดกิจกรรมค้างแรม เป็นต้น[89]

ในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวควรให้ความสำคัญกับความสะดวกสบาย และความปลอดภัยในการท่องเที่ยวซึ่งเป็นแรงจูงใจให้แก่นักท่องเที่ยว[90] แรงจูงใจเกี่ยวกับสถานที่ คือความสะอาดและความสวยงามของวัด บุคลากรภายในวัดควรเอาใจใส่รักษา และรณรงค์ให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการรักษาความสะอาดภายในวัดและอุทยาน มีการทำสื่อ หรือการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวทางสถานีวิทยุ และอินเตอร์เน็ต เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ถึงสถานที่ท่องเที่ยว[91] ในด้านความปลอดภัยทางวัดและอุทยานธรรมของทางวัด ควรมีมาตรการรักษาความปลอดภัย ให้มากขึ้น เพราะอาจจะมีมิจฉาชีพแฝงตัวเข้ามาปะปนกับนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความไม่สบายใจ ในการมาเที่ยวชมธรรมชาติและการมากราบไหว้พระพุทธรูปต้องระวังตัวมากขึ้น ซึ่งถ้ามีมิจฉาชีพ อาจจะทำให้ไม่อยากมามากนัก[92] เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย หรือเจ้าหน้าที่ของทางวัด ควรมีการแจ้งเตือนให้กับนักท่องเที่ยวให้มากขึ้น มีป้ายเตือน หรือการประชาสัมพันธ์ให้กับนักท่องเที่ยวจะได้ระมัดระวังตัวในการท่องเที่ยว[93]

ด้านการจัดระเบียบในช่วงเทศกาล วันสำคัญทางพุทธศาสนา หรืองานประจำปี ต่างๆ นั้นวัดและอุทยานธรรมะจะมีนักท่องเที่ยวมาเป็นจำนวนที่มาก นักท่องเที่ยวที่มานั้นส่วนใหญ่มักขับรถยนต์ส่วนตัวมาเป็นผลให้ที่จอดรถยนต์ที่ทางวัดนั้นได้จัดเตรียมให้ไม่เพียงพอ จึงอยากให้ทางวัดมีการจัดระเบียบที่จอดรถยนต์รวมไป จนถึงเส้นทางการเดินรถยนต์ในช่วงเทศกาล วันสำคัญทางพุทธศาสนา หรืองานประจำปีต่างๆ ที่มีรถยนต์มาจอดเป็นจำนวนมาก[94] ทางวัดควรเพิ่มจำนวนป้ายบอกทางเข้าสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อให้ผู้มาเที่ยวสามารถวางแผนในการท่องเที่ยว ทั้งยังทำให้ได้รับความสะดวกสบายไม่เสียเวลาในการเดินทาง ควรเพิ่มจำนวนป้ายบอกเส้นทางการเดินชมภายในสถานที่เพื่อให้ผู้มาเที่ยวได้รับความสะดวกสบาย ไม่งง ไม่สับสน และทำให้ผู้มาเที่ยวได้ชมครบทุกสถานที่และควรรักษาความสะอาด ส่วนการบริการด้านห้องน้ำควรมีห้องน้ำสำหรับนักท่องเที่ยวสูงอายุที่มีราวจับใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวหรือ มีป้ายตามจุดต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวสะดวกใน

---

[89] สัมภาษณ์ นายมภพ มาดี ตำบลนาแสง อำเภอเฝ้าไล่ จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[90] สัมภาษณ์ นายสมปอง ไตรวงษ์ ตำบลนาแสง อำเภอเฝ้าไล่ จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[91] สัมภาษณ์ นางอำนวย นาคำแคน ตำบลนาแสง อำเภอเฝ้าไล่ จังหวัดหนองคาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[92] สัมภาษณ์ นายธรีศักดิ์ ญาติคำ ตำบลนาแสง อำเภอเฝ้าไล่ จังหวัดหนองตาย ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[93] สัมภาษณ์ นางแตงอ่อน มาศขาว ตำบลนาแสง อำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

[94] สัมภาษณ์ นางแตงอ่อน มาศขาว ตำบลนาแสง อำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๗.

การมองเห็น และสามารถเข้าใจได้ง่ายก็จะเป็นอีกประเด็นที่มีความสำคัญ[95] มีบริการรับฝากของสำหรับนักท่องเที่ยวที่มีสัมภาระเยอะ ซึ่งช่วยให้เกิดความสะดวกระหว่างการทำกิจกรรมภายในพัฒนาเกษตรกรรมแหล่งท่องเที่ยว[96]

ควรมีเจ้าหน้าที่ของทางวัดประจำในจุดต่างๆ ในการให้บริการแก่ประชาชนผู้มาเที่ยว และเจ้าหน้าที่ของทางวัด ควรแต่งกายเป็นชุดฟอร์มของทางวัดหรือแต่งกายในชุดที่สุภาพ มีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำ ให้ข้อมูลข่าวสารหรือบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาเป็นไปของวัดและแหล่งท่องเที่ยวกับประชาชนที่มาท่องเที่ยวหรือมีศูนย์ข้อมูลสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการข้อมูลเกี่ยวกับวัดและอุทยานธรรม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวให้เพิ่มมากขึ้น และยังสามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวกลับมาท่องเที่ยวซ้ำได้อีกในอนาคต[97]

๔.๓.๗ ด้านการพัฒนาจิตใจ

แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรม ท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย และส่วนราชการ ประชาชนทั่วไป คณะสงฆ์ พระภิกษุสามเณรและกรรมการวัด ควรเอาใจใส่ร่วมกันปกป้องรักษา หวงแหน ร่วมกันพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติอันหาค่ามิได้ ที่บรรพบุรุษได้ช่วยกันสร้างขึ้นมาให้เป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั่วไปเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติ และเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้สิ่งที่พัฒนาจิตใจที่นอกจากการเห็นควรเป็นหลักธรรมที่มีความเข้าใจง่าย ซึ่งทางวัดน่าจะต้องพัฒนาให้มีเพื่อจะสร้างให้เกิดการเรียนรู้ที่ช่วยพัฒนาจิตใจในอีกประเด็น เพราะเมื่อสิ่งต่างๆ เปลี่ยนไปจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยจิตใจก็จะต้องการก้าวไปด้วย หลักธรรมที่สำคัญจึงเป็นสิ่งสำคัญที่วัดแต่ละวัดควรที่จะต้องมีและนำเสนอในแบบต่างๆ ให้เกิดการพัฒนาเรียนรู้ของพระสงฆ์ภายในวัดและผู้ที่มาท่องเที่ยวให้ได้รับแต่สิ่งที่สวยงามทางตาและสิ่งสวยงามทางใจด้วยในเวลาเดียวกัน[98]

โดยเฉพาะเรื่องของความสะอาด บุคคลากรที่มีหน้าที่ดูแลสถานที่เองต้องเอาใจใส่ให้มากๆ เพราะความสะอาดของสถานที่ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของสถานที่ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเจ้าหน้าที่ควรทำความสะอาดเป็นประจำในจุดที่นักท่องเที่ยวใช้บริการบ่อยๆ โดยเฉพาะในวันเสาร์และวันอาทิตย์ หรือวันหยุดราชการ หรือเทศกาลต่างๆ ซึ่งเป็นวันที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวดูมากเป็นพิเศษ เพราะสิ่งที่ทำให้จิตดี หรือผู้ที่เข้ามา

---

[95] สัมภาษณ์ นายประสาตร อามาตรมนตรี บ้านเลขที่ ๔๐ หมู่ ๑ ที่ วัดสว่างอารมณ์ ตำบลโนนศิลา อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๗

[96] สัมภาษณ์ นายชัชชวาล รินสา ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑ ตำบลโนนศิลา อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๗

[97] สัมภาษณ์ พระครูวัชระญานประยุต เจ้าคณะตำบลโนนศิลาเขต ๑ เจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ (ถ้ำศรีธน), ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๗

[98] สัมภาษณ์ พระพุทธิสารมุนี รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย วัดบุพพราชสโมสร อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๗

ท่องเที่ยวจะเกิดความประทับใจในการเข้าชม และกลับมาอีก นอกจากนี้ การต้อนรับของทางวัดก็เป็นสิ่งสำคัญควรคิดในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวก และสิ่งที่ได้จากทางวัด ซึ่งอาจเป็นของที่ระลึก เช่น พระเครื่อง หรือสิ่งที่บงบอกว่าเป็นของทางวัดในแต่ละพื้นที่ ซึ่งมีความแตกต่างกัน อันจะเป็นเหมือนการสะสมในอีกอย่างที่จะช่วยในด้านการพัฒนาจิตใจ การให้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญอีกประเด็นที่ควรมี[99]

ส่วนความสะอาดภายนอกและบริเวณวัด ได้แก่บริเวณ ห้องน้ำลาดจอดรถหน้าร้านอาหาร ร้านค้า[100] สถานที่ทิ้งขยะควรมีป้ายบอก เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการรักษาความสะอาดของสถานที่ท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน เพื่อความสะอาดของวัดโดยรวม[101] ควรมีการขยายสถานที่ เช่น ลานจอดรถและห้องน้ำของวัด เพื่อรองรับนักท่องที่จะเดินทางมามากขึ้นในอนาคตต่อไปจัดสถานที่ให้กว้างขึ้น[102] ให้เป็นระเบียบขึ้น ควรคำนึงถึงการใช้สอยเป็นหลัก[103] ทำทางขึ้นสำหรับคนพิการ เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้พิการได้มาทำบุญ[104] ควรมีการจัดกิจกรรมต่างๆ และต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึง และมีการบริหารจัดการในด้านต่างๆ ของวัดให้สมบูรณ์ เพราะหากวัดมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวแล้ว ย่อมทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรัก เกิดศรัทธา เกิดความยินดี เกิดความสุขใจ มาทำบุญ ทำกุศลต่างๆพร้อมทั้งการมาพักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบของการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธได้

สรุปได้ว่า แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ยั่งยืน มีแนวทางในการส่งเสริม ๗ ด้าน คือ

๑. ด้านการให้การสนับสนุนส่งเสริม หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) คณะสงฆ์ ชุมชน ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนับส่งเสริมในด้านทุนทรัพย์นโยบาย เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม

๒. ด้านบุคลากร บุคลากรที่จะบริหารจัดการวัดมีทั้งบุคลากรภายในและบุคลากรภายนอก บุคลากรภายในควรจัดในรูปแบบคณะกรรมการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานคณะกรรมการควรมีทั้งพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ส่วนบุคลากรภายนอกคือบุคคลที่มีส่วนสนับสนุนส่งเสริมและกำหนดนโยบายให้แต่ละวัดปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ หรือคณะสงฆ์

---

[99] สัมภาษณ์ นายวรวิช ดวงพิทักษ์, วัดอาฮงศิลาวาส ตำบลไคสี อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๗

[100] สัมภาษณ์ พระนิเทศศาสนคุณ (สมาน สิริปัญโญ) เจ้าอาวาสวัดอาฮงศิลาวาส วัดคำโป้งเป้ง จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๗

[101] สัมภาษณ์ พระครูสุนทรวิหารธรรม (หลวงปู่แยง สุขกาโม), เจ้าอาวาสวัดเจติยาคีรีวิหาร (ภูทอก) บ้านนาคำแคน ตำบลนาแสง อำเภอเฝ้าไล่ จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๗

[102] สัมภาษณ์ พระครูสุตตโพธิคุณ เจ้าคณะตำบลนาแสง วัดโพธ์ชัยศรี บ้านแสงเจริญ หมู่ 8 ตำบลนาแสง อำเภอเฝ้าไล่ จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๗

[103] สัมภาษณ์ พระครูสุตตโพธิคุณ เจ้าคณะตำบลนาแสง วัดโพธ์ชัยศรี บ้านแสงเจริญ หมู่ 8 ตำบลนาแสง อำเภอเฝ้าไล่ จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๗

[104] สัมภาษณ์ พระครูสุนทรวิหารธรรม (หลวงปู่แยง สุขกาโม), เจ้าอาวาสวัดเจติยาคีรีวิหาร (ภูทอก) บ้านนาคำแคน ตำบลนาแสง อำเภอเฝ้าไล่ จังหวัดหนองคาย วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๗

๓. ด้านการกิจกรรมภายในวัด การจัดกิจกรรมของวัดถือเป็นการประชาสัมพันธ์และการนำมาซึ่งรายได้ ซึ่งการจัดกิจกรรมภายในวัดมีหลายประเภทด้วยกันคือ กิจกรรมที่เป็นกิจของสงฆ์กิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬ กิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี และกิจกรรมในการบริการสาธารณะ

๔. ด้านสิ่งแวดล้อมหรือบริบทของวัดควรจัดให้เหมาะสมและสวยงาม ไม่ว่าจะเป็นการจัดภูมิทัศน์ห้องน้ำห้องสุขามีระบบน้ำ ระบบไฟที่สมบูรณ์ สถานที่จอดรถเพียงพอร้านอาหาร เครื่องดื่มลอดจนสิ่งสนับสนุนอื่นๆ ถ้าเป็นไปได้ควรมีการจัดศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยวและของที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดหรือของท้องถิ่น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อของที่ระลึกในราคาถูก สะดวกและรวดเร็ว

๕. ด้านสถานที่ควรจัดบริเวณวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามเรียบง่าย มีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น เป็นธรรมชาติเงียบสงบสะอาดและงดงามตามความสะดวก ควรจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยของวัดเป็น ๔ เขตคือ เขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่ตั้งของศาสนสถานสำคัญ) เขตสังฆาวาสเป็นพื้นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณรเขตธรรมาวาส เป็นที่อำนายความสะดวกในการทำบุญ และ เขตบริการสาธารณะเป็นพื้นที่ที่ใช้เป็นสถานที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้างและกิจกรรมที่ให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยวนอกจากนั้นควร จัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของวัดและแผนผังแสดงแหล่งท่องเที่ยวในวัดแผนที่แสดงเส้นทางท่องเที่ยวภายในวัดและเชื่อโยงสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอื่น และมีสถานที่ปฏิบัติธรรมเจริญจิตภาวนาด้วย

๖. ด้านการสร้างแรงจูงใจแรงจูงใจเกี่ยวกับกิจกรรมของวัดควรเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายสำหรับครอบครัวและเป็นกิจกรรมที่ทุกคนในครอบครัวสามารถทำร่วมกันได้เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวโดยจัดให้มีรูปแบบที่น่าสนใจมากขึ้น เช่น จัดกิจกรรมธรรมะแบบกลุ่มสำหรับครอบครัว การเดินทางเที่ยวชมแบบครอบครัว การจัดค่ายครอบครัว การจัดกิจกรรมค้างแรมและปฏิบัติธรรมเป็นต้น

๗. ด้านการพัฒนาจิตใจแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคายถานที่ในการท่องเที่ยวเป็นที่เคารพศรัทธาชาวจังหวัดหนองคายละนักท่องเที่ยวที่ได้เข้ามาท่องเที่ยว ส่วนราชการ ประชาชนทั่วไป คณะสงฆ์ พระภิกษุสามเณรและกรรมการวัด ควรเอาใจใส่ร่วมกันปกป้องรักษาหวงแหน ร่วมกันพัฒนา ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติอันหาค่ามิได้ ที่บรรพบุรุษได้ช่วยกันสร้างขึ้นมาให้เป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั่วไปเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติ และเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้ ควรที่จะมีนิทรรศการทางพระพุทธศาสนาของแต่ละวัดเพื่อที่จะสร้างเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ของพระสงฆ์สามเณรภายในวัด และประชาชนนักท่องเที่ยว รวมทั้งชุมชนด้วย ซึ่งถ้าแต่ละวัดเห็นความสำคัญในประเด็นนี้ก็จะเป็นการพัฒนาจิตใจให้เกิดการต่อยอดเพื่อรักษาไว้ได้มากกว่า แต่จะเป็นการรักษาจิตใจให้เกิดความยั่งยืน เพราะหัวใจของพระพุทธศาสนานอกจากจะมีตัวแทนพระพุทธเจ้าคือพระพุทธรูปแล้วก็ยังมีพระธรรมคำสอนของพระองค์ โดยการให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความเข้าใจทางพระพุทธศาสนาในการนาเสนอให้เกิดความศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ที่เข้มแข็ง ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในหลายด้านในหลายกลุ่มให้เกิดความสุขได้ในสังคมปัจจุบัน

๔.๔ สรุป

ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมและของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ยั่งยืน มีแนวทางในการส่งเสริม ๗ ด้าน คือ

๑. ด้านการให้การสนับสนุนส่งเสริม หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) คณะสงฆ์ ชุมชน ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนับส่งเสริมในด้านทุนทรัพย์นโยบาย เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม

๒. ด้านบุคลากร บุคลากรที่จะบริหารจัดการวัดมีทั้งบุคลากรภายในและบุคลากรภายนอก บุคลากรภายในควรจัดในรูปแบบคณะกรรมการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานคณะกรรมการควรมีทั้งพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ส่วนบุคลากรภายนอกคือบุคคลที่มีส่วนสนับสนุนส่งเสริมและกำหนดนโยบายให้แต่ละวัดปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ หรือคณะสงฆ์

๓. ด้านการกิจกรรมภายในวัด การจัดกิจกรรมของวัดถือเป็นการประชาสัมพันธ์และการนำมาซึ่งรายได้ ซึ่งการจัดกิจกรรมภายในวัดมีหลายประเภทด้วยกันคือ กิจกรรมที่เป็นกิจของสงฆ์กิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬ กิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี และกิจกรรมในการบริการสาธารณะ

๔. ด้านสิ่งแวดล้อมหรือบริบทของวัดควรจัดให้เหมาะสมและสวยงาม ไม่ว่าจะเป็นการจัดภูมิทัศน์ ห้องน้ำห้องสุขามีระบบน้ำ ระบบไฟที่สมบูรณ์ สถานที่จอดรถเพียงพอร้านอาหาร เครื่องดื่มลอดจนสิ่งสนับสนุนอื่นๆ ถ้าเป็นไปได้ควรมีการจัดศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยวและของที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดหรือของท้องถิ่น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อของที่ระลึกในราคาถูก สะดวกและรวดเร็ว

๕.ด้านสถานที่ควรจัดบริเวณวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามเรียบง่ายมีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นเป็นธรรมชาติเงียบสงบสะอาดและงดงามตามความสะดวก ควรจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยของวัดเป็น ๔ เขต คือเขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่ตั้งของศาสนสถานสำคัญ เขตสังฆาวาสเป็นพื้นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เขตธรรมาวาส เป็นที่อำนายความสะดวกในการทำบุญ และ เขตบริการสาธารณะเป็นพื้นที่ที่ใช้เป็นสถานที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้าง และกิจกรรมที่ให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป และนักท่องเที่ยว นอกจากนั้นควรจัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของวัด และแผนผังแสดงแหล่งท่องเที่ยวในวัด แผนที่แสดงเส้นทางท่องเที่ยวภายในวัด และเชื่อโยงสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอื่น และมีสถานที่ปฏิบัติธรรมเจริญจิตภาวนาด้วย

๖. ด้านการสร้างแรงจูงใจ แรงจูงใจเกี่ยวกับกิจกรรมของวัดควรเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายสำหรับครอบครัว และเป็นกิจกรรมที่ทุกคนในครอบครัวสามารถทำร่วมกันได้ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยจัดให้มีรูปแบบที่น่าสนใจมากขึ้น เช่น จัดกิจกรรมธรรมะแบบกลุ่มสำหรับครอบครัว การเดินทางเที่ยวชมแบบครอบครัว การจัดค่ายครอบครัว การจัดกิจกรรมค้างแรมและปฏิบัติธรรม เป็นต้น

๗. ด้านการพัฒนาจิตใจ แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดสถานที่หนองคายในการพัฒนาเกษตรกรรมและนวัตกรรมเป็นที่เคารพศรัทธาชาวจังหวัดหนองคาย และนักท่องเที่ยวที่ได้เข้ามาท่องเที่ยว ส่วนราชการ ประชาชนทั่วไป คณะสงฆ์ พระภิกษุสามเณรและกรรมการวัด

ควรเอาใจใส่ร่วมกันปกป้องรักษา หวงแหน ร่วมกันพัฒนา ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติอันหาค่ามิได้ ที่บรรพบุรุษได้ช่วยกันสร้างขึ้นมาให้เป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั่วไปเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติ และเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้ ควรที่จะมีนิทรรศการทางพระพุทธศาสนาของแต่ละวัดเพื่อที่จะสร้างเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ของพระสงฆ์สามเณรภายในวัด และประชาชนนักท่องเที่ยว รวมทั้งชุมชนด้วย ซึ่งถ้าแต่ละวัดเห็นความสำคัญในประเด็นนี้ก็จะเป็นการพัฒนาจิตใจให้เกิดการต่อยอดเพื่อรักษาไว้ได้มากกว่า แต่จะเป็นการรักษาจิตใจให้เกิดความยั่งยืน เพราะหัวใจของพระพุทธศาสนา นอกจากจะมีตัวแทนพระพุทธเจ้าคือพระพุทธรูปแล้ว ก็ยังมีพระธรรมคำสอนของพระองค์ โดยการให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความเข้าใจทางพระพุทธศาสนาในการนำเสนอให้เกิดความศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ที่เข้มแข็ง ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในหลายด้านในหลายกลุ่ม ให้เกิดความสุขได้ในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๕
สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยเรื่อง “ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์การศึกษาไว้ ๓ ประเด็น คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการการกระทำเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นพุทธนวัตธรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในจังหวัดหนองคาย ๓) เพื่อประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และลงภาคสนามเพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์ สังเกตการณ์สภาพทั่วไป สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนใน เขตจังหวัดหนองคาย

การจัดการ หมายถึง กระบวนการในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายหรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยการใช้ศาสตร์และศิลป์ในการนำทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ อันได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ และวิธีการจัดการ ผ่านกระบวนการทางการบริหาร คือ การวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นการบริหารจึงเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานขององค์การ เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญในอันจะชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จ หรือล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพ หรือความไร้ประสิทธิภาพของหน่วยงานหรือองค์กรการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนเชิงพุทธในงานวิจัยนี้ ดังนี้

๑. การประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนเชิงพุทธในงานวิจัยนี้ หมายถึง การประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนใน เขตจังหวัดหนองคาย แนวคิดจากดังกล่าวข้างต้นได้กล่าวไว้ว่าพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนเชิงพุทธ คือ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ตามคำนิยามของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาในหนังสือ โครงการส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ แล้วจะพบว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ก็คือการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน (Religious Place) เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถาน และพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำบุญทำทานและการสาธารณกุศลต่างๆ การเดินทางเพื่อการบำบัดจิตใจตามหลักพุทธศาสนา หรือการบำบัดจิตใจโดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งบางครั้งการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนา ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบัน สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนามิได้มีแต่เพียงผู้ที่นับถือศาสนาเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชมศาสนสถาน หากแต่นักท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ยังให้ความ

สนใจเข้าชมความงาม เข้าชมศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมของศาสนสถาน หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตสงบใจ ซึ่งในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปนั้น ก็มักจะให้ความนิยมในสถานที่ทางศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก รวมถึงการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกริยาวัตถุ ๑๐ ประการ บำเพ็ญสาธารณกุศลหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง และยังร่วมไปถึงการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วม ศาสนพิธี และงานเทศกาลประเพณีต่างๆ

๒. พุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนทางวัฒนธรรมในงานวิจัยนี้ หมายถึง การท่องเที่ยวในจังหวัดบึงกาฬ ที่มุ่งเน้นในการท่องเที่ยวที่มีการสืบทอดทางด้านวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่อย่างต่อเนื่องส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดความสนใจและเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางด้านวัฒนธรรม โดยเน้นการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง กระบวนการการท่องเที่ยวและเยี่ยมชมสถานที่ที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และแสดงถึงความเป็นวัฒนธรรมเช่น การชมสถานโบราณวัตถุ โบราณสถาน ปราสาท พระราชวัง วัด พระบรมธาตุ เจดีย์ มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม ตลอดถึงประเพณีวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย

๒.๑ ผลดีทางด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้รายได้ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มมากยิ่งขึ้น ทำให้วัดมีรายได้จากการท่องเที่ยว และสามารถนำรายได้เหล่านี้ไปพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของวัดได้ อีกทั้งทำให้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนรอบวัด มีรายได้จากการขายสินค้า ของที่ระลึกต่างๆ เป็นต้น

๒.๒ ผลดีทางด้านวัฒนธรรม วัดเป็นสถานที่ที่ดำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมความเชื่อ ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ดังนั้น จึงถือได้ว่าวัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม ที่อุดมไปด้วยสิ่งดีงามทางด้านคำสอนของพระพุทธศาสนา และความสวยงามของพุทธศิลป์ต่าง ๆ ดังนั้น หากวัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว จะทำให้ศิลป์วัฒนธรรมอันดีงามทางพระพุทธศาสนา สามารถเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยวต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง

๒.๓ ผลดีทางด้านสังคม นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยววัด จะได้รับการปลูกฝังทางด้านคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักท่องเที่ยวที่เป็นเยาวชน จะทำให้เยาวชนสามารถเรียนรู้คุณธรรม และสิ่งที่ดีงามต่างๆจากการมาท่องเที่ยวที่วัด ส่งผลให้เยาวชนและประชาชนในสังคม มีคุณธรรมและจริยธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้สังคมมีความสงบมากยิ่งขึ้น

๒.๔ ผลดีทางด้านสิ่งแวดล้อม การที่วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ทำให้วัดมีรายได้จากนักท่องเที่ยว ซึ่งรายได้ที่มาจากการท่องเที่ยวเหล่านี้ วัดสามารถนำมาปรับปรุง บูรณะซ่อมแซม พุทธศิลป์ต่าง ๆ ภายในวัดที่เสื่อมโทรมให้สวยงามได้ นอกจากนี้ วัดยังสามารถนำเงินที่ได้จากนักท่องเที่ยว มาจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเป็นประโยชน์สูงสุดให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไปได้อีกทางหนึ่ง

นโยบายพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว หมายถึง แผนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและมีการแจ้งความต้องการแนวทางในการพัฒนาสถานที่ท่องเทียวเพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน เพราะถ้าหากทุกคนได้รับผลประโยชน์

จากทรัพยากรการท่องเที่ยวของตนก็จะเกิดกระแสที่เป็นความภาคภูมิใจ รัก หวงแหน อนุรักษ์ และความรู้สึกนี้ก็จะถูกถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อๆไป ทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนก็จะยังคงมีอยู่ไม่หมดสิ้นไป

การวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรม เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่ต้องพัฒนาในประเทศไทย เพราะนอกจากการท่องเที่ยวจะเป็นอุตสาหกรรมหลักที่สร้างรายได้ และนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศไทยแล้ว การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดการสร้างอาชีพสืบเนื่องจากการท่องเที่ยว เช่น การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน หรือการให้บริการด้านต่างๆ นับได้ว่าการท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิต และการนำทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างไรก็ดีเนื่องจากสถานการณ์ตลาดการท่องเที่ยวในปัจจุบันมีการแข่งขันอย่างรุนแรง ประเทศไทยจึงควรส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยให้ความสำคัญกับการใช้วัฒนธรรม เป็นจุดขายในการแข่งกับแหล่งท่องเที่ยวทั่วโลก ทั้งนี้ ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางด้านพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนซึ่งจัดได้ว่าเป็นแหล่งมรดกโลกที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้วจำนวน ๕ แห่งด้วยกัน และรอการขึ้นทะเบียนจำนวน ๒ แห่ง

นอกจากนี้ยังมีมรดกทางวัฒนธรรมอีกจำนวนมาก เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิตทั้งนี้ หัวใจสำคัญของการวางแผนพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้มีการเติบโตอย่างยั่งยืน คือการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะสำเร็จลุล่วงไปได้จะต้องอาศัยความร่วมมือกันจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรอิสระ และชุมชน ขั้นตอนของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้นประกอบด้วยการตลาดที่จะต้องตอบสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว การวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงการวางแผนการใช้พื้นที่การวางแผนการขนส่ง การประเมินผลกระทบและศักยภาพในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังรวมถึงการจัดการโครงสร้างองค์กรและการจัดการที่เหมาะสมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพร้อมกับการอนุรักษ์พัฒนาวัฒนธรรมให้ยั่งยืนในระยะยาวต่อไป

๕.๑.๒ สภาพปัญหาการจัดการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

๕.๑.๓ นำเสนอแนวทางส่งเสริมประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดหนองคาย

แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่ยั่งยืน มีแนวทางในการส่งเสริม ๗ ด้าน คือ

๑. ด้านการให้การสนับสนุนส่งเสริม หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) คณะสงฆ์ ชุมชน ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนับส่งเสริมในด้านทุนทรัพย์นโยบาย เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม

๒. ด้านบุคลากร บุคลากรที่จะบริหารจัดการวัดมีทั้งบุคลากรภายในและบุคลากรภายนอก บุคลากรภายในควรจัดในรูปแบบคณะกรรมการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานคณะกรรมการควรมีทั้งพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ส่วนบุคลากรภายนอกคือบุคคลที่มีส่วนสนับสนุนส่งเสริมและกำหนดนโยบายให้แต่ละวัดปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ หรือคณะสงฆ์

๓. ด้านการกิจกรรมภายในวัด การจัดกิจกรรมของวัดถือเป็นการประชาสัมพันธ์และการนำมาซึ่งรายได้ ซึ่งการจัดกิจกรรมภายในวัดมีหลายประเภทด้วยกันคือ กิจกรรมที่เป็นกิจของสงฆ์กิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดบึงกาฬ กิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี และกิจกรรมในการบริการสาธารณะ

๔. ด้านสิ่งแวดล้อมหรือบริบทของวัดควรจัดให้เหมาะสมและสวยงาม ไม่ว่าจะเป็นการจัดภูมิทัศน์ห้องน้ำห้องสุขามีระบบน้ำ ระบบไฟที่สมบูรณ์ สถานที่จอดรถเพียงพอร้านอาหาร เครื่องดื่มลอดจนสิ่งสนับสนุนอื่นๆ ถ้าเป็นไปได้ควรมีการจัดศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยวและของที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดหรือของท้องถิ่น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ซื้อของที่ระลึกในราคาถูก สะดวกและรวดเร็ว

๕. ด้านสถานที่ควรจัดบริเวณวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามเรียบง่ายมีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นเป็นธรรมชาติเงียบสงบสะอาดและงดงามตามความสะดวก ควรจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยของวัดเป็น ๔ เขต คือ เขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่ตั้งของศาสนสถานสำคัญ เขตสังฆาวาสเป็นพื้นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เขตธรรมาวาส เป็นที่อำนายความสะดวกในการทำบุญ และ เขตบริการสาธารณะเป็นพื้นที่ที่ใช้เป็นสถานที่ตั้งของอาคารสิ่งก่อสร้าง และกิจกรรมที่ให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป และนักท่องเที่ยว นอกจากนั้นควร จัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของวัดและแผนผังแสดงแหล่งท่องเที่ยวในวัด แผนที่แสดงเส้นทางท่องเที่ยวภายในวัด และเชื่อโยงสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอื่น และมีสถานที่ปฏิบัติธรรมเจริญจิตภาวนาด้วย

๖. ด้านการสร้างแรงจูงใจ แรงจูงใจเกี่ยวกับกิจกรรมของวัดควรเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายสำหรับครอบครัว และเป็นกิจกรรมที่ทุกคนในครอบครัวสามารถทำร่วมกันได้ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยจัดให้มีรูปแบบที่น่าสนใจมากขึ้น เช่น จัดกิจกรรมธรรมะแบบกลุ่มสำหรับครอบครัว การเดินทางเที่ยวชมแบบครอบครัว การจัดค่ายครอบครัว การจัดกิจกรรมค้างแรมและปฏิบัติธรรม เป็นต้น

๗. ด้านการพัฒนาจิตใจ แนวทางการส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนการหนองคาย ท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในเขตจังหวัดหนองคาย สถานที่ในการท่องเที่ยวเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวจังหวัดหนองคาย และนักท่องเที่ยวที่ได้เข้ามาท่องเที่ยว ส่วนราชการ ประชาชนทั่วไป คณะสงฆ์ พระภิกษุสามเณรและกรรมการวัด ควรเอาใจใส่ร่วมกันปกป้องรักษา หวงแหนร่วมกันพัฒนา ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติอันหาค่ามิได้ ที่บรรพบุรุษได้ช่วยกันสร้างขึ้นมาให้เป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั่วไปเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติ และเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้ ควรที่จะมีนิทรรศการทางพระพุทธศาสนาของแต่ละวัดเพื่อที่จะสร้างเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ของพระสงฆ์สามเณรภายในวัด และประชาชนนักท่องเที่ยว รวมทั้งชุมชนด้วย ซึ่งถ้าแต่ละวัดเห็นความสำคัญในประเด็นนี้ก็จะเป็นการพัฒนาจิตใจให้เกิดการต่อยอดเพื่อรักษาไว้ได้มากกว่า แต่จะเป็นการ

รักษาจิตใจให้เกิดความยั่งยืน เพราะหัวใจของพระพุทธศาสนานอกจากจะมีตัวแทนพระพุทธเจ้าคือพระพุทธรูปแล้วก็ยังมีพระธรรมคำสอนของพระองค์ โดยการให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความเข้าใจทางพระพุทธศาสนา ในการนำเสนอให้เกิดความศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ที่เข้มแข็ง ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในหลายด้านในหลายกลุ่มให้เกิดความสุขได้ในสังคมปัจจุบัน

๕.๒ การอภิปลายผล

ผลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูล การวิจัยเรื่อง “ประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนใน เขตจังหวัดหนองคาย ” ตามความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว โดยรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีประเด็นการอภิปรายผลจำแนกตาม ๓ ด้าน ได้แก่ ๑). ด้านสถานที่ ๒). ด้านการสร้างแรงจูงใจ ๓). ด้านการให้บริการ เพื่อพัฒนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นมีประเด็นการ อภิปรายดังนี้

ข้อเสนอแนะ

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวพื้นที่มรดกโลก เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานหลายๆ ฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีบทบาทในการกำกับดูแล และควรให้ความสำคัญกับชุมชนคนในเขตพื้นที่ประวัติศาสตร์ ให้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ และโบราณสถาน เป็นเรื่องของกรมศิลปากรในการบริหารจัดการดูแลรักษา พัฒนาให้คงอยู่ในสภาพเดิม ในขณะที่เรื่องของคนในชุมชน ชาวบ้าน ที่อยู่รอบอุทยานควรร่วมมือกันดูแลรักษาบ้านเรือนสิ่งปลุกสร้างให้สะอาดเรียบร้อยไม่บังทัศนียภาพ การจัดการขยะสาธารณูปโภคเป็นเรื่องของหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล หรือองค์การบริหารส่วนจังหวัดควรทำหน้าที่ดูแล สำหรับเรื่องความปลอดภัยเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ประเด็นสำคัญคือการประชาสัมพันธ์การตลาดในการชักจูงผู้คนนักท่องเที่ยวให้มีโอกาสได้เข้ามาซึมซับความงดงาม ศิลปะ วัฒนธรรม และความยิ่งใหญ่ที่ซ่อนตัวอยู่ในโบราณสถาน หากทุกภาคส่วนร่วมมือร่วมใจดูแลรักษา ปฏิบัติหน้าที่ของตัวเองในฐานะเป็นเจ้าบ้านในการต้อนรับผู้มาเยือนเชื่อว่า นักท่องเที่ยวย่อมประชาสัมพันธ์ให้ปกต่อปาก ซึ่งจะเป็นผลดีต่อการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาด้านการท้องเที่ยวเชิงพุทธได้อย่างยั่งยืน ต่อไป

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับแผนการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย นำมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมเพราะศักยภาพของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการนักท่องเที่ยวสามารถสร้างศักยภาพให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดได้ เช่น ด้านบริการทางการแพทย์ รวมทั้งความพร้อมทางด้านการศึกษา เพื่อผลิตบุคลากรทางด้านการท่องเที่ยวและการบริการให้กับคนท่องถิ่น สำหรับเนื้อหาของข้อมูลสำหรับนักท่องเที่ยวที่มีแจกให้กับนักท่องเที่ยวแหล่ง ข้อมูลที่สำคัญตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ควรเน้นเนื้อหาสาระข้อมูลที่เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจ

ที่ดีระหว่างนักท่องเที่ยวและคนท้องถิ่น รวมทั้งไม่ มีข้อมูลของระเบียบข้อบังคับและกฎหมายที่นักท่องเที่ยวควรปฏิบัติ เพื่อเป็นการแนะนำให้นักท่องเที่ยวเคารพต่อกฎหมายและข้อบังคับของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังไม่มีข้อมูลที่ ส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวของผู้ด้อยโอกาส เช่น เด็ก ผู้สูงอายุ คนพิการ คน กลุ่มน้อยและคนพื้นเมือง เป็นต้น

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเพื่อเข้าถึงกลุ่มผู้แสวงหาผลประโยชนต่างๆ ในการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชน ในพื้นที่ นำไปเป็นข้อมูลในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบยั่งยืน

๒. ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชน และแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีลักษณะใกล้เคียงกันหรือลักษณะเดียวกันเพื่อหาทางเชื่อมโยง ปรับปรุงและพัฒนาในลักษณะรูปแบบการท่องเที่ยว

๓. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศักยภาพของการพัฒนาพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชน หรือทรัพยากรอื่นๆ ในระดับม หภาค อาทิ การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ ประเพณี และวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เพื่อให้ทราบศักยภาพการท่องเที่ยวของเมืองมรดกโลกเพื่อการส่งเสริมและแนวทางการส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนการหนองคายอย่างยั่งยืนในอนาคต

ภาคภผวก

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง

การประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมของประชาชนในเขตจังหวัดหนองคาย

.....

<u>คำชี้แจง</u> แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๖ ตอน (พระสงฆ์, ผู้นำชุมชน, นักวิชาการ)

๑. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๒. สัมภาษณ์ข้อมูล : การประยุกต์ใช้หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรม

๓. สัมภาษณ์ข้อมูล : กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในหลักพุทธนวัตกรรม
ในการเรียนรู้การพัฒนาเกษตรกรรม

๔. สัมภาษณ์ข้อมูล : กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในการพัฒนาเกษตรกรรม

๕. สัมภาษณ์ข้อมูล : กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในการประยุกต์
ในการเรียนรู้ หลักพุทธนวัตกรรม

๖. สัมภาษณ์ข้อมูล : กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจใน
ในการเรียนรู้ การพัฒนาเกษตรกรรม

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อ – สกุล.....อายุ.....ปี.....

๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบัน.....

๑.๓ การศึกษา.....

๑.๔ อาชีพ..... ศาสนา.....

๑.๕ สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ ☐ พระสงฆ์ ☐ ผู้นำชุมชน ☐ เกษตรกรรม .....

๑.๖ วัน/เวลา/ปี ที่เก็บข้อมูล.....

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์ข้อมูล การประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรม

๒.๑ ท่านคิดว่าสาเหตุของหลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างไร

.....

๒.๒ ท่านคิดว่าสาเหตุและแรงจูงใจของการทำการเกษตรกรรม มากหน่อยอย่าวไร ?

.....

๒.๓ ท่านคิดว่าสาเหตุการประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรมในครอบครัวมาจากสาเหตุใด เพราะอะไร

.....

๒.๔ ท่านคิดว่าสาเหตุในระดับสถานศึกษาการเกษตรกรรม มาจากสาเหตุอะไร

.....

๒.๕ ท่านคิดว่าผลกระทบต่อนักเรียน และเยาวชนเมื่อการเกษตรกรรม ต่อการดำเนินชีวิตและสถาบันทางสังคม มาจากสาเหตุใด

.....

ตอนที่ ๓ สัมภาษณ์ข้อมูล กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้การประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาเกษตรกรรม ในการเรียนรู้ ที่พร้อมไปด้วย

๓.๑ กิจกรรมที่ทำให้รู้และเข้าใจใน หลักพุทธนวัตกรรม เพื่อแก้ปัญหาในหลักพุทธนวัตกรรม

๑.) มีความพอใจที่จะหลักพุทธนวัตกรรม

.....

๒.) มีความพอใจที่จะบรรพชา/บวชพระ การประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรมผู้มีพระคุณใช่หรือไม่

.....

๓.) มีความพอใจในการศึกษาเล่าเรียนการประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรม

.....

ตอนที่ ๔ สัมภาษณ์ข้อมูล กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในการประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรม ในการเรียนรู้ ของนักเรียน ที่พร้อมไปด้วย วิระยะ

๔.๑) ท่านมีความเพียรพยายามที่จะใช้ การประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรม เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในสถาบันทางสังคม

.....

.....

ตอนที่ ๕ สัมภาษณ์ข้อมูล กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในอการประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรม ในการเรียนรู้ ของนักเรียน ที่พร้อมไปด้วย การประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรม

.....

.....

ตอนที่ ๖ สัมภาษณ์ข้อมูล กิจกรรมที่ทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในการประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรม ในการเรียนรู้ ของนักเรียน ที่พร้อมไปด้วย การประยุกต์หลักพุทธนวัตกรรม

.....

.....

ผู้สัมภาษณ์.....

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

สถานที่สัมภาษณ์.....

ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. .....

บรรณานุกรม

ณัฏฐพงษ์ สกุลเลี่ยว. (2553). จาก “ทุนนิยมโดยรัฐ” สู่ “รัฐทุนนิยม” ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคม กับการเมืองไทยภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2. วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 13(2), 58-78.

ธนิดา ผาติเสนะ และฐิติมา โพธิ์ชัย. (2562). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารสู่ เศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน และคุณค่าผู้สูงอายุในสังคมสูงวัย ตำบล มะเกลือใหม่ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา (รายงานผลการวิจัย). นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

ประภัสสร ทองยินดี. (2558). แนวคิดการจัดการความรู้. สืบค้นเมื่อ 24 กุมภาพันธ์ 2563, จาก https://www.stou.ac.th/study/sumrit/2-59(500)/page3-2-59(500).html

พระครูสิริรัตนานุวัตร และคณะ. (2559). แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมตามแนว พุทธจิตวิทยา (รายงานผลการวิจัย). อยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ. (พิมพ์ครั้งที่ 35). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต).(๒๕๕๑). สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง.

ยอดเยี่ยม สอนเฉลิม. (2552). รายงานการประเมินโครงการโรงเรียนส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพตามแนวทางสุขบัญญัติแห่งชาติ โรงเรียนบ้านปากหว้า (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

เรืองวิทย์ ลิ่มปนาท. (2537). บทบาทของรัฐในระบบทุนนิยมของไทย (พ.ศ. 2475-2500) (รายงานผล การวิจัย). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลาวัลย์ สุขยิ่ง. (2550). การจัดการความรู้ในองค์กร กรณีศึกษา: หน่วยงานธุรกิจ CDMA บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน). สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2563, จาก Library1.nida.ac.th/termpaper5/hrd/25519226.pdg/

สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์. (2560). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับการสร้างสุขภาวะชุมชนตามวิถีพุทธ ในจังหวัดลำปาง (รายงานผลการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย.

สุรเกียรติ อาชานุภาพ. (2550). การสร้างเสริมสุขภาพ: แนวคิด หลักการและบทเรียนของไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

เสาวณิต จุลวงศ์. (2561). ทุนนิยมวิพากษ์ในวรรณกรรมไทย. วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 14(1), 9-52.

World Health Organization (WHO). (1998). WHO's Global Healthy Work Approach. Geneva: WHO. Stufflebeam, D. L. (2003). The CIPP model for evaluation, in Kellaghan T., & Stuffelebeam, D. L. Netherland: Kluwer Academic Publishers.

ประวัติผู้วิจัย

<u>หัวหน้าโครงการวิจัย</u>

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) : ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ

ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) : Asst. Prof. Dr. Somdet Namket

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน .....

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

๔. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย เลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ต. ค่ายบกหวาน อ. เมืองหนองคาย จ. หนองคาย ๔๓๑๐๐ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๖-๒๓๘-๕๔๔๐

E-mail. Somdet_namm@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

๕.๑ สำเร็จการศึกษา (วุฒิทางศาสนา) : น.ธ.เอก, ประโยค ๑-๒

๕.๒ สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

- ปริญญาตรี : พธ.บ (การสอนสังคมศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปริญญาโท : ค.ม. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- ปริญญาเอก : พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. บทความวิจัย (ผลงานไม่เกิน 5 ปีมี ๑๓ เรื่อง**)**

๑.๑ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ “**ขบวนการเรียนรู้ของเยาวชนตามหลักอิทธิบาท ๔ ของบุคคลต้นแบบในจังหวัดหนองคาย**”, ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการวิถีสังคมมนุษย์, (TCI ฐาน ๒), ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๒, หน้า ๑๖๓-๑๗๐.

๑.๒ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**การแก้ไขปัญหาการดื่มสุราของประชาชนตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย**” การประชุมระดับชาติ, ครั้งที่ ๓ วันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๒, หน้า ๑๔๐-๑๕๕.

๑.๓ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**แนวทางการจัดการเรียนรู้ด้วยหลักความสำเร็จ ๔ ประการ ในโรงเรียนมัธยมคณะสงฆ์ วัดมหาพุทธวงศ์ป่าหลวง ในนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**”, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning Development, ISSN :

๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๓ (๒๕๖๔) พฤษภาคม – มิถุนายน, หน้า๑๑๐-๑๒๐ .

๑.๔ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**ศึกษาแนวทางการทำสมาธิเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน โรงเรียนดงสวรรค์วิทยา ต.ดงสวรรค์ อ.นากลาง จ.นองบัวลำภู**”, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning Development, ISSN : ๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๓ (๒๕๖๔) พฤษภาคม – มิถุนายน, หน้า ๑-๑๕.

๑.๕ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**การพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนท่าลีผ่านอำเภอสวดมนต์กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี**”, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning Development, ISSN : ๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๓ (๒๕๖๔) พฤษภาคม – มิถุนายนหน้า, ๔๐-๕๕.

๑.๖ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**การบริหารงานฝ่ายงานธุรการด้วยสังคหวัตถุ ๔ ของโรงเรียนนาหนังพัฒนศึกษา อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย”**, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning Development, ISSN : ๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๔ (๒๕๖๔): กรกฎาคม-สิงหาคม. หน้า ๑๔-๒๕.

๑.๗ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**การศึกษาวิเคราะห์ ความเชื่อ เรื่อง บุญ-บาป พระพุทธศาสนา ต่อ วิถีชีวิตชาวพุทธในเขตเทศบาล ตำบลเมืองเพียร อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี”**, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning Development, ISSN : ๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๔ (๒๕๖๔): กรกฎาคม-สิงหาคม หน้า ๑๐๐-๑๑๕

๑.๘ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**แนวทางการบริหารงานบุคคลตามหลักการผู้บริหารโรงเรียนปริยัติธรรม ๗ ประการ จังหวัดหนองคาย”**, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning Development, ISSN : ๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๔ (๒๕๖๔): กรกฎาคม-สิงหาคม หน้า ๑๐-๒๕

๑.๙ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**การประยุกต์ใช้สี่เส้นทางแห่งความสำเร็จในการบริหารงานของเทศบาลตำบลกุดจับ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี”**, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning Development, ISSN : ๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๔ (๒๕๖๔): กรกฎาคม-สิงหาคม หน้า ๑-๑๕

๑.๑๐ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**การประยุกต์ศีล ๕ เพื่อพัฒนาผู้นำหมู่บ้านในเขตอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี**, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning

Development, ISSN : ๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๔ (๒๕๖๔): กรกฎาคม-สิงหาคม, หน้า ๑๐-๓๕

๑.๑๑ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**วิเคราะห์ความเชื่อพญานาคในพิธีกรรมของชาวนครหลวงเวียงจันทน์ในฐานะสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**”, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning Development, ISSN : ๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๔ (๒๕๖๔): กรกฎาคม-สิงหาคม, หน้า ๑๔๐-๑๕๕

๑.๑๒ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, “**การจัดการทรัพย์สินทางศาสนาของวัดในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม**”, (TCI ฐาน ๒), วารสารการพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่ Journal of Modern Learning Development, ISSN : ๒๖๗๓-๐๗๔X, E-ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๕X, ฉบับที่ ๖ ครั้งที่ ๖ (๒๕๖๔): พฤศจิกายน – ธันวาคม, หน้า ๔๐-๕๕

๑.๑๓ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ, (๒๕๖๕). .”การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนทัศน์เกี่ยวกับทฤษฎีสัมพัทธภาของ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ แลหลักปฏิจจสมุปบาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท” การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒ (TCI ฐาน ๒) (MCU Phrae Congress 2) ภายใต้หัวข้อเรื่อง “พุทธนวัตกรรมกับการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน New Normal (Buddhist lnnovation and Sustainable Social Development in New Normal) ในวันเสาร์ที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๖๕

๒. บทความวิชาการ (ผลงานไม่เกิน ๕ ปีมี ๔ เรื่อง**)**

๒.๑ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ “**การสร้างจิตสำนึกทางคุณธรรมจริยธรรมในองค์กร**” ตีพิมพ์ในหนังสือสารนิพนธ์ ในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๒ ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระหว่างวันที่ ๒๓-๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒.หน้า ๑-๑๕

๒.๒ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ “**วิเคราะห์เป้าหมายของหลักอัตถจริยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา**”, (TCI ฐาน ๒), วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ Print ISSN : ๒๕๓๙-๕๗๒๖ Online ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๐ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๕), หน้า ๑๐๔๕-๑๐๖๐.

๒.๓ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ “**การรักษาโรคในเภสัชขันธกะ**” , (TCI ฐาน ๒), วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ Print ISSN : ๒๕๓๙-๕๗๒๖ Online ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๐ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๕). หน้า๑๐๖๑ - ๑๐๘๐.

๒.๔ ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ “**การศึกษาเรื่องจิตอาสาของพระเวสสันดร**” , (TCI ฐาน ๒), วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ Print ISSN : ๒๕๓๙-๕๗๒๖ Online ISSN : ๒๖๙๗-๔๕๐ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๕), หน้า ๑๑๖๓-๑๑๘๐.

ประวัติผู้วิจัย

๒. ชื่อ นามสกุล	ผศ.ดร.เจษฎา มูลยาพอ
เลขหมายบัตรประจำตัวประชาช	
วัน/เดือน/ปีเกิด	๑๔ พฤษภาคม ๒๕๐๘
ภูมิลำเนา	๖๔ หมู่ที ๑๑ ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง มหาสารคาม
ทีอยู่ปัจจุบัน	๒๖๑ หมู่ที ๒ ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเ หนองคาย
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา หนองคาย ๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลค่ายบกห เมือง จังหวัดหนองคาย
โทรศัพท์ (มือถือ)	๐-๔๒๔๙-๕๓๓๓
การศึกษา	: ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (ศาสน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : ปริญญาโท M.A. (Buddhist Studies) University of Delhi, India. : ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา
ผลงานวิจัย	ปี ๒๕๖๒: ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอ แผ่นดินพระราชครูหลวงโพนสะเม็ก ที่ พุทธของชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขง ปี ๒๖๖๒ การแก้ไขปัญหาการดื่มสุราของ โครงการหมู่บ้านรักษาศีลห้า อำเภอเมือ หนองคาย ปี ๒๕๖๓ การจัดการศึกษาสหพันธ์ ปี ๒๕๖๓: การพัฒนาสุขภาพจิตของผู้สูงอ พระพุทธศาสนา ในจังหวัดหนองคาย ปี 2565การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัดเ เลียบแม่น้ำโขง ในเขตเทศบาลตำบลใ จังหวัดหนองคา ปี 2566การศึกษารสวรรณคดีบาลีในอรรถ

ฯลฯ